ŠIAURĖS ATĖNAI

ISSN 1392-7760 | 2025 m. kovo 28 d. Nr. 6 (1454) | Kaina 1,80 Eur

Dirbtinis superintelektas gims 2029-aisiais ..... p. 3

Jusliškumas ir erotizmas moterų literatūroje ..... p. 4

Tik po poros metų Ugnės nepaliaujamu reikalavimu išdrįsau ištarti Jai „Tu“ ..... p. 15

Tėčio biblioteka

Kovo 18-ąją Kęstučiui Nastopkai būtų suėję 85-eri. Pirmą kartą pavasarį sutiksime be mūsų mokytojo, profesoriaus, kolegos ir bičiulio, literatūros tyrinėtojo, semiotiko. Prieš atiduodant Vilniaus universiteto bibliotekai Kęstučio rankraščius ir knygas su jo dukromis Agne ir Kristina pasikalbėjome apie tėčio biblioteką ir ne tik. Su Kristina susitikome namuose Šeimyniškių gatvėje, jo darbo kambaryje, o su Agne – A. J. Greimo semiotikos ir literatūros teorijos centre (Vilniaus universitete), dar vienoje Kęstučiui svarbioje vietoje.

Jurgita Katkuvienė

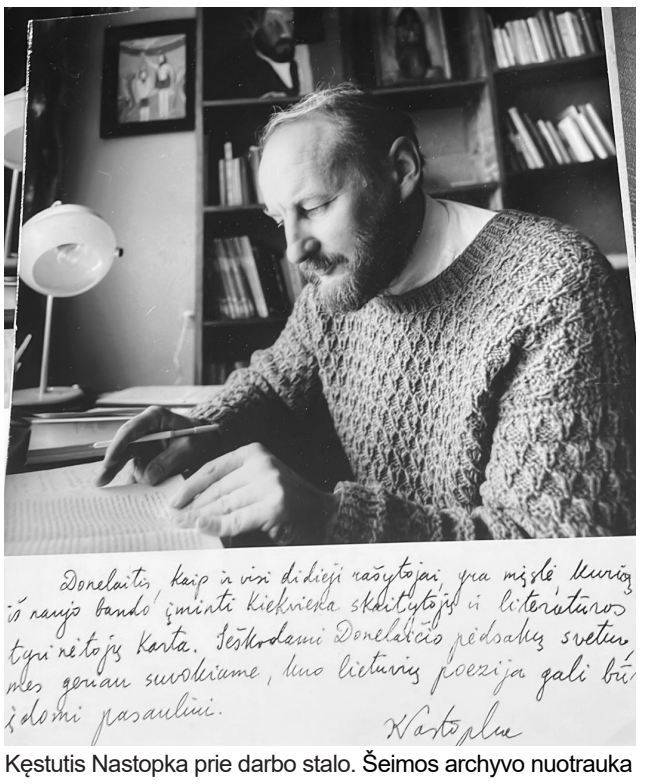

Kęstutis Nastopka prie darbo stalo. Šeimos archyvo nuotrauka

– Štai sėdime Kęstučio Nastopkos namuose, jo darbo kambaryje, tarp knygų lentynų. Kokie tavo vaikystės prisiminimai apie tėtį ir jo darbą?

Kristina Nastopkaitė: Iš ankstyviausios vaikystės prisimenu tėčio rašomąją mašinėlę. Jis turėjo tokią senovinę, iš pradžių visai senovinę, su tokiomis apvaliomis raidėmis mašinėlę, paskui naujesnę, o vėliau jau, aišku, atėjo kompiuteris. Tų senų net rūsyje nebėra. Bet tėtis su ta savo rašomąja mašinėle – pradžioje su pirma, antra, o paskui su kompiuteriu – man buvo vienas vienetas. Jo darbo kambarys su visomis jo knygomis, popieriais ir rašomąja mašinėle, paskui kompiuteriu buvo vos ne kaip atskira matrica. Jisai ir ta jo erdvė. Ir jis į tą savo matricą išeidavo čia – namie; iš jos jis išeidavo pavalgyti, į vonios kambarį ir pažiūrėt „Panoramos“, o visą kitą laiką praleisdavo savo tame, kaip man atrodydavo ne tik iš vaiko perspektyvos, bet ir vėliau, žodžio, teksto, minčių, apmąstymų burbule.

Jis buvo toks ritualų meistras: labai tvarkingai, kiekvieną dieną taip pat, atsikeldavo, pusryčiaudavo ir tada į darbo kambarį, o kambario duris užsidarydavo. Atsiskirdavo į savo literatūros, paskui semiotikos matricą. Tokio žmogaus kaip jis, kuris dirbtų taip atsakingai, aš nesu mačiusi. Jeigu pradeda, padaro viską, ką gali, ir geriausiai, negaili tam laiko. Laiko samprata, man atrodo, jam iš viso nelabai egzistavo. Neskaičiuodavo, kiek kam laiko skiria, dirbo iš aistros ir intereso. Iš vienos pusės tai privilegija galėti taip gyventi, iš kitos – Dievo dovana, kai tu tikrai gali filtruoti ir teikti pirmenybę tam, kas tau iš tikrųjų rūpi. Jisai tą labai gerai mokėjo.

Ant jo stalo būdavo milijonai popierių, milijonai pastabų. Ten virė gyvenimas, bet tik jis vienas žinojo tą tvarką. Jam tai buvo labai labai svarbi erdvė.

– Ar su tėčiu kalbėdavotės apie knygas, literatūrą? Kęstutis buvo geras pedagogas, o kaip namie?

– Pedagogės vaidmenį namuose atliko mama [Irena Nastopkienė (1945–2024)]. Tėtis namuose neužsiimdavo pedagogika, nebent ko nors jo paprašydavau, tada mielai sėsdavo ir padėdavo. Bet pats niekada nesikišdavo, jokios aktyviosios pedagogikos mano atžvilgiu iš jo nebuvo. Galbūt dėl to, kad jis iš tikrųjų suvokė tai kaip du skirtingus – tarsi tarpusavyje nekomunikuojančius – indus. Man toks įspūdis, kad jam buvo akademinis pasaulis ir šeimos pasaulis.

Per jo šermenis, laidotuves ir po to buvo daug bendravimo su jo kolegomis, studentais. Iš jūsų atsiliepimų, kalbų supratau, kad jis turėjo du atskirus pasaulius: tą savo akademinį pedagoginį pasaulį, apie kurį mes čia, namie, žinojome mažai (bent jau aš tai tikrai, bet manau, kad galiu kalbėti ir už mamą). Tėtis namuose kalbėdavo labai mažai, jis buvo mažažodis, turbūt viską išsikalbėdavo su studentais. O per šermenis buvo toks taurus momentas, kai įvyko sąlytis tarp tų dviejų pasaulių ir aš turėjau progą – man atsivėrė durys, kurios tarsi buvo uždarytos (turint galvoje, kad aš jau čia, Lietuvoje, ilgai negyvenau). Kai išgirdau tas visas kalbas, pasidalinimus, galvojau: „Na va, tėti, matai, tu viską išsikalbėdavai universitete, o namie paskui tylėdavai.“

Tarp mūsų didesnė sąsaja buvo dėl semiotikos, aš gi su juo nuo vaikystės ir ypač didesnė, kai jau suvokdavau, kas vyksta, vykdavau į paskaitas „Baltų lankų“ stovykloje (Druskininkuose), kur buvo mano sąlytis su semiotika per tėtį; per paskaitas ir už jų ribų daug sužinodavau apie semiotiką. Kai studijavau Bolonijos universitete, vienas iš Paolo Fabbri kolegų mums kaip tik dėstė semiotiką (aš mokiausi kino ir teatro kritiką ir ten buvo dėstoma semiotika). Per egzaminą jis buvo apšalęs, klausė, iš kur tu tiek daug žinai, ir aš papasakojau; beje, gavau aukščiausią įvertinimą – dešimtuką su pliusu.

Tėtis kažkokiu būdu sugebėjo perduoti man tas žinias apie semiotiką, apie semiotinį kvadratą, analizę. Mes ne tiek daug kalbėdavome apie tai dviese namuose, greičiau „Baltų lankų“ stovykla buvo kaip semiotikos upė.

– Prisimeni, kaip rašė mašinėle, o ar prisimeni, kaip tėtis skaitė?

– Prisimenu tėtį visada su akiniais ir su pieštuku rankoje. Jis visą laiką kažką žymėjo; visą laiką sėdi, kažką rašo, tada atsistoja, eina prie lentynos, pasiima knygą, bet ne sėda su ta knyga, o perverčia, pažymi ir atgal padeda. Jo santykis su knygomis, kiek aš mačiau, buvo labai dinamiškas, jis tarytum vos ne mintinai žinojo, kas ten tose knygose yra parašyta, ir turėjo labai aiškų siūlą, kuris atvesdavo jį į konkretų puslapį pasikonsultuoti.

Kai atsirado kompiuteris, pieštukas liko ant knygų. Man prieš akis – daug kompiuteriu surinkto teksto, paskui pastabų popieriuje, jau išspausdintame tekste. Jo rašysena tokia labai įdomi, visiškai neįskaitoma, blogiau negu gydytojo; kataloniškai sakoma: „Tavo rašysena kaip gydytojo.“ Ji labai charakteringa.

Jį skaitantį knygas aš kažkaip nedaug esu mačiusi. Gal daugiau pasidėjus krūvą knygų, tai šen, tai ten kažką konsultuojantis. Knygos jam buvo tarsi jo materija. Turėjo daug grožinės literatūros, klasikos, tai dabar, kai jau nebedirbo, jis vėl visą ją skaitė; kai turėjo daugiau laiko ir kai rašymas turbūt nebereikalavo daugiau pastangų, jisai vėl skaitė Dantę ir kitus.

– Kęstučio biblioteka, matyti, labai prižiūrima, struktūruota, temiškai suskirstyta: semiotikos lentyna, mitologijos, meno kritikos lentynos, kolegų literatūros kritikos darbai ir t. t. Kaip tėtis kaupė, tvarkė biblioteką?

– Gaudavo labai daug dovanų, apie ką byloja ir visi autografai, labai daug dedikuotų knygų. Knygas pirkdavo labai individualiai, nebūdavo taip, kad tėtis ateitų su penkiomis knygomis ir sakytų: žiūrėkite, kas čia. Tai buvo jam asmeninis, profesionalus dalykas.

Labai įdomu, nes tėtis buitiniame gyvenime buvo labai chaotiškas, tikrai nebuvo struktūruotas, užtenka pažiūrėti į balkonus, į rūsį, o čia, darbo kambaryje, tikrai yra sistema, tobula jo sistema: rankraščiai visi sutvarkyti, laiškai visi sugrupuoti; atidariusi rankraščių lentyną aš iš tikrųjų nustebau ir galvojau: „Matai vis dėlto kaip.“

– Neabejoju, kad į šią biblioteką ateidavo žmonės: draugai, kolegos, studentai, pati esu ne kartą buvusi. Ar joje virė gyvenimas, vyko diskusijos?

– Veiksmas vykdavo daugiau aplink svetainės stalą. Prie jo rinkdavosi jų chebra. Bet čia labai ankstyvos vaikystės prisiminimai. Aš gimiau Knyvos gatvėje [dabar Šaltinių], o čia atsikėlėme, kai man buvo vieni metai. Tai čia ateidavo [Juozas] Aputis, [Henrikas Algis] Čigriejus, [Sigitas] Geda, [Leonardas] Gutauskas, [Petras] Bražėnas. Jie visi buvo mano dėdės; labiausiai prisimenu dėdę Levą, dėdę Henriką. Buvo man tokia labai įdomi sąsaja, toksai tarsi grįžimas į vaikystę kitoje dimensijoje, nes kapinėse, o Antakalnio kapinėse aš jau buvau nebuvusi kurį laiką, žiūriu, greta Čigriejus, Geda, Aputis (tik Gutauskas Karveliškėse). O Čigriejaus antkapio akmuo yra tokie paukštukai, kokius jis drožinėdavo ir kokį tėtis turėjo savo bibliotekos lentynoje.

Mama pasakojo, kaip jie ten, Knyvos gatvėje, dar prieš man gimstant, kreizėjo, nes Geda turėjo labai smarkų charakterį, Aputis turėjo labai smarkų charakterį ir Gutauskas – ten visąlaik kas nors supykdavo, išeidavo. Dar prisimenu, kad taškas būdavo Nidoje rašytojų namuose, kai visi gaudavo kelialapį, mes važiuodavome kiekvieną vasarą po mėnesį. Visi tie dėdės (su šeimomis) irgi ten būdavo. Iš vaikystės prisimenu Nidą ir paskui Druskininkus, „Baltas lankas“.

– O bibliotekoje yra dėdės Levo paveikslų...

– Tie paveikslai legendiniai. Kiekvienas jų turi savo istoriją ir jie suaugę su bibliotekos sienomis, faktiškai jie visada čia buvo. Tėtis turėjo vieną Gutausko nupaišytą savo portretą, pagal kurį mes padarėme ekslibrisą knygom antspauduoti, ant to portreto užrašyta „Kaip tyliai vysta gėlės“ ir Leonardo Gutausko parašas. Dar yra dėdės Levo nupaišyta tėtės karikatūra. Visi kiti paveikslai Gutausko. O čia yra Vilučio darbas, padovanotas tėčiui disertacijos proga, kuris vadinasi „Nuspyrė oponentą“. O šitas [Gutausko] labai įdomiai nupieštas ant klijonkės, nėra pavadinimo, tik metai – 1980. Levas jam tikrai daug pridovanojo.

– Matau, yra albumų lentyna. Kuo Kęstutis labiau domėjosi – daile ar muzika?

– Daile. Muzikos mūsų namuose beveik nebuvo, buvo labai mažai. Tėvai muzikos nesiklausydavo, nors turėjo patefoną, plokštelių, bet daugiau leisdavo man pasakas, patys melomanai nebuvo. Tėtis neturėjo klausos ir beveik nedainavo, nebent tokį romansą „su raudonais guzikais“.

– Nematau žurnalų...

– Jis visada skaitė „Literatūrą ir meną“. „Litmenį“ labai mėgo, buvo jo fanas – taip pat „Šiaurės Atėnų“. Turėjo „Metus“, „Kultūros barus“. Viską, ką galėdavo gauti popieriuje, gaudavo popieriuje, eidavo pirkti.

– Neturėjo kokio ritualo šeštadienį skaityti laikraštį prie kavos?

– Ne, prie kavos jisai neskaitydavo. Jisai niekada nesinešdavo jokios knygos į virtuvę. Skaitydavo savo darbo kambaryje, tiktai bibliotekoje. Netgi į pliažą knygos jis niekada nesinešdavo.

– Sode bibliotekos neturėjo?

– Ne, sode dirbdavo sodo darbus. Yra sode pora knygų, bet labai nedaug.

Mama visą laiką būtų norėjusi sodybos – sovietmečiu, kai buvo skirstymai, – o jam, atrodė, tie materialūs dalykai buvo kaip katorga: „Kam čia?..“ Tik vėliau tas sodas atsirado, jis kažkaip jau išsijudino, pasidavė po Nacionalinės premijos. Ir man įdomu, kad jam visai patiko, atvažiavęs į jį imdavosi įrankių ir pan. Tačiau į sodą nesitempdavo jokio darbo, nes jame praleisdavo nedaug laiko. Kai būdavo sode, mamai sakydavo: „Aš turiu dirbti, man reikia į Vilnių.“

– Kas tau atrodo būtina pasakyti kalbant apie tėtį?

– Tėtis niekada niekuo nesiskųsdavo. Vienintelis jo toksai didžiulis *brakedownas* buvo, kai mirė Greimas. Mama sakė, kai mirė Greimas, tai tėtis griuvo ant žemės ir raudojo. Man atrodo, kadangi tėtis neturėjo tėčio, jį prarado būdamas septynerių, jam Greimas buvo toks kaip antras tėvas, kaip semiotikos tėvas.

•

– Su Kristina kalbėjomės Kęstučio darbo kambaryje apie jo darbą, biblioteką. Ką tau reiškia tėčio biblioteka?

Agnė Nastopkaitė: Iš tikro galima kalbėti apie tris bibliotekas mano gyvenime ir jos visos susijusios su tėčiu. Vienas dalykas yra mano mamos [pirmoji žmona – Violeta Tauragienė] biblioteka, kuri už tėčio biblioteką keturiskart

Nukelta į p. 9 ►

Apie paukščius

Rudeniui įsibėgėjus šešiametė pirmokė pradėjo knygas iš mokyklos bibliotekos namo tempti. Knygos kaip knygos: bibliotekininkės ir klasės mokytojos kruopščiai parinktos pagal mokinių amžių ir skaitymo galimybes. Iš pradžių nekreipiau daug dėmesio, bet ilgainiui akį patraukė tos pačios serijos knygelės, kurių pagrindinė idėja pasirodė mažų mažiausiai keista: įsivaizduojama vieno laukinio gyvūno kova su kitu. „Kas laimėtų: liūtas ar tigras?“, „Kas laimėtų: tarantulas ar skorpionas?“, „Kas laimėtų: Komodo varanas ar karališkoji kobra?“, „Kas laimėtų: kūjagalvis ryklys ar jautinis ryklys?“ Ir taip toliau, ir panašiai, iki begalybės. Tų knygelių autorius detaliai apibūdina būsimos kovos oponentus: jų ūgį, svorį, dantis, nagus, nuodus, prisitaikymą prie gyvenamosios aplinkos bei kitokius privalumus, o pačioje pabaigoje išleidžia juos į įsivaizduojamą gladiatorių aptvarą – dabar žinokitės! Katras katrą?! Įdomu tai, kad gamtoje tie dirbtinai suporuoti padarai neturėtų daug galimybių susitikti, o ir susitikę greičiau spruktų vienas kitą pamatę, nei kibtų kits kitam į gerklę ar kokią kitą minkštą vietą. Šios serijos sumanytojai tokiais skrupulais nekvaršino sau galvos ir savo fantazijai leido ganytis bekraštėse lankose.

Pamėginkim ir mes pagal tokį, nors ir nelabai vykusį, pavyzdį suporuoti ir išleisti į ringą mums taip gerai Lietuvoje pažįstamus gyvius. Tik dėl paprastumo apsiribokime Lietuvos paukščiais. Kas laimėtų? Vanagas ar kikilis? Varna ar gegutė? Pelėda ar tilvikas? Jerubė ar strazdas? Katras katrą? Kur jau ten kikiliui plunksnas šiaušti prieš vanagą. Ką ta gegutė?! Net pati savo vaikų išperėti nesugeba. Varnai net apšilimo nereikėtų. O tilvikas net atsimerkti nespėtų, pelėdos naguose atsidūręs. Strazdas gal ir apsukresnis, bet jerubė, gerai pasimuisčiusi, užspaustų nabagą. Na gerai. O jeigu balandis su gandru susigrumtų? Arba žvirblis su kukučiu ringe susitiktų? Ką ten vargšas balandis prieš Lietuvos nacionalinį paukštį (taip pat ir Baltarusijos, ir Ukrainos, ir Lenkijos (kartu su jūriniu ereliu). Žvirblis vien tik nuo kukučio šlovės spindulių apaktų.

Akylesnis skaitytojas turbūt pastebėjo pasikartojimą: visi pirmieji čia išvardintų lietuviškų paukščių dvikovų dalyviai Lietuvoje gyvena ištisus metus, o antrieji įsikuria tik šiltaisiais metų mėnesiais: poruojasi, kuriasi, peri ir augina vaikus. Retas lietuvis sudvejotų paklaustas, ar gandras, strazdas, kukutis irgi gegutė yra lietuviški paukščiai. Dainių įamžinti, poetų įpaminklinti. Kokios dar čia diskusijos? Ir iš viso – ko tiems paukščiams tarpusavyje grumtis? Telpa jie visi po lietuviška saule.

O jeigu vis dėlto reikėtų pasirinkti – be kurių paukščių norėtume būti? Kurių iš jų giesmių mažiau pasiilgtume? Kokių sukamų ar lipdomų lizdų nebenorėtume matyti? Kokių plunksnų ir pūkų pasigestume? Ar pastebėtume pasirinktų paukščių nebuvimo išdeginamą tylą?

Visi tie mums lietuviški atrodantys paukščiai vienaip ar kitaip Lietuvoje sutelpa ir sugyvena. Ir vieni apie kitų buvimą šalia puikiausiai suvokia. Ir sliekais, ir laukais, vabalais irgi krituliais pasidalija. Ir dovanoja nesibaigiantį skraidančių, strikinėjančių, plaukiojančių, danguje bei vandenyje nardančių plunksnuočių reginį. Ir nereikia jiems nei prašyti leidimo gyventi, nei svetimo paso dėl Lietuvos atsisakyti.

Dabar pamažėle nuo laukinių gyvūnų prie žmonių sugrįžkime. Prie tų, kur knygas rašo ir jas skaito. Prie tų, kur duoną augina, ją kepa ir valgo. Prie tų, kur žuvis gaudo, jas doroja, pakuoja ir skanauja. Stalių, vairuotojų, slaugytojų, mokytojų, dūdų pūtikų, naktinių sargų, trinkelių klojėjų, gintaro rinkėjų, šaligatvių šlifuotojų, oro stumdytojų – lietuvių, gyvenančių Lietuvoje ir svetur. Kurie laimėtų, taip sugrupuoti vienas prieš kitą kovoti? Tie, kurie Lietuvoje nuolatos gyvena? Ar tie, kurie tik kartais sugrįžta?

– LAURYNAS LATVIS –

LAIMA AITVARAITĖ

Atmynimas

Kalbėjom apie atmintį, autobiografinį režimą
aš atsiminiau Miestą
tokį pasiilgtą, tokį auksinį ir skaidrų
mindavau dviratį jūra kvepiančiomis
šiltomis vasaros naktimis
tokia bepredikatinė laisvė
kokia būna tik prisijaukinus svečią miestą
tik tikrai nepriklausant

išsprūdau į kitą tikrovės plotmę
kur visą vasarą skaičiau Fowleso „Magą“
paplūdusi tarp tikrovės ir regimybių
tokia skaudžiai saldi vienatvė
turėti visą vasarą vienai knygai
kokia laisvė
be prasminės tapatybės
tik laisvas niekas
be predikatų
atminantis geltoną miesto dviratį

atmenu klykiant žuvėdras
kai leisdavau miestui prariedėti pro mane
gulėdavau ant išmindytos žolės
rododendrų parke visai šalia namų
prie pat mirgančio atrakcionų parko
daugiausia tylėdavau, mintydavau
kai žiūrėdavau į paplūdimį
norėdavosi verkti, kaip buvo gera

o sėdint paskaitoje krūtinėj
užkunkuliavo baimės
jaudinausi dėl to, kas nesu
dėl tikrovės ir regimybių
kad neturiu į ką nurodyti
kad neatsimenu, kaip ir kas
o juk man žūtbūt reikia
reikšmių, temų ir tarinių
nes be predikatinių jungčių neparašysi eilėraščio
ir nebus ką atsiminti

Memorabilia

Ką sureikšminti karo fone?

Nuotrauka padaryta dabar iš seno negatyvo. Geros kokybės, didelio formato, matyt, fotografavo ne visai mėgėjas. Internete buvo siūlomos dar kelios dešimtys to paties autoriaus negatyvų. Šitas pasirodė gražiausias. Vokiečių kario darbas. 1941-ieji. Baltarusija, ne Lietuva. Kaip rašoma, kažin kur Babruisko ir Berezinos apylinkėse.

Esame klajoję po tas vietas, ieškodami bernardinų vienuolijos pėdsakų. Kaimo moterys tada nusivedė mus į miškelį ir rodo link papartyno: „Štai čia.“ Ir iš tiesų, praskleidus šakas matosi dalis senovinių akmeninių laiptų. Pasak moteriškių, tai buvęs įėjimas į bažnyčią. Kiekvienam norėjosi tuos nuzulintus akmenis paliesti ranka. Įsidėmėti tarsi kažkokį svarbų ženklą.

Vaizduojama šiuose kraštuose pirmoji karo vasara. Nuotraukoje į karą nelabai panašu. Tie būreliai pusnuogių kareivių tolumoje tikrai ne į mūšį susirikiavę. Gal kokia treniruotė ar mankšta. Jei ne kareivių išvaizda, pagalvočiau ir apie pamaldas. Kariuomenės daliniuose buvo kapelionų, katalikų ir protestantų. Žinoma, dažniausiai jų prireikdavo per laidotuves. Bet kol kas šiai kariuomenei viskas sekasi, žuvusieji neskaičiuojami tūkstančiais. Yra tik tūkstančiai rusų belaisvių. Didysis išbandymas bus prie Smolensko, dar tą pačią vasarą.

Gražių kadrų su arkliais mūsų fotografijos meistrai yra prirankioję tiek ir tiek. Per atlaidus, turguje, gatvėse. Šita nuotrauka ypatinga dėl to, kad aplinkui vyksta karas. Kai kiti tuo pat metu matė ir fotografavo miestų griuvėsius, degančius priešo tankus ir nesibaigiančias belaisvių voras, šis fotografas turėjo drąsos ir nuovokos pamatyti

meiliai suglaustas dvi baltas galvas. Lyg per ramybės palinkėjimą bažnyčioje. Bet iš tiesų – dar daugiau. Ir už taikos šauklius daugiau tie arkliai. Pagal Biblijos pranašų mintį, jiedu galėtų būti iš būsimosios Dievo karalystės, kurioje žmonės ir gyvūnai puola aklai vienas kitam į glėbį, ignoruodami savo prigimtį ar įpročius.

Tai pačiai kategorijai priklauso ir visos karo apkasuose atsiradusios draugystės ir meilės istorijos, švelnumo proveržiai, atsivertimai. Pervargęs, nuo dūmų pajuodęs ukrainietis karys bunkeryje glosto kačiuką. Kiti du kariai valgo dviese iš vieno dubenėlio. Rūko pasikeisdami. Gal dalinsis viena antklode.

Kai buvo minimos Pirmojo pasaulinio karo metinės, anglų istorikai ir žurnalistai traukė ir traukė pasakojimus apie *love in trenches*. Ir meilės lyriką – iš tų pačių apkasų. Puikiai išsilavinęs ir arogantiškas jaunesnysis karininkas įsimyli beraštį eilinį pėstininką. Siųs jam meilės laiškus, perduos šiltų drabužių ir mėsos konservų. Kiti du, abu garsūs poetai, susitinka ir palinksta vienas prie kito karo ligoninėje, tarytum per žaizdas. Jaunesnysis žus Vakarų fronte likus lygiai savaitei iki Kompjeno paliaubų ir karo pabaigos.

Sako, britų kariuomenės apkasai buvę ypač prasti, nuolatos pilni vandens, nesaugūs. Vokiečių pėstininkai šiuo požiūriu turėjo pranašumą. Bet karo eilėraščių daugiausia anglų kalba. Ne saldžių ir veidmainingų patriotinių posmų, o mylinčios širdies protesto, nuosprendžių karui ir žudynėms.

Žinoma, Kompjeno paliaubose apkasų poetai nedalyvavo, neskaitė savo lyrikos, nepasakojo gražių istorijų. Jeigu bus pasiektos paliaubos Ukrainoje, ten irgi dominuos kiti balsai ir temos. Ne dvi ramybės palinkėjime susiglaudusios baltos galvos. Bet ačiū bevardžiam fotografui, kad jos buvo pamatytos ir parodytos karo apsuptyje. Kaip užuomina į taiką, ateinančią nežinomais keliais, per nežinomų taikdarių apsikabinimus, žaizdas, meilę apkasuose.

-js-

Atitaisymas

Praėjusio numerio pirmo puslapio iliustracijos autorės pavardė – Rimantė Mikulovičiūtė. Atsiprašome!

„Šiaurės Atėnų“ redakcija

Dirbtinis superintelektas – 2029-aisiais

Dirbtinis superintelektas – technologija, apie kurią anksčiau kalbėjo tik futuristai ir fantastai, dabar vis dažniau aptarinėjama kaip netolimos ateities galimybė. Ši technologija ne tik imituotų žmogaus kognityvinius gebėjimus, bet ir pranoktų juos visais svarbiausiais aspektais: loginiu ir kūrybiniu mąstymu, kasdienių ir mokslinių problemų sprendimu ir žmogaus emocijų supratimu. Kitaip nei dabartinės dirbtinio intelekto technologijos, kurios skirtos konkrečioms užduotims atlikti, superintelektas pasižymėtų plačiu gebėjimų spektru ir gebėjimu savarankiškai tobulėti mokantis be žmogaus įsikišimo.

Kaip arti esame tokio superintelekto sukūrimo? Kokį poveikį jis galėtų turėti mūsų visuomenei, valdymui, saugumui ir politikai? Ar apskritai įmanoma jam pasirengti?

Apie šiuos ir kitus klausimus politologė Iveta Kažoka kalbasi su [Rygoje veikiančio] NATO strateginės komunikacijos kompetencijos centro direktoriumi JĀNIU SĀRTU. Pastaraisiais metais NATO strateginės komunikacijos kompetencijos centras atliko keletą dirbtinio intelekto tyrimų, analizuodamas šių technologijų poveikį strateginei komunikacijai, saugumui ir informacinei erdvei.

– Bendrovės „OpenAI“ generalinis direktorius Samas Altmanas pranešė, kad dirbtinis superintelektas bus sukurtas per kelerius metus. Ar jis neperdeda?

– Ne, šiuo metu tai labai tikėtinas scenarijus. Dirbtinio intelekto technologijos vystosi veržliai, šią tendenciją palaiko vis didesnė skaičiavimo galia: prieš ketverius metus dirbtinis intelektas prilygo mažo vaiko supratimui, prieš dvejus metus jis jau buvo pradinėje mokykloje, o pats naujausias, ką tik paviešintas modelis yra maždaug doktoranto lygmens. Manau, kad toks tempas ir išliks. Regis, labiausiai tikėtinas scenarijus patvirtins futuristo Ray'aus Kurzweilio prognozę – dirbtinis superintelektas gims 2029-aisiais.

– Superintelektas kaip artimiausios ateities perspektyva – ar tai tikrai taip akivaizdu?

– Silicio slėnio technologijų bendruomenės šiuo klausimu sutaria. Konsensusas susiformavo per pastaruosius dvejus metus.

– Galbūt superintelektas jau sukurtas kokioje nors laboratorijoje, bet mes apie tai dar nežinome?

– Kiek žinau, bent dvi ar trys įmonės turi galingesnius modelius už tuos, kuriuos matome viešai. Tačiau esu tikras, kad jie nėra sąmoningai slepiami. Priežastis, kodėl neviešinami, – jie dar nepakankamai užbaigti. Mažai tikėtina, kad kas nors ką nors slepia, juoba kad šiandien vyksta komercinės varžybos, kas pirmas sukurs galingiausią dirbtinio intelekto modelį. Ką tik paviešintas „OpenAI“ modelis jau yra gana fundamentalus proveržis – jis geba mąstyti ir planuoti. Šie sugebėjimai netrukus lems kitą raidos lygį – vadinamųjų dirbtinio intelekto agentų, kurie gebės savarankiškai planuoti ir autonomiškai įgyvendinti vis sudėtingesnes užduotis.

– Jeigu teisingai pamenu, Kurzweilis numatė ne tik už žmoniją protingesnį superintelektą, bet ir tokį, kuris vystysis be žmogaus pagalbos. Ar jis toks ir bus?

– Taip. Šiandien dirbtinis intelektas jau pritaikytas vystyti paties dirbtinio intelekto technologijas. Šiandien tai vyksta dar nevisiškai autonomiškai – šį darbą atlieka žmogus. Tačiau akivaizdu, kad tam tikru metu dirbtinio intelekto vystymasis taps savaiminis.

– Kaip galėtų pasireikšti dirbtinis superintelektas? Ar tai būtų moksliniai atradimai, kurie ne žmonijos jėgoms?

– Taip, galėtų būti ir nauji atradimai. Mano kriterijus yra siauresnis ir asmeniškesnis. Jis susietas su mano profesija ir „StratCom“ tyrimais: kaip dirbtinis intelektas sugeba įtikinti žmones kažkuo? Naujausias modelis O1 jau dabar yra įspūdingas. Jį sukūrusi bendrovė „OpenAI“ viešina su šiuo modeliu siejamų rizikų apžvalgą. Viena iš išnagrinėtų rizikų: ar ir kokia apimtimi modelis gali įtikinti žmogų keisti požiūrį? „OpenAI“ paskelbė rezultatą: 81,7 proc. Vadinasi, šis modelis yra įtikinamesnis už 80 proc. žmonijos! Tai ne vienintelis tyrimas, kaip dirbtinis intelektas geba įtikinti žmogų. Ką tik žurnale „Science“ paskelbtas tyrimas, kaip dirbtinis intelektas gali sumažinti sąmokslo teorijų šalininkų įsitikinimą, kad jų teorija atitinka realybę. Rezultatas: maždaug po aštuonių minučių pokalbio su dirbtiniu intelektu jie pradeda abejoti savo teorijomis. O kas nutiks, kai dirbtinis intelektas bus įtikinamesnis už įtikinamiausią žmogų? Kokia prasmė naudoti žmones kaip įtikinėtojus, jeigu tą pačią užduotį automatizuotai, nepertraukiamai galės atlikti dirbtinis intelektas?

– Ar Europos Sąjungoje yra sričių, kuriose dirbtinis intelektas apskritai neturi būti naudojamas kaip įtikintojas?

– NATO „StratCom“ atliko tyrimą, bandydama išsiaiškinti, kokio pobūdžio užduotis skirtingų tipų dirbtinio intelekto modeliai atliks arba atsisakys atlikti. Šie modeliai buvo pasiruošę veikti kartu, kad įtikintų naudotojus, kokia netikusi yra vyriausybė. Keli modeliai žmogaus kvietimu buvo pasiruošę net „matais“ keikti vyriausybę! Taip daryti atsisakė tik vienas modelis – „Claude Sonnet“. Visi kiti buvo pasirengę pakirsti visuomenės pasitikėjimą valdžia. Kaip matote, naujausio modelio galingumas aplenkė 80 proc. žmonių.

– Šių metų liepą įsigaliojo ES dirbtinio intelekto aktas. Viena iš jo nuostatų draudžia manipuliuoti žmogaus pasaulio suvokimu. Ar tai nėra problemos sprendimas?

– Tai turi įtakos įmonėms – dėl šio reguliavimo dabar neprieinamas naujasis „OpenAI“ balso modelis. Teks susitaikyti, nes reguliavime įtvirtinta problema. Sąlygos aiškios, bet kaip įsitikinti, ar šis modelis bus ar nebus piktavališkai panaudotas šiems interesams? Kaip tai pagauti arba įrodyti? Pavyzdžiui, jeigu kas nors savo reikmėms pasinaudoja atvirojo kodo modeliu? Man patinka reguliavimo idėja, bet jos pasekmė yra ta, kad tokie modeliai bus kuriami kitur, ne Europos Sąjungoje. JAV Silicio slėnyje jau dabar pilna europiečių, kurie tenai įgyvendina savo idėjas. Kokiu prietaisu pagausime, kad jų sukurti modeliai neatitinka mūsų įstatymų, jei patys neturėsime savų galingų dirbtinio intelekto įrankių, leidžiančių pastebėti kitų dirbtinio intelekto sistemų nusižengimus?

– Iki šiol Europos Sąjungos reguliavimas išsirutuliojo iš to, kad didžiosios bendrovės, pavyzdžiui, socialinių medijų platformos, turėjo verslo interesų mūsų rinkoje. Norite būti prieinamos Europos Sąjungoje? Įsidėmėkite mūsų sąlygas! Ar šis požiūris nebetiks dirbtiniam intelektui?

– Dirbtinis intelektas – kito pobūdžio technologija. Socialiniai tinklai, nors ir būtini demokratijai, nėra galios kvintesencija. Jei sukūrei ką nors protingesnio už bet kurį žmogų, tavo potenciali nauda yra milžiniška – ji nusveria svarstymus apie rinkas. Jeigu šiandien JAV elgtųsi taip, kaip elgiasi Europa, griežtai reguliuodama dirbtinį intelektą, turėtume susitaikyti su pasauliu, kuriame Kinija taptų pirmąja valstybe, sukūrusia superintelektą.

– Ar pernykštis JAV prezidento įsakymas dėl dirbtinio intelekto kontrolės nepanašus į ES dirbtinio intelekto aktą?

– Jis daug švelnesnis nei Europos.

– Gerai, tarkime, kad tai tiesa: maždaug 2029 metais pasaulyje atsiras superintelektas. Dirbtinis intelektas tapo įtikinamesnis už bet kurį žmogų ir geba žengti koja kojon su naujausiais mokslo pasiekimais. Ar tokiai ateičiai apskritai įmanoma pasiruošti?

– Kitų variantų nėra! Reikės sugebėti prisitaikyti – nevalia nuleisti rankų, reikia ruoštis. Jau dabar turime pradėti mąstyti, kaip tokiame pasaulyje įkūnysime pamatines vertybes – pavyzdžiui, asmens laisvę arba lygiateisiškumą. Tarkime, ką reiškia galimybė rinkimų įtikinėtojui savo tikslams pasinaudoti ypač įtikinančiu superintelektu? Tokiu, kurio įtikinanti galia keičia rinkimų rezultatus, bet niekas negali nustatyti, kad tokiam tikslui buvo pasitelktas superintelektas? Ir šis pavyzdys – tik vienas iš daugelio svarbių procesų! Reikia suvokti, kad superintelektas gali daryti poveikį absoliučiai visiems visuomeniniams procesams. Tai jau netolima ateitis, jei darysime prielaidą, kad išsipildys penkerių metų ateities – tik vieno parlamento rinkimų ciklo – prognozė.

– Jei pripažįstame, kad superintelektas gali būti toks pavojingas, ar iš tiesų nėra būdų, kaip jį suvaldyti? Prieš pusantrų metų pasirodė vieši mokslininkų laiškai ir raginimai padaryti pertrauką.

– Geriausiai į šį klausimą galėtų atsakyti Valstijų prezidentas ir jo delegacija, kuri ką tik lankėsi Silicio slėnyje, susitiko su Samu Altmanu, „Google“ atstovais ir kitais. Žmonės, kuriantys šias technologijas, pokalbiuose tvirtina, kad jie suvokia, koks pavojingas yra dirbtinis intelektas. Tačiau jie yra technooptimistai, kurie mato daugiau teigiamų dalykų, galimybes, – jie pasirengę kalbėti apie riziką, bet ne tokiu lygmeniu, kad būtų stabdoma dirbtinio intelekto plėtra. Aš, klasikinis latvis, daugiau dėmesio skiriu rizikai. Istorija liudija: kai žmonija supranta, jog techninė pažanga įmanoma, jos niekas nepajėgs sustabdyti. Be to, svarbi ir ekosistema: neįmanoma pasiekti pasaulinio lygio susitarimo, kuris sustabdytų dirbtinio intelekto vystymąsi. Šiandien vyksta geostrateginė kova tarp dviejų sistemų – demokratinės ir autoritarinės, JAV ir Kinijos, kurių kiekviena supranta, kad superintelektas potencialiai gali suteikti daugiau galios nei atominis ginklas. Tačiau mes, kaip žmonija, to nesustabdysime – šiuo keliu eisime pirmyn.

– Jeigu pasirinkimo nėra, kaip kitaip žmonija gali išvengti egzistencinio pavojaus, kurį sukels superintelektas? Kaip galėsime kontroliuoti superintelektą, kad jis netaptų prieinamas piktavaliams žmonėms ar valstybėms? Kaip kontroliuosime, kad už mus protingesnis intelektas nepakenktų žmonijai?

– Žmonija dar nesuvokia netolimoje ateityje jos laukiančių permainų. Todėl nėra bendro sutarimo, koks turi būti atsakas į egzistencinius pavojus. Vieninteliai, kurie tai žino, yra patys technologijų kūrėjai ir pavieniai žmonės. Jie ir bus tie, kurie kurs apsaugos mechanizmus, padėsiančius apsaugoti žmoniją nuo egzistencinių rizikų. Jie suinteresuoti bendradarbiauti su vyriausybėmis. Kiek vyriausybės pajėgios kokybiškai bendradarbiauti technologijų srityje? Na, pavyzdžiui, paskirs kokį teisininką prieš šias bendroves... Bet kaip jis konkuruos su technologija, kuri sugebės pati sukurti bet kokius teisinius rėmus ir aiškinti juos geriau negu dauguma teisininkų? Jeigu net nežinai, ką ši technologija sugeba, ir neturi techninių kompetencijų ją suprasti.

– Vadinasi, pasitikėti, kad vyriausybės kontroliuos šiuos procesus, būtų saviapgaulė?

– Tarkime, JAV vyriausybė, galbūt Kinijos ir dar Didžiosios Britanijos vyriausybės turi pakankamai kompetencijos prižiūrėti dirbtinio intelekto bendroves. Tačiau kitos valstybės vargu.

– Prisipažinsiu, man sunku suprasti, kaip tęsti šį pokalbį, – jei superintelektas bus prieinamas po penkerių metų, tai reikš didžiules permainas visose srityse! Superintelektas gebės daryti viską, ką daro žmogus, tik dar kokybiškiau – medicinoje, karyboje, sprendimų priėmime…

– Manau, visus svarbiausius sprendimus vis tiek privalės priiminėti žmonės – tokią sistemą reikėtų sukurti.

– Net jeigu šie sprendimai bus objektyviai blogesni, mažiau apmąstyti ir lėtesni už tuos, kuriuos gebės priimti superintelektas?

– Neseniai mačiau įdomų tyrimą apie dirbtinio intelekto naudojimą ligoms diagnozuoti. Tyrimo rezultatai liudija, kad dirbtinis intelektas pranoksta gydytojus diagnozuojant ligas. Kas be ko, dirbtinis intelektas yra tikslesnis už žmogų; žmogaus įsikišimas į procesą gali tik sumažinti tikslumą. Elono Musko ir dar kelių Silicio slėnio mokslininkų nuomone, žmonijos ateitis – sinchronizuoti kūną su dirbtiniu intelektu ir taip padidinti jo mąstymo galią. Mane ši perspektyva gąsdina, nenorėčiau to sulaukti, bet, ko gero, teks. Pirmieji eksperimentai jau atlikti ir yra sėkmingi – jie leido paralyžiuotiems žmonėms atgauti jėgas.

– Ir vis dėlto iki to momento, kada žmonija galėtų sinchronizuotis su dirbtiniu intelektu, svarbiausius sprendimus turės priimti žmogus? Nepaisant mūsų lėtumo ir mąstymo klaidų?

– Pastaruoju metu daug mąstau apie sprendimų priėmimo sistemas. Svarbu išlaikyti tokią sistemą, kurioje žmonių pageidavimai ir jų nuomonės yra svarbiausi valdymui. Taip, nors dirbtinis intelektas galėtų kvalifikuočiau priimti šiuos sprendimus! Manau, kad mūsų atstovaujamoji sistema turi būti išsaugota, tačiau turime susitaikyti, kad daugelis valdymo mechanizmų laikui bėgant išnyks, nes žmonija prisitaikys prie pokyčių. Manau, kad pirmosios savo dabartinių valdymo modelių atsisakys didelės įmonės, vyriausybės bus lėtesnės.

– Na, gerai. Nors penkeri metai yra artima ateitis, tačiau iki jos dar turime nueiti ilgą kelią. Ką mums Latvijoje daryti dabar?

– Pirmas akivaizdus permainų baras bus švietimas. Dirbtinis intelektas gali kiekvieną žmogų mokyti individualiai pagal jam pritaikytą mokymo programą, kiekvieną savu tempu, nesvarbu, ar žmogus gyvena Lazduonoje ar Rygos centre. Geriausią pasaulyje mokytoją gali turėti šalia savęs visą laiką! Žinant, kaip mums sunku su švietimo kokybe, tai bus kokybinio proveržio galimybė.

– Tačiau ar mūsų švietimo sistema pajėgi dirbti su dirbtinio intelekto įrankiais?

– Tie, kurie greitai perpras naujas galimybes, galės išsiversti be valstybės paramos – ten viskas labai paprasta. Kitiems prireiks valstybės pagalbos.

– Viena iš priežasčių, kodėl Latvijoje dirbtiniu intelektu nesinaudojama taip dažnai, kaip būtų galima, ypač švietimo srityje, yra prasta dirbtinio intelekto generuotų latvių kalbos tekstų stilistika. Gal vyriausybei, mokslininkams, verslininkams reikėtų pasirūpinti, kad latvių kalba būtų prieinamas mūsų pačių didysis kalbos modelis, apmokytas pagal visą latvių kalba prieinamą skaitmeninę informaciją?

– Pirmas „ChatGPT“ prastai mokėjo latvių kalbą, ketvirtas modelis buvo geresnis, tobulinimas tęsiasi. Esame labai arti to, kad dirbtinio intelekto latvių kalba būtų gero lygio. Ypač kuriant ką nors savo. Tada privalu skaitytis su rizika, kad nenutiktų taip, kaip jau nutiko daugeliui pradedančiųjų įmonių. Visa startuolių ekosistema formuojama taip, kad išspręstų kurią nors problemą, kurios nesugeba išspręsti naujausias didysis dirbtinio intelekto modelis. Tačiau problema išnyksta pati, kai pasirodo to modelio atnaujinimas. Nereikalingas darbas ir pastangos.

– Kas gali nutikti su sveikatos priežiūros sritimi?

– Chirurgai artimiausioje ateityje dar turės darbo. Nors dirbtinio intelekto intelektinė galia sparčiai tobulėja, tačiau gebėjimas orientuotis erdvėje – ne. Tačiau naujieji diagnostikos metodai yra kokybiški – ko gero, kokybiškesni už eilinio gydytojo. Todėl permainos neišvengiamos. Jei įstaigos neprisitaikys pačios, atsiras komercinių priemonių, kurios tai padarys už jas. O juk mes esame socialinės būtybės! Jeigu jaučiamės blogai, mums reikia kito žmogaus, todėl globos funkcija medicinos sektoriuje nedings.

– Ar dirbtinio intelekto balsas ar robotas negali būti empatiškesnis už vidutinę slaugytoją?

– Žmogui svarbu ne tik balsas, bet ir šiluma, kvapas, tai, kas veikia mūsų pasąmonę. Kita vertus, dirbtinis intelektas niekada nepavargsta, nesiožiuoja, nebūna blogos nuotaikos... Bet tai jau tolimesnė ateitis.

Nukelta į p. 9 ►

Jusliškumas ir erotizmas moterų literatūroje

Rašytoją, literatūros kritikę dr. VIRGINIJĄ KULVINSKAITĘ laikau viena iš pirmeivių, pralaužusią ledus lietuvių prozos tradicijoje ir savo pirmajame romane „Kai aš buvau malalietka“ pradėjusią rašyti apie jaunos moters patirtis devyniasdešimtinių Lietuvoje – atviras, drąsias, jusliškas, be tabu. Paruošusią dirvą šiomis temomis rašančioms ir ateity rašysiančioms. Virginiją pažįstu kaip laisvą žmogų, laisvą asmenybę, laisvą rašytoją – sąžiningą kitiems ir sau, nesitaikstančią nei su aplinkos, nei su lietuvių literatūros tradicijos normomis ir kuriančią savas.

Kalbėjomės apie jusliškumo ir erotizmo temas moterų literatūroje ir kodėl jas dar nenoriai priima lietuvių literatūros kanonas ir kritika. Taip pat apie pačios Virginijos rašomus kritikos straipsnius, apie jos kūrybą, apie rašymą taip, kaip nori ir ką nori, ir kodėl jai nusispjauti, ką kiti mano apie jos atviras ir provokuojančias nuotraukas socialiniuose tinkluose.

Eglė Frank

– Viename iš savo feisbuko įrašų teigi, jog rašant „Malalietką“ tau „svarbu buvo parodyti, kad seksualumas ir jusliškumas yra mūsų tapatybės dalis ir mūsų buvimo pasaulyje dalis. Literatūros kritikai moterų autorių kūriniuose sekso, erotikos scenas, jusliškumo ir LGBTQ+ tematiką vis dar laiko kažkuo, kas skirta skaitytojams šokiruoti ar dėmesiui atkreipti. Ir kas tarsi nėra esminga ir svarbu ir kažkaip nedera su rimta literatūra. Nebent yra pakylėjama į mitinį, mistinį lygmenį.“

Kad taip yra, žinom abi, bet man asmeniškai visada įdomu gilintis, kodėl. Kodėl lietuvių literatūroje ir jos kritikoje susiklostė tokia tradicija?

– Sunku vienareikšmiškai atsakyti. Mane šokiravo, kai rengdamasi paskaitai apie XX a. dešimtąjį dešimtmetį Lietuvoje supratau, kad kai 1993 m. pasirodė Jurgos Ivanauskaitės romanas „Ragana ir lietus“, kuriame buvo nemažai erotinių scenų, kūrinys išvadintas pornografišku, neskoningu. Kiek nedaug lietuvių ir Lietuvos literatūros laukas pasikeitė nuo 1952 m., kai kolegos vyrai – rašytojai ir kritikai – sutaršė jusliską, erotišką Birutės Pūkelevičiūtės eilėraščių rinkinį „Metūgės“. Ivanauskaitės „byloje“ pagrindiniai taršytojai kalbėjo, neva „Raganos ir lietaus“ sekso scenos vulgarios, o romanas kvailas. Popsinis. Po to Ivanauskaitė visą gyvenimą bandė nusikratyti populiariosios literatūros kūrėjos etiketės, kuri tais laikais turėjo negatyvų krūvį. O tuo metu jau buvo parašyti ir Antano Škėmos „Balta drobulė“, ir Jurgio Kunčino „Tūla“, ir Ričardo Gavelio „Vilniaus pokeris“, kur sekso scenų – ne tik erotiškų, bet ir smurtinių, lėkštų ir vulgarių, ir tiesiog prastai parašytų – nors vežimu vežk. Tačiau seksas vyrų literatūroje suvokiamas kaip turintis gilesnę potekstę ir reikšmę, kaip ir, pavyzdžiui, girtuoklystės, benamystė, seksualinis smurtas. O Ivanauskaitės atveju seksas tėra popsas, bulvaras, pornografija, bandymas šokiruoti.

Kalbant apie priežastis, reikia turėti omeny, kad mūsų „geros“ literatūros supratimą formuoja aukštojo modernizmo kanonas, kuris su keliomis išimtimis suformuotas vyrų – tiek rašytojų, tiek tuos rašytojus kanonizavusių literatūros tyrėjų, istorikų. Toks – dominuojamas vyrų – buvo ir dešimtojo dešimtmečio literatūros laukas. Banalūs galios žaidimai: tendencingai vertinant tam tikrus tekstinius dalykus galima moteris rašytojas ir moterų literatūrą, moterišką jusliškumą apskritai pastatyti į vietą. O ta vieta yra periferijoje. Ir kuo ryškesnis balsas, tuo įnirtingiau tildomas, menkinamas, kaip Ivanauskaitės atveju. Daug palankiau vertinamos rašytojos, kurios vienaip ar kitaip imitavo kanoninį, t. y. kolegų vyrų rašymo stilių ir vyrišką jusliškumą arba pabrėžtinai kolegas garbino, o save tapatino su „moterytėmis“, neva neturi ambicijų. Geras pavyzdys yra vieši Nijolės Miliauskaitės pasisakymai, interviu.

Kitaip tariant, literatūriniai vertinimai susiję su giliai įsišaknijusiu ir dažnai nesuvokiamu seksizmu, kuriam, kaip rodo mūsų literatūros istorija, net keturiasdešimt metų beveik nieko nereiškia. Net ir šiandien rašytojos, kurios pasirenka nesekti kolegų vyrų nubrėžtom trajektorijom, o rašyti iš moteriškos perspektyvos apie moteriškas patirtis, vis dar kaltinamos, kad rašo „apie savo išskyras“. Kai pasirodė „Kai aš buvau malalietka“, buvo juokinga ir tuo pat metu liūdna, kai kažkas iš kritikų įžvelgė paralelių su Bukowskiu, nes nebijau vulgarybių. Kažkada patiko „Paštas“, bet mano perspektyva, pasakotoja, jos balsas, patirtys, gyvenamasis kontekstas visiškai skirtingi. „Malalietkos“ pasakotoja yra paauglė, vėliau jauna moteris, kuri buvo mokoma bijoti vyrų (normali savisaugos praktika dešimtajame dešimtmetyje). Ir štai mano knyga lyginama su mačistiniu autoriumi vien dėl to, kad ir mano romane yra kelios sekso scenos.

– Taip, tai paradoksalu dar ir dėl to, kad literatūros kritikių daugumą dabar sudaro moterys. Beje, tavo paminėtas „rašymas išskyromis“ buvo taikomas Linos Buividavičiūtės „Tamsiesiems amžiams“. Taip pat ir mano novelės „Mirę irgi šoka“ yra sulaukusios „apatinių išsiskalbimo“ apibūdinimo (Palmira Mikėnaitė, „Ką šiemet skaitė redaktoriai ir redaktorės“, Literatūra ir menas*, 2023-12-01). Kiek žinau, pačioje kūrybinio kelio pradžioje Giedrės Kazlauskaitės atvira, išpažintinė poezija buvo gretinama su grafomanija. Man pačiai susidaro įspūdis, kad lietuvių literatūra kol kas dar nėra pasiruošusi moters erotizmo ir jusliškumo reflektavimui, LGBTQ+ tematikai, nors užsienio, verstinėje literatūroje analogiškos temos vertinamos atlaidžiau.*

– Pažiūrėkime į mūsų literatūros kanoną, į tai, kas skaitoma ir dėstoma mokykloje, universitete. Moterų autorių kanone mažuma. Ką reiškia kanonas? Tai geros, vertingos literatūros modeliai. Pastebėjau, kad vyrų literatūroje – nuo Vaižganto „Nebylio“, Škėmos, Vinco Mykolaičio-Putino iki jau minėto Gavelio bei Sigito Parulskio – jusliškumas, seksas ir ypač moterų jusliškumas siejami su negatyviomis vertėmis, tokiomis kaip destrukcija, agresija arba obsesija ir amžina vyrų paranoja, kad moterys atims, sumenkins jų vyriškumą. Škėmos „Baltoj drobulėj“ – mokyklos laikais daugumai Škėma buvo mėgstamiausias lietuvių autorius, atrodo, kad tebėra, – protagonisto Antano Garšvos sekso scenos persmelktos glitumo, negatyvumo. Tas pats ir Gavelio „Vilniaus pokeryje“ (Vargalio motinos sadizmas, patyčios iš sūnaus vyriškumo, Lolitos nužudymas, itin žiauri, groteskiška Stefanijos išprievartavimo scena). Toks seksualumo reprezentavimas yra kanoninis, mums iki šiol priimtinas. O jeigu moteris rašo apie seksą (ką ir kalbėti apie seksualinį smurtą, prievartą, pavyzdžiui, prievartą prieš dukrą ar sūnų, incestą) ir ypač jei nėra nuorodų į mitus, sakmes etc., jei tai autofikcija, toks tekstas vertinamas kaip bandymas nevykusiai šokiruoti. Kodėl?

Aišku, teigiamų pokyčių esama. Moterų literatūroje erotikos, sekso, motinystės, moters kūno, jo pokyčių, amžėjimo ir brendimo temos prieš porą dešimtmečių buvo tabuizuojamos ir išjuokiamos (kaip „Raganos ir lietaus“ atveju), o šiandien turime nemažai pripažintų autorių, kurios apie tai rašo puikius, aukštos meninės vertės tekstus. Taip pat ir LGBTQ+ tematika. Čia būtina paminėti Giedrę Kazlauskaitę, kuri jau pateko į literatūros kanoną. Nors Giedrės poezijos vertė visuotinai pripažįstama, ji gavo Kūrybiškiausios knygos, Rašytojų sąjungos premijas ir kitus svarbius kritikos, publicistikos apdovanojimus, kolegų poetų rate iki šiol tebėra labiau periferinė nei centrinė: negavusi nei Jotvingių, nei „Poezijos pavasario“ premijų. Sakyčiau, tai mūsų poetinio lauko gėda, akivaizdi neteisybė, nes Giedrės kūryba žymi labai svarbų lūžio tašką išpažintinės, kūniškos, jusliškos, kreivos poezijos tradicijoje, kuria sekė ir tebeseka ir jaunesni, ir vyresni poetai bei poetės.

Tiesa, ir apie Giedrės poeziją rašantys akademiniai kritikai bei kritikės dažniausiai nutyli, apeina LGBTQ+ tematiką. Tarsi gėdytųsi. Dažnai kalbama apie intelektualios moters situaciją pasaulyje, nepritapimą, autsaideriškumą. Taip pat siuvinėjimą, siuvimą ir santykį su tradicine lietuvių lyrika. Bet juk būtent LGBTQ+ tematika yra Giedrės poezijos epicentras. Labai tikiuosi sulaukti rimtų akademikų straipsnių, kuriuose bus analizuojamas Giedrės poezijos kreivumas, rašoma apie dviejų moterų, auginančių vaiką, šeimą, apie vaiko, augančio tokioje šeimoje, situaciją, apie visą tą sociokultūrinį slėgį, kurį netradicinė šeima patiria, ir apie šių temų reprezentacijas poezijoje, apie kreivumo įkalbinimą, raiškos subtilybes, kreivumo architektoniką; be viso to negalima suprasti nei įvertinti Giedrės poezijos. Pati dalyvavau Giedrės knygos apdovanojimo renginyje, kuriame sakydama laudaciją literatūrologė paminėjo, kad tai yra aukštos kokybės poezija ir kad joje daug svarbių temų, ir čia pat pabrėžė, kad renkasi LGBTQ+ tematiką praleisti, o savo dėmesį kreipia į kitas temas, nes jos jai svarbesnės, artimesnės. Man tokia pozicija atrodo kaip kūrybos išpreparavimas – nekorektiškas ir neetiškas.

Žodžiu, kalbant apie kūniškumą ir jusliškumą susidaro įspūdis, kad tai, kas nutolsta nuo kanoninio, konvencinio, vyraujančio (vyriško) geros literatūros modelio, vis dar nužvelgiama įtariai; jei ir ne pasmerkiant, tai vyptelint.

– Bet tu pati atėjai iš akademinio pasaulio ir kai išleidai „Malalietką“, jau buvai apsigynusi disertaciją. Puikiai visa tai žinodama, vis vien lindai į tą pačią galerą, nes savo romane nevengi minėtų nuo kanoninio modelio nutolusių temų. Rašei dėl pokyčių?

– Rašiau, ką tuo metu norėjau. Studijų universitete metais siaubingai persisotinau vyrų literatūra. Todėl norėjau parašyti knygą iš moters, su kuria pati galėčiau tapatintis, perspektyvos. Beje, kai gyniausi magistrinį 2011 m., rašiau apie Sigitą Parulskį, kuris tuo metu akademiniame pasaulyje dar buvo laikomas jaunesniosios kartos rašytoju. Stagnavimas ir kabinimasis į kanoną, tarsi visą laiką turėtume gręžiotis į tuos „didžiuosius“ vyrus rašytojus, buvo įsiėdę iki gyvo kaulo. „Malalietką“ rašiau tuo pat metu kaip ir disertaciją, ir tai buvo tarsi moralinis revanšas. Disertacijoje turėjau apsvarstyti kiekvieną žodį, ar atitiks akademines normas, ar atlaikys kolegų svarstymus. O rašydama romaną štai galiu keiktis, rašyti iš mažųjų raidžių, rašyti apie seksą, apie visokias trivialias patirtis ir tą pačią akademiją, visas ten nutikusias nesąmones. Rašyti, nes galiu apie tai rašyti. Niekas neuždraus.

– Į šiųmetinį LLTI kūrybiškiausių knygų dvyliktuką pateko Mykolo Saukos romanas „Kambarys“, kuriame aprašomos vaikino, varinėjančio po tinderio pasimatymus, patirtys su merginomis. Šiaip jau romanas man patiko – Sauka rašo gerai ir nieko prieš neturiu, kad jo knyga atsidūrė dvyliktuke. Kaip manai, ar rašytoja moteris, net ir talentingai aprašiusi analogiškas patirtis, turėtų tokius pat šansus patekti į dvyliktuką?

– Manau, rašytojos šansai būtų gerokai menkesni. Netiesa, kad lytis nieko nelemia, kad svarbu tik literatūriškumas. Neegzistuoja kažkoks tikrasis literatūriškumas, kalbos ar teksto jausmas, nuleistas mums iš dangaus. Mes – ir tie, kurie skaitome, ir tie, kurie rašome, – esame kūniškos, socialios būtybės. Ir kalbėti, ir skaityti išmokstame, tiksliau, mus išmoko. Tie, kas tai neigia, arba meluoja, arba yra naivūs. Arba kvaili. Galim kalbėti net ne konkrečiai apie Mykolo Saukos knygą, o apie literatūrines vertybes. Jei sakoma, kad kažkas parašė vyrišką „Sekso ir miesto“ versiją, tai reiškia visai kitus dalykus nei „autobiografiškas rašytojos romanas apie pasimatymus“. Trumpai tariant, jei moteris būtų aprašiusi savo pasimatymus su jaunesniais vyrais iš tinderio ir tai būtų daugiau mažiau nuoširdu – na, autobiografiška ir autofikciška, parašyta šnekamajai artima kalba, naivistiniu registru ir pan., – tai būtų nurašoma moterų popsui, ekshibicionizmui. Mažų mažiausiai.

Tiesa, seniau skirtis tarp aukštosios ir populiariosios literatūros, kuri vertinta *a priori* neigiamai, buvo labai svarbi. Dabar situacija keičiasi. Prieš kelias dešimtis metų buvo „nelygis“ girtis populiarumu, didžiuotis pardavimų tiražais, nes gera literatūra, savaime suprantama, masėms nepatraukli. O dabar tiražai ir gerbėjų minios vis svarbiau. Manau, lūžio taškas buvo Kristinos Sabaliauskaitės istoriniai romanai, apskritai šios rašytojos, tapusios viešąja intelektuale ir nuomonės formuotoja, fenomenas, nors pati Sabaliauskaitė savęs, be abejo, populiariajai literatūrai nepriskiria. Bet faktas, kad kokybiška populiarioji literatūra, kuri yra atvira ir moteriškojo jusliškumo (plg. Sabaliauskaitės veikėjas), ir LGBTQ+ temoms, jau nebegali būti ignoruojama, laikoma literatūros lauko periferija, nes šie autoriai ir autorės turi daug skaitytojų, sekėjų, jų tiražai keliasdešimt kartų didesni nei akademinių kritikų garbinamų nišinių autorių. O tai reiškia, kad populiarioji literatūra mus vis labiau veikia. Ignoruoti šią literatūros lauko dalį – tai iškreipti literatūros procesą. Juk gali būti (kitų šalių literatūrose – yra) ne tik rimtosios, bet ir populiariosios, kreivosios, erotinės etc. literatūros kanonai, tradicijos. Ryškiausi pastarųjų metų populiariosios literatūros autoriai, mano galva, yra Sabaliauskaitė, Mantas Adomėnas ir Bernardas Gailius, Benas Lastauskas, Patricija Tilvikaitė, Deimantė Rudžinskaitė. Ką ir kalbėti apie Ireną Buivydaitę-Kupčinskienę, parduodančią dešimttūkstantinius tiražus ir gyvenančią iš rašymo, bet nesulaukiančią jokio dėmesio iš rimtosios kritikos. Tai akivaizdžiai parodo mūsų rimtosios kritikos siauraregiškumą ir savotiškus akidangčius, kuomet matomas ir vertingu laikomas tik vienas literatūros segmentas, o visi kiti ignoruojami. Neva, jei užsimerksiu, pasirinksiu nepastebėti, tai gal pranyks. Tačiau šiandien, akivaizdu, didesnė tikimybė, kad pranyks rimtoji kritika, o ne populiarioji literatūra.

Yra autorių, kurie migruoja tarp žanrų. Pavyzdžiui, Jurga Tumasonytė. Jos apsakymų rinkinys „Undinės“ įvertintas apdovanojimais, o po to pasirodęs detektyvinę liniją turintis „Remontas“ apie jaunos moters patirtis, smurtą ir seksualinę traumą praignoruotas. Po to Jurga išleido mitologinį, magiškojo realizmo elementų turintį romaną „Naujagimiai“ ir staiga vėl visi sukruto, tarsi Tumasonytė būtų atgimusi, nors man „Remontas“ už „Naujagimius“ yra aktualesnis, vientisesnis ir psichologiškai gilesnis. Pasirodė gal tik viena rimtesnė „Remonto“ recenzija ir jos autorius literatūrologas visiškai šio romano nesuprato, net neįžvelgė veikėjos moters patirtyse traumos pėdsakų, nors šie akivaizdūs.

Ir čia vėl grįžtu prie minties, kad moterų literatūros mes nelabai mokam skaityti ir vertinti tais atvejais, kai rašytojos bando atsiriboti nuo aukštojo literatūrinio kanono ir ieškoti savo balso, eksperimentuoti žanrais, kalbėti ne apie raganas, laumes ir magišką kaimą, o apie aktualias patirtis.

Tas pats ištiko ir pačios apsakymų rinkinį „Mirę irgi šoka“. Kūrinių tema, veikėjų jusliškumas, nuo kurio atsispiriant galima svarstyti apie gilesnius aspektus, daliai suvokėjų tapo neperžengiama tvora, už kurios nežinia, kas yra, ir gal geriau nežiūrėti reziumavus: „Tai čia tiesiog apie seksą.“

– Man vis dėlto pasisekė, nes atsirado kritikų, kurie neišsigando tos tvoros ir nuoširdžiai gilinosi. Gal daugiau nesupratimo sulaukiau iš skaitytojų, pavyzdžiui, „Goodreads.com“ platformoje, todėl, sakyčiau, ir skaitytojas ne visada yra pasiruošęs priimti atviras ir drastiškas temas. Beje, man labai patiko, kad tu parašei recenziją apie 2017 m. išėjusią Artūro Tereškino knygą „Nesibaigianti vasara“, kuri tuo metu kritikų net nebuvo vertinama, nes buvo „tiesiog apie seksą“, o dar ir homoseksualų.

– O juk Artūro Tereškino „Nesibaigianti vasara“, galima sakyti, yra Mykolo Saukos „Kambario“ pirmtakė, tik sekso ir artumo ten ieško ne heteroseksualus, o homoseksualus vyras. „Nesibaigianti vasara“ pasirodė tiesiog per anksti.

O dėl skaitytojų, tai net ir neigiamos reakcijos yra gerai. Vadinasi, knygoje vaizduojamas pasaulis nėra stereotipinis ir kažkuo užkabino, įdūrė, sutrikdė. Tai geros literatūros požymis. Geras menas kelia klausimus. ►

Toliau apie Antano Miškinio literatūrinę premiją: paaiškinimas

Kaip ir reikėjo tikėtis, straipsnis apie Antano Miškinio literatūrinę premiją sulaukė reakcijų. Daugiausia pozityvių. Atrodo, parašiau tai, ką nemaža literatūros bendruomenės dalis galvojo. Visgi buvo ir vienas oponuojantis atsakymas – Vytauto Kazielos „Kodėl nepasitikiu Martynu“ („Šiaurės Atėnai“, 2025-02-28). Tai suprantama, nes Kazielos pavardė straipsnyje minima daugiausia. Džiaugiuosi, kad atsakymas egzistuoja, tačiau negaliu nejausti ir nusivylimo – didžiąją jo dalį rašytojas ginčijasi su teiginiais, kurių mano straipsnyje nėra. Atsakymo pagrindu tapo klaidingai suprasta pagrindinė mintis. „Bet kaltinimai metami ne man vienam“, – vos pradėjęs teigia ilgametis Miškinio premijos komisijos narys. Bet čia jis ir suklydo, nes straipsnyje kaltinimų nėra.

Iš darbo mokykloje patirties žinau, kad dažniausias mokinio atsakymas į pastabą dėl blogo elgesio yra: „Bet juk jis [kitas mokinys] irgi taip darė!“ Pasirodo, šis atsakymas paplitęs ir už mokyklos ribų, nesvarbu, tau 16, 36 ar 69: „Iš karto noriu sureaguoti į straipsnio pavadinimą ir paklausti autoriaus: o kitomis literatūrinėmis premijomis tamsta pasitikite? Vlado Šlaito, Antano Baranausko, Jono Aisčio, Dionizo Poškos, Salomėjos Nėries ir kitomis?“ Ne, nepasitikiu. Ką tai keičia?

Kitas Kazielos naudojamas triukas atsakymo rimtumo iliuzijai sukelti – dirbtinai išpūsta apimtis. Pavyzdžiui, Kaziela rašo: „Pradžioje rašinio autorius rašo: „[...] (premiją 2003 m. įsteigė Utenos rajono savivaldybė), laureatą išrenka sudaryta komisija ir jam skiriamas piniginis prizas (šiuo metu 5 000 eurų).“ Stengdamasis būti nešališkas, autorius turėjo atkreipti dėmesį, kad premijos dydis ne visada buvo 5 000 eurų“, ir tuomet pradeda vardinti, kokie autoriai yra gavę mažesnį piniginį prizą, kada šis padidintas ir t. t. Ši dalis užima daugiau nei 10 procentų atsakymo ir yra visiškai beprasmė, nes: 1) straipsnyje pabrėžiau, kad 5 000 eurų yra **šiuo metu** (tai reiškia, kad seniau tiek nebuvo); 2) sumos dydis visiškai nėra svarbus straipsnyje apmąstomiems dalykams.

Kitoje pastraipoje Kaziela paaiškina komisijos skyrimo procesą ir iššūkius, su kuriais susiduriama. Kažkodėl paaiškinama savaime suprantama informacija, kad nariai yra deleguojami skirtingų institucijų. Tačiau tai juk nepakeičia fakto, kad nariai ilgą laiką išlieka tie patys. Žinoma, šitaip atsiskleidžia rimta problema – rašytojai nenori būti komisijų nariais. Visgi žvelgiant plačiau visiškai nesvarbu, ar rašytojai komisijose „užsisėdi“ savo noru, ar jiems tenka aukotis – tai yra ne vien minėtų asmenų, o sisteminė problema ir straipsnio nepaneigia. Kad mūsų diskusija nebūtų bereikšmis verkšlenimas, norėčiau pasiūlyti keletą idėjų, kaip pagerinti susidariusią situaciją ir darbą komisijose padaryti patrauklesnį:

1. Komisijos darbą reikia apmokėti. Jei nėra pinigų, tada pačios premijos sąskaita. Piniginis atlygis yra vienas iš būdų prestižui (ar jo iliuzijai) kurti.

2. Didesnis viešumas ir atviras komisijos narių įvertinimas: kiekviename pranešime apie premiją turėtų būti minimi komisijų nariai – savotiška nemokama reklama.

Esu tikras, kad daug patirties šioje srityje turintis Kaziela taip pat galėtų prisidėti prie komisijos sąlygų gerinimo. Juk mano tikslas nėra sužlugdyti, o tik paskatinti pozityvius pokyčius.

Gaila, po rimtų problemų akcentavimo vėl grįžtama prie senų triukų. „O dabar pasižiūrėkime, kas iš dvidešimt dviejų laureatų buvo nevertas A. Miškinio literatūrinės premijos“, – taip pradeda pastraipą Kaziela ir aptaria premijos laureatus. Tai skamba kaip būdas apgadinti mano ir minėtų laureatų santykius. Savo straipsnyje nė karto nekėliau abejonės dėl minimų knygų kokybės, nekvestionavau jų aukštaitiškumo. Tik aptariau įtartinus atvejus nepriklausomai nuo knygų turinio. Kadangi Kaziela turi patirties politikoje, pabandysiu pateikti suprantamus pavyzdžius. Jei Vilniaus meras į valstybines pareigas priimtų savo žmoną, visuomenė piktintųsi ne dėl jos kompetencijų, o dėl susidariusios situacijos. Jei sveikatos apsaugos ministras užsakytų viešuosius pirkimus iš savo mamos pagalvių įmonės, visuomenė piktintųsi ne dėl užsakytų pagalvių kokybės, o dėl naudojimosi padėtimi. Kai Lietuvos kariuomenės vadas Valdemaras Rupšys už valstybės pinigus nuomojosi butą iš sūnaus, niekas nesipiktino, kad tas butas prastas. Žmonės piktinosi dėl interesų konflikto. Lygiai taip pat yra ir su knygomis. Neabejoju, kad savo turiniu jos galėjo būti vertos Miškinio literatūrinės premijos. Aš rašiau tik apie susidariusią situaciją ir ryšius tarp suinteresuotų pusių. Tas pats ir kalbant apie „Kauko laiptų“ išleistas knygas. Niekur neteigiau, kad kuris nors iš autorių yra nevertas gautos premijos. Nesvarbi ir leidyklų statistika, nes „Kauko laiptų“ sėkmė yra įdomi dėl ryšių, o ne laureatų skaičiaus. Tad visose šiose beveik 30 procentų teksto sudarančiose pastraipose autorius ginčijasi su teiginiais, kurių straipsnyje paprasčiausiai nėra.

Toliau šypseną kelia pastaba dėl šaltinių: „Pradžioje jie rimti, bet niekuo nesusiję su aptariama tema (gal norint suteikti publikacijai svorio ar parodyti savo išprusimą), o paskui nusileidžiama iki vietos laikraštėlių.“ Straipsnyje šaltiniai yra dviejų rūšių – vieni yra grynai teoriniai, nes šis straipsnis – teorinis surinktų faktų apsvarstymas ir be teorinių šaltinių būtų neįmanomas (manau, iš čia ir kyla visos teksto nesuvokimo problemos; Kaziela atskiria teoriją nuo empirinių duomenų, nors šie yra svarstomi būtent teorijos kontekste), kiti yra surinktos informacijos šaltiniai. Nesuprantu: ar Kaziela tikėjosi, kad apie Alvydo Katino korupcijos skandalus turėjau cituoti kokį kitą prancūzų filosofą? Ar pateikti „15min“ nuorodą būtų buvę geriau?

„Įdomiausia tai, kad pats autorius straipsnio išvadose pripažįsta, jog „šiame straipsnyje pateikti asmenų ryšiai neįrodo, kad komisijos darbas buvo neskaidrus, pažeidžiantis įstatymus ar premijos nuostatus“… Tai kam tada visa tai?!“ Nieko čia įdomaus. Pasikartosiu – „Kodėl nepasitikiu Antano Miškinio literatūrine premija“ yra grynai teorinio pobūdžio tekstas. Tad ir klausimas „Taigi „galėjo“, o ar padarė?“ netenka prasmės, nes straipsniui tai neturi įtakos. Tai buvo atlikta tam, kad pamąstyčiau, kokią įtaką premijos prestižui gali turėti tokie glaudūs komisijos narių ir autorių ryšiai. Kaip viskas gali atrodyti žmogui iš šalies. Juk ne mano kaltė, kad susidaro nelabai skaidrus įspūdis. Taip pat norėčiau sužinoti, kurį žurnalistų etikos kodekso straipsnį pažeidžiau. Mano aptarti ryšiai tarp minimų asmenų nėra išsigalvoti, nėra nė vieno kaltinimo, visur tik samprotavimai. Taigi, esminis klausimas ne kaip yra, o kaip atrodo.

Pabaigai – savaime aišku, kad draugystės ir buvimas pažįstamais Lietuvoje nėra išvengiamas. Tačiau kalbėjimas apie tai, kad Kaziela visus pažįsta, šiame kontekste yra manipuliatyvus, nes straipsnyje akcentuotos ne šiaip pažintys, o leidybiniai ir darbiniai santykiai. Būti komisijoje, kai visų svarstomų knygų autoriai pažįstami, yra viena – Lietuvoje tai norma. Visai kas kita, kai komisijos narys nenusišalina, nors yra svarstomos knygos leidėjas. Kur dingsta etika šioje situacijoje? Nelabai suprantu atsakymo prasmės – jis niekaip nepaneigia pagrindinės straipsnio minties, kad, žvelgiant iš šono, Antano Miškinio literatūrinė premija atrodo įtartinai dėl labai glaudžių ryšių (glaudesnių nei buvimas paprastais pažįstamais) tarp komisijos narių ir laureatų.

– MARTYNAS PUMPUTIS –

– Ar pradėdama rašyti apsakymų rinkinį „Keturi“ turėjai tikslą rašyti kitaip nei „Malalietkoje“, ar vėl – rašei, kaip tau rašosi?

– Man rašymas vienareikšmiškai susijęs su asmeniniais klausimais ir atsakymų paieškomis. Ir pagal tai, kokie klausimai man tuo metu aktualūs, kinta ir mano tekstai. Rašymą aš vis dėlto suvokiu kaip tam tikrą egoistinę veiklą, kaip tai, ką darau visų pirma dėl savęs pačios. Nerašau dėl literatūros atnaujinimo ar kritikų, skaitytojų. Rašau tekstus, kuriuos pati norėčiau perskaityti. O jei knyga patinka ir kitiems, jei padeda jiems ir joms šį tą pamatyti, atrasti, suprasti, įkvepia – tai jau dovana. Pastebiu, kad pastaruoju metu literatūros laukas vis labiau eina iš proto dėl vertinimo: vieniems svarbu patekti į rinkimus, kitiems svarbūs tiražo skaičiai, atsiliepimai spaudoje ar „Goodreads.com“. Nori nenori pradedi galvoti, ką tai reiškia, koks ir kieno įvertinimas svarbus pačiai. Štai knygų penketukai, dvyliktukai ir penkioliktukai renkami kiekvienais metais. Tarsi konvejeris, amžina knygų karuselė. Vienais metais „eina“ vienos knygos, kitais – jau kitos. Ar pasakytum, kas laimėjo metų ar kūrybiškiausios knygos rinkimus prieš penkerius metus?

– Ne.

– Būtent. Visai sveika prisiminti, kad knygos gyvavimas turi kelis etapus. Visokie rinkimai, konkursai tėra pirmasis etapas. Bet gali būti, kad knyga, išgyvenusi metus didelio dėmesio ir net gavusi apdovanojimų, po to pradings be pėdsakų. Yra knygų, kurios iškart nesulaukia ypatingo dėmesio, bet atgimsta po penkerių, dešimties ar net penkiasdešimties metų. Manau, kad taip ir nutiks Tereškino „Nesibaigiančiai vasarai“: po keliasdešimties metų ši knyga taps vis svarbesnė kaip mentaliteto ir laikmečio literatūrinis pjūvis. Todėl, mąstant apie literatūros procesą, svarbu nesusikoncentruoti vien į šiandienybę. Leidybos apimtys ir apsukos vis didėja ir knygų – net ir lietuvių autorių – pasirodo tiek, kad aš, kaip kritikė, nebespėju ir net nebesistengiu visų vertingesnių, kur nors paminėtų ar ką nors laimėjusių perskaityti.

– Manau, retas galėtų atsiriboti nuo žmogiškojo faktoriaus ir spjauti į savo knygos įvertinimą. Juk piniginė raiška, kurią gauna dauguma rašytojų, yra tiek juokinga, kad tada tampa svarbus bent simbolinis – garbės – kapitalas. Todėl, sakyčiau, tos „žiurkių lenktynės“ penketukuose, dvyliktukuose ir premijų varžytuvės yra tas pats galios žaidimas, įtraukiantis daugumą. Beje, mūsų nedidelės šalies literatūros lauko burbulą įvardinčiau kaip labai tvankų, kur visi begal glaudžiai susiję ir yra arti vieni kitų. Kritikai – šalia rašytojų, šie – arti skaitytojų. Mąstau, kiek tas glaudumas atsiliepia tiek knygos kritikai, tiek vertinimams, kur kartais sunku atsiriboti nuo klaidingo „žinojimo“, kad rašytojas rašo apie save. Tuomet ir tie jusliški intymumai atrodo atgrasiau nei tokios pat temos užsienio autorių kūriniuose. Todėl būtent knygos vertimus į kitas kalbas turbūt laikyčiau didžiausiu knygos įvertinimu, o ir galimybe.

– Įdomu, kaip skiriasi užsienio leidėjų, vertėjų, agentų vertinimai, jų geros literatūros samprata. Kaip kritikė kartais konsultuoju Lietuvos kultūros institutą atrenkant knygas, kurios bus pristatomos užsienio leidėjams. Dalyvaudama tokiuose susitikimuose pastebėjau, kad tai, ką literatūroje vertina mūsų kritika, pavyzdžiui, mitologinio kaimo tema, fragmentiškumas ir lyrizmas prozoje, užsienio leidėjams neįdomu. Jie nori autentikos, sociokultūrinio konteksto, o ne fantazijų. Taip pat svarbus žanras (karaliauja romanas), išplėtotas siužetas: jei negali trumpai ir aiškiai papasakoti, apie ką knyga, geriau nepristatinėti. Nesusidomės.

Beje, juslišku užsienio leidėjams yra didelis pliusas, kaip ir LGBTQ+ tematika.

O Lietuvos kontekste tikrai yra taip, kaip ir sakai: rašydama aktualiosios patirties tekstus, kurie kalba apie „čia ir dabar“, ir kurdama veikėjus, kurie turi bent menkiausio panašumo į autorių, visada rizikuoji būti įvertinta iš labai siauros perspektyvos ar apkaltinta, kad rašai apie save. Arba kad tai išvis ne literatūra, kad nekuri, o nurašinėji iš savo gyvenimo. Tarkim, kai „Malalietka“ buvo išversta į ukrainiečių kalbą, tenykštis literatūros apžvalgininkas palygino mano knygos struktūrą su Olgos Tokarczuk „Bėgūnais“. Mūsų literatūros lauke tokio palyginimo tikėtis neverta, dauguma skaito kaip Virginijos Cibarauskės-Kulvinskaitės gyvenimą. Tarkim, Marijus Gailius „Malalietkos“ apžvalgoje paminėjo, kad nėra labai kūrybiška aprašinėti savo vaikystės nuotraukas. Ir labai nustebo, kai pasakiau, kad knygoje minimos nuotraukos išgalvotos. Fikcija. Tuo metu abu dirbome „Literatūros ir meno“ redakcijoje. Pasijuokėme. Bet ir pati kartais skaitydama girdžiu knygos autoriaus balsą, intonacijas. O juk pasakotojas ar pasakotoja neprivalo kalbėti autoriaus balsu.

– Žinau, kad kažkas neskaitė mano knygos vien todėl, kad sakėsi bijantis, jog rašau ne taip gerai, kaip atrodau. Komentuoti net neverta, bet pabaigoje su tavim noriu pašnekėti apie dalykus, kurie gali paskatinti tokias ir panašias replikas. Tu pati nevengi provokuoti tiek apranga pabrėždama savo seksualumą, tiek keldama meniškus savo kūno ar jo dalių aktus – kad ir vyno taurės ant gaktos – į instagramą. Man tos nuotraukos atrodo kaip parafrazės kitų drąsių ir talentingų lietuvių menininkių – Violetos Bubelytės, Svajonės Stanikas – fotografijų, kuriose jos savo kūną naudoja kaip meno objektą, pozuodamos apsinuoginusios ar provokatyviomis pozomis. Nemanai, kad tavo atveju tokia bravūra būtent mano minėtoje literatūros burbulo „tvankumoje“ turi savo kainą?

– Ir Violetos Bubelytės, ir Svajonės Stanikas kūryba įkvepia, tik, žinoma, instagrame į rimtą meną nepretenduoju. Pati manau, kad tai, ką keliu, yra mano, kaip kuriančio žmogaus, savivaizdis, tokia virtuali antrininkė, ir dar savo pačios kūrybos komentarai. Socialiniuose tinkluose nesiekiu dalintis tikra kasdienybe, save čia suvokiu kaip meninį projektą, kuriam naudoju buitį, kūną ir ką tik užsimanau. Vienu metu, kai svarsčiau, ar likti dirbti VU ir dėstyti, kažkas pasakė, kad jei nuspręsiu likti, turėsiu ištrinti savo instagramo nuotraukas, nes jos prieštarauja akademinei etikai. Žodžiu, negalėsiu rodyti nei užpakalių, nei gaktiplaukių (*juokiasi*). Tada rimtai susimąsčiau, ar man svarbiau publikuoti gaktiplaukius ir užpakalius, ar galimybė dėstyti. Pasirinkau gaktiplaukius. Ne gaktiplaukiai, aišku, man svarbu, o saviraiška ir laisvė. Noriu galėti ir savo tekstuose, ir nuotraukose vaizduoti kūną, kurio nebelaikau nei savu, nei svetimu. Kūnas man yra medžiaga, iš kurios gaminu vaizdus, kurie, mano manymu, kažką sako. Gal sako tik man vienai, bet tai nesvarbu.

Dabar ir rašydama kritiką stengiuosi kalbėti asmeniškiau, subjektyviau, todėl artimesnis ne recenzijos, kuri reikalauja suspenduoti savo ego, o apžvalgos žanras. Apžvalgose galiu išsakyti literatūrines vertybes ir požiūrį į pasaulį ir vertinti nesiteisindama net tada, kai mano vertinimai nesutampa su kitų pozicija. Nei trikdo, nei žeidžia, kad mūsų vertybės, požiūriai į kūną, saviraišką ir literatūrą prasilenkia, kol išlieka pagarba ir supratimo galimybė. Seniau dar pagalvodavau, kuo mane laiko kiti, bet kai sulaukiau keturiasdešimties, įvyko savotiškas nušvitimas. Supratau, kad nesvarbu, ar kitiems patinka mano nuotraukos ir tekstai, drabužiai, elgesys. Esu egoistiškas ir gal net kažkiek autistiškas žmogus, todėl menkai jaučiu tą burbulo tvankumą. Kaip banaliai beskambėtų, ir atrodau, ir rašau, ir gyvenu aš dėl savęs.

ŠIAURĖS ATĖNAI

2025 m. kovo 28 d. Nr. 6 (1454)

Trys moterys ir lavonas

Prancūzų aktorės ir kino režisierės Noémie Merlant filme „Balkonetės“ draugės Marselio gatve eina pusnuogės – tai jų atsakas į prievartą ir mačizmą. Ar įmanoma apie seksualinės prievartos aukų traumą papasakoti su humoru? Ar prisimenate atvejį, kai režisierė prieš kameras parodė savo vaginą mums, žiūrovams? Ar prisimenate save, moterį, einančią gatve nuogomis krūtimis?

Išėjusi iš antro režisierės ir aktorės N. Merlant ilgametražio filmo „Balkonetės“ (*Les femmes au balcon*, 2024) peržiūros kurį laiką buvau sutrikusi. Ar tai šiuolaikinis, tegul stilistiškai ir tolimas, reveransas revoliucinėms čekų režisierės Veros Chytilovos „Saulutėms“ (*Sedmikrasky*, 1966) – tik ten dvi, ne trys, moterys narsiai žaidžia su visuomenės stereotipais, vyrų, nuo kurių nuspėjamų projekcijų vemti verčia, pasauliu?

Filmo „Balkonetės“ spalvos ryškios, o moterų energija veržiasi per kraštus, gal todėl kritikai prisimena ankstyvuosius ispano Pedro Almodóvaro filmus. Žinau, kad filmas Prancūzijoje, kur gyvenu, sulaukė prieštaringų kritikų ir žiūrovų reakcijų, bet kartu išprovokavo tai, ko iš jo tikėjosi režisierė, – diskusiją. Galima įvairiai vertinti jo meninį lygį, dialogų svorį, temos plėtotės logiką, žanrų chaosą (komedija, siaubo, fantastinis filmas, trileris?), tačiau, kaip vėliau interviu pasakys man režisierė, filmas tikrai nėra „drungnas vanduo“. Nes yra dalykų, apie kuriuos tiesiog reikia kalbėti nuolat: seksualinis priekabiavimas, prievarta, moters kūno seksualizacija visuomenėje, kurioje vis dominuoja vyrų primestos taisyklės.

Apie ką filmas? Apie tris moteris, kurios iš pasaulio tikrai nesitiki nieko, užtat turi viena kitą. Pirmose filmo scenose kvaitinamame Marselio karštyje žmona uždusina agresorių vyrą užpakaliu, bet ties jos istorija režisierė nesustoja, o persuka fokusą į kaimyninį butą, jo balkoną, kuriame trinasi kompleksuota, susivėlusi pradedanti rašytoja Nikolė (akt. Sanda Codreanu). Ji ieško temų romanui ir varvina seilę į kaimyną fotografą name priešais (akt. Lucas Bravo iš „Emilijos Paryžiuje“ (*Emily in Paris*, 2020), kuris, aišku, nusirenginėja prieš langą. Nikolė dalinasi butu su drauge Rubi (akt. Souheila Yacoub), visomis prasmėmis ryškia *cam-girl*, kuri internetu teikia seksualines paslaugas, o po darbo nesibodi mylėtis tiek su vyrais, tiek su moterimis – kada ir kaip ji nori. Paskutinė trijulės herojė trečiarūšių filmų aktorė Elizė, kurią vaidina pati režisierė, nervingai įsiveržia po serialo filmavimo į draugių butą su Marilyn Monroe ryškiai raudona suknele (kaip filme „Niagara“ (1953) ir blondinės peruku.

Jos plepa, rimtai ir nerimtai, gal net išgeria taurę – daro tai, ką daro visos draugės, be to, nusprendžia prasiblaškyti. Fotografas iš lango priešais, pas kurį į linksmas išgertuves nutempia ekstravagantiškoji Rubi, šiai ir pasiūlo ypatingą fotosesiją (ryškiu makiažu, seksualiais drabužiais, flirtavimu ji išsiskiria iš draugių). Paryčiais moteris grįžta drebanti ir apsitaškiusi krauju – šį nuo jos taikosi nulaižyti šuo.

Režisierė pasirenka nesigilinti į *#MeToo* dramos traumas, nors mes aštriai jas jaučiame, o kloja vieną po kitos absurdiškesnes pasaulio chaoso plytas trilerio principu, renkasi humorą ir groteską tam, kad atsirastų sveikas santykis su trauma, ne taip skaudėtų. Ji pati yra patyrusi seksualinę prievartą, todėl puikiai žino, ką kalba ir kodėl būtent taip ieško sutaikymo su tuo, kas nutiko.

„Ar filmas yra feministinis manifestas?“ – susimąstė keli vyrai kino kritikai, laukdami kartu su manimi interviu su režisiere N. Merlant (per šį ji vilkėjo paprastais juodais kompanijos „Louis Vuitton“ drabužiais, be jokio makiažo, dėl ko jos akys atrodė veriančiai žalios). Išgirdusi klausimą, prieš tai vyrų pateiktą koridoriuje, patraukė pečiais – ji neskirsto filmų į feministinius ar maskulinistinius, tiesiog kuria kiną, kuris kalba apie tai, kas jai rūpi. „Prieš porą metų man nebūtų davę pinigų tokiam filmui: pernelyg provokuojančios temos. Santykis keičiasi, bet labai lėtai“, – sako ji.

Terpė tam palanki: pastaraisiais metais būtent prancūzės režisierės ir jų filmai skina tarptautinius kino prizus dėl temų, apie kurias vyrai nekalba: Julios Ducournau „Titanė“ (*Titane*, 2021), Justine Treit „Kritimo anatomija“ (*Anatomie d'une chute*, 2023) ar Coralie Fargeat „Substancija“ (*The Substance*, 2024). Pačią N. Merlant išgarsino homoseksualios dailininkės vaidmuo garsios prancūzų režisierės Céline Sciamma filme „Liepsnojančios moters portretas“ (*Portrait de la jeune fille en feu*, 2019), kartu su C. Sciamma N. Merlant parašė ir „Balkonečių“ scenarijų – tai ir idėjinė draugystė, užsimezgusi filmavimo aikštelėje.

Dabar 36-erių N. Merlant vaidina pasaulinio garso režisierių filmuose ir kuria, ką pati norinti. Ji prisimena, kad karjeros pradžioje teko nekart išgirsti, jog yra negabi ar ne tokia, kokios reikia. Aktorė ir režisierė šypteli: sau devyniolikmetei, pirmą kartą atvykusiai daryti karjeros į Paryžių, ji dabar pasakytų: nebijok nieko, neklausyk nieko, išdrįsk reikalauti savo vietos, nelaikyk visko užgniaužusi savyje ir pasitikėk savimi, nes tau pavyks.

„Balkonečių“ herojė Elizė yra naujosios kartos moterų atstovė. Ji turi teisę būti savimi: ar rėkia, ar verkia, ar juokiasi, ar yra vulgari (kas taip nusprendė?). Ji perdžia, gatvėje valosi spermą nuo veido, pjausto agresoriaus vyro lavoną ir nupjauna penį, prieš kamerą išskečia kojas ginekologo kabinete, masturbuojasi, diskutuoja su vaiduokliu, gatve eina pusnuogė. O svarbiausia – ji lieka su moterimis petys petin ir jų (ne tik filmo personažų, bet ir pačių trijų aktorių) seserystė, ypatinga bendrystė filme stiprėja su kiekvienu kadru, išlaisvina jas ir padeda įveikti joms primetamų elgesio normatyvų ribas.

Filme yra frazė, kad moters paslaptingumas – tai ne pasirinkimas, o bausmė. N. Merlant neslepia, kad junginys „paslaptinga moteris“ ją supurto. Jis primena moterims kine ar literatūroje vyrų taikomus šablonus: ji mūza, pasileidėlė, auka, „paslaptinga moteris“, foninis vienpusiškas objektas. Todėl filme „Balkonetės“ Elizė, prieš tai patyrusi seksualinę prievartą iš artimo žmogaus, išskečia kojas prieš ginekologą ir kamerą be jokių dvejonių ir taip sąmoningai sudrasko „paslaptingumo“ šydą. Todėl vyrai „Balkonetėse“ yra tik agresoriai, prievartautojai, niekšai – režisierei svarbiau šiuo atveju perskirstyti rokiruotę, suteikti platformą tik moterims, tam tikra prasme atkeršyti vyrams. „Kinas atspindi pasaulio matymą tų, kurie jį kontroliuoja, – sako ji. – Persukdami fokusą į kitas temas galime pakeisti nelygybę.“

Aktorės po filmavimo verkė iš laimės, nes patyrė begalinę laisvę jausti save taip, kaip nori, nesitaikyti. Tarkime, banalizuoti tai, kas vyrams – eiti karštą dieną apnuogintu torsu – yra natūralu. „Moters kūnas ir jo apnuoginimas tikrai nėra problema. Mus įkalina kitų žvilgsnis į jį, – sako režisierė. – O juk kūnas pasakoja daugybę dalykų, daug daugiau nei drabužiai. Mes visi jį turime. Kuo labiau jį deseksualizuosime, tuo laisviau jausimės.“

•

Vakar važiavau Paryžiaus metro į draugės gimimo dieną ir mąsčiau, kodėl prie trumpo sijono priderinau ilgą, kojas slepiantį paltą. Nes esu atsargi, apdairi ir nenorėjau pritraukti nereikalingo dėmesio metro. Net nusprendžiau ryškiai pasidažyti lūpas vėliau, kai būsiu pas draugę bute – man taip ramiau, maža kas.

Kaip ir Nikolė, kuri filme „Balkonetės“ sąmoningai renkasi neapsinuoginti, visi mes turime suvokimą, ko mums reikia ir kaip mes save matome, bet mintis, kad galėčiau matyti ir jausti savo kūną nevaržomą primestų visuomenės naratyvų, man patiktų daug labiau. Gal net eiti gatve karštą dieną apsinuoginus.

Todėl man reikia tokių filmų kaip „Balkonetės“.

Jų akivaizdžiai reikia ir visuomenei. Amerikoje visą vasarį socialiniai tinklai plyšo nuo pasakojimų, kiek nuogo architektės Biancos Censori kūno pavyko pamatyti per muzikos apdovanojimus „Grammy“ ir ką tai reiškė, net ar ją kas privertė. Kontroversiško dizainerio ir reperio Kanye Westo (buvęs Kim Kardashian vyras ir jos seksualizuoto įvaizdžio kūrėjas), kuris save dabar vadina Ye, žmona pasirodė su itin permatoma suknele, kuri nepaliko jokių galimybių vaizduotei, o nuotraukas iš renginio socialiniai tinklai pateikia tik cenzūruotas.

Bianca išgarsėjo ne tik per „Grammy“, ji ir šiaip kasdienybėje nevengia pasirodyti beveik nuoga arba pusiau apsinuoginusi ir gal tai net ne jos, o jos vyro sumanymas, o ji tik vykdytoja. „The New Yorker“ apžvalgininkė Naomi Fry pabandė intelektualizuoti, jos manymu, apskaičiuotą šoką, kurį kelia Biancos įspūdingos, apgalvotos kūno linijos ir atgal sušukuoti kaip iš menininko Patricko Nagelo kūrinių tamsūs plaukai, – ji kuria tylų (nes, pasak N. Fry, niekada apie tai viešai nesidalino mintimis) savo kūno spektaklį, iš subjekto sąmoningai tapdama objektu. Ji išsiskiria iš minios būtent todėl, kad kūno nuogumas nėra suasmenintas, o įtampa tarp to, ką matai ir ką įtari, pašokusi iki ribos: štai, aš esu prieš tave, tu gali žiūrėti, bet greičiausiai – visomis prasmėmis – negali to nuogumo turėti.

Kita diskusija, susijusi su moters torso eksponavimu, kilo dėl olandų dizainerio Durano Lantinko šiųmetinėje Paryžiaus mados savaitėje pristatytos kolekcijos „Duranimal“ modelio: jis sukūrė palaidinę vyrui, prie kurios pritvirtintos protezinės silikoninės krūtys. Ar tai drąsus kūrybinis pareiškimas, bandymas permąstyti tobulo moters kūno idealo normas industrijoje? Ar tai kūno objektyvizavimas, nereikalingas sureikšminimas ir blogas skonis, ypač dėl to, kad krūtys atrodė „pigiai“, – klausė mados kritikai ir žiūrovai. Dizaineris teigė, kad jis norėjo „įgalinti“, išstumti visuomenę iš komforto zonos, permąstyti moteriškumo ir seksualumo iššūkius, stereotipus, o ne „objektyvizuoti“.

Tai, ką moterims pavyko pasiekti per tiek metų, vis dar be galo trapu ir mes turime likti budrios. Išsikovota laisvė kalbėti apie tai, apie ką norime, atrodyti taip, kaip jaučiame, – jaučiant aplinkybes, kuriose esame, – aktualesnė tema nei bet kada. Net demokratinėse šalyse kovotojoms už moterų teises, prieš seksizmą, prieš mačizmą, prieš puritoniškumą tam tikromis aplinkybėmis tenka trauktis atgal kaip partizanėms į miškus – Jungtinių Amerikos Valstijų bendra politika, deja, primena kanadiečių rašytojos Margaret Atwood knygoje „Tarnaitės pasakojimas“ (*The Handmaid's Tale*, 1985) aprašytos hipotetinės autokratinės valstybės, kontroliuojančios ir besisavinančios moters kūną, spraudžiančios jį į puritoniškas uniformas, neigiančias laisvos meilės, lyties pasirinkimo galimybes.

„Boys will be boys“ – frazė, kuria teisiname vyrų elgesį iki šiol, priimame Trumpo išsišokimus, toleruojame seksistinius komentarus darbe ar viešojoje erdvėje, nubrėžiame skirstymus į lytis ir lūkesčius joms. Tereikia prisiminti brolių Tate'ų fenomeną ir dokumentuotą žalą paaugliams ir jauniems vyrams: toksiško santykio su moterimis aukštinimą, mizoginiją, prievartos, dominavimo, jėgos, kontrolės apoteozę: jei ji tave atstumia – tai pažeminimas, ji yra priešas. Nors Tate'ai pašalinti iš socialinių tinklų platformų, jiems iškeltos teisinės bylos, sekėjų skaičius stulbina ir tai susiję su pasitikėjimu savimi, tikslo ir prasmės trūkumu socialinių tinklų dominavimo laikais, o šie, pasak garsios britų psichoterapeutės ir knygų autorės Julios Samuel, augina mūsų vaikus. Socialiniuose tinkluose rašydama apie plačiai aptarinėjamą televizijos dramą „Paauglystė“ (*Adolescence*, 2025) – apie trylikametį, nužudžiusį bendraklasę, – įspėja, kad paauglių atveju vyrai turi imtis atsakomybės – nes vyriškas smurtas nėra moterų problema, tai vyrų problema, kuriai išspręsti reikia vyrų vadovavimo.

Jaukiuose namuose minkštai įsitaisiusi ant sofos keliauju per prancūzų televizijos kanalus, šįvakar sustoju ties kita pokalbių laida. Joje garsi filosofė ir feministė Manon Garcia pasakoja apie savo naują knygą „Gyventi su vyrais“ (*Vivre avec les hommes*, 2025), kurią parašė po Prancūziją praėjusiais metais sukrėtusio teismo proceso: dešimt metų Dominique'as Pelicot stipriai apsvaigindavo savo tuometinę žmoną Gisele, ją prievartaudavo ir leisdavo tai daryti dar virš 70 nepažįstamų vyrų. Jie pripažinti kaltais, o Gisele istorija įkvėpė daugybę prievartos aukų, nes moteris nusprendė apie tai kalbėti viešai – jai neturi būti gėda, ji yra auka, o nusikaltėlis yra vyras.

„Tie vyrai puikiai žinojo, ką jie daro“, – sakė M. Garcia, kurią šokiravo dar ir tai, kad net po *#MeToo* judėjimo rezonanso visuomenėje prievartautojų advokatai teisme naudojo seksistines klišes ir vyro atsakomybę teisino frazėmis „jis nežinojo“. „Ir tai šalyje, kur kas trečias vaikas patiria seksualinę prievartą? – pasibaisėjusi klausė M. Garcia. – Aš taip pat esu beveik keturiasdešimtmetė moteris, kuri norėtų gyventi nuolat nesijaudindama dėl seksistinio ir seksualinio smurto, kurio aukomis galėtų tapti mano draugės, mano dukros ar aš pati.“

Aš, beveik penkiasdešimties metų moteris, galiu tik pasakyti tą patį. Ratas apsisuka ir mes vėl grįžtame prie to paties.

Kalbėti ir veikti privalome.

– VITA VILIMAITĖ LEFEBVRE DELATTRE –

Apie laisve pakrikštytus, įvairovę ir nemechaninį tikrumą

Šių metų kovo 15 dieną Nacionalinio dramos teatro Naująją sceną apgulė „Paukščiai“. Ši premjera – dviprasmiškas taikomojo teatro pavyzdys: viena vertus, norima atkreipti mūsų dėmesį į nepateisinamą valdančiųjų manipuliavimą pavaldiniais, bet nepasiūloma ryškių alternatyvų, nepabandoma spręsti problemos bent hipotetiškai, o paliktas ne vienas atviras klausimas veikiau byloja apie jo pastatymą prieš nepajudinamą faktą nei apie realią galimybę laisvai pasirinkti ir kokiais nors konkrečiais būdais keisti situaciją iš esmės. Kita vertus, jis dar ir supainioja: atviro žavėjimosi tuo, kuris kitus engdamas sukuria kažką didingo, suprask – beveik amžino, deklaravimas tarsi dar labiau jį įtvirtina ir dėl to perša nuostatą: tikslas pateisina priemones. Kąsti stumbrui į nugarą tupint ant jo veikiausiai yra lengviau nei susitaikyti su tuo, kas esi, ar jį pranokti.

Prancūzų-lenkų režisierė Anna Smolar nesuka sau galvos dėl to, kad menas kaip ir turėtų būti tik dėl savęs paties, be jokių kitų funkcijų, ypač tų – naudingai pritaikomų (pvz., šviesti žmones, kad prieš pasirašydami atidžiai perskaitytų darbo sutartis ir išvengtų galimo išnaudojimo), tuo ji tarsi teigia, kad menas nebūtų menas, jei nebūtų laisvas, jei netrokštų peržengti savo paties ribų.

O „Paukščiai“ peržengia tas ribas, ir ne kartą: iš grynojo teatro žengia į stambaus plano kiną ir tada dar kartą – į kiną kine, ir taip ilgai jame užsibūna, kad pradedi tikėti teatro nemirtingumu. Nors, turint galvoje, kad teatras savo esme yra tai, kas vyksta „čia ir dabar“, taisyklingiau būtų pasakyta, jei būtų tarta: „Pradedi tikėti teatro nemirtingumu dėl galimo jo užkonservavimo būtent toje stadijoje, kurioje jis akivaizdžiai dar turi gyvybės požymių.“ Taip atsitinka dėl to, kad net 80 procentų spektaklio (jei jis būtų nufilmuotas, o ne tik transliuojamas), išsaugojus įrašą, būtų įmanoma pamatyti jau po mūsų ateisiančioms kartoms. Ir jos susidarytų gan aiškų vaizdą, koks teatras buvo mūsų laikais. Ir kas mums rūpėjo labiausiai karų ir politinių kataklizmų akivaizdoje.

Tačiau neskubėkime apsigauti (arba būti netikri): nors ir prieš kameras, nors ir pasislėpę juoda medžiaga aptrauktame papūgėlių narvelyje – stilizuotame aktorių poilsio kambaryje, kurį sukūrė scenografė ir kostiumų dailininkė Anna Met, – teatro aktoriai vis dėlto lieka aktoriais, jie vaidina gyvai ir nekyla jokių abejonių, kad tai ne įrašas, leidžiamas vienišiems žiūrovams, nors vietomis aktoriai dramatizmą vaizduoja taip išraiškingai, kad, velniai griebtų, pradedi abejoti, ar tikrai čia nėra geriausiai nusisekęs dublis iš daugybės kitų, darytų per repeticijas. Ir jei ne, tuomet bandau prisiminti, ką nuveikė vaizdo projekcijų autorius Villė Seppänenas. Kažką kažkur vis dėlto jam pavyko vedžioti už nosies. Greičiausiai toje paslaptingoje plėšrūniško proto akyje su mus pačius atspindinčiu metaliniu vyzdžiu. Atrodo, kad tokia ir buvo kūrėjų siekiamybė: jie nori, kad mes spėliotume, kas tikra, o kas ne, ir taip ne tik peržengia tradicinio teatro taisyklių ribas, bet ir nuolat jas stumdo.

Apima jausmas, kad esi įmestas į žaidimą, kuriame netrukdomas gali stebėti didįjį ir tapatintis kad ir su visais personažais paeiliui. Laiko ir noro yra, taigi – bandau, bet suglumęs vidinis balsas kužda, kad šis racionaliai išmąstytas ir brukte brukamas pasiūlymas pasimatuoti tapatybę taip lengvai kaip peruką ar švarką yra kažkoks nenatūralus, plastmasinis, ateinantis iš kultūros, kurioje išorinis įvaizdis tarsi turėtų užpildyti ir turinį, bet, deja, kad ir koks geranoriškas nusiteikimas būtų, vos iš kelių sakinių susikurti personažo vientisą sielos pasaulį tikrai gan sunku, o juk įprasta norėti ne tik jį suprasti, bet ir pateisinti. Paimkime pavyzdį, vieną iškalbingiausių, – valytojų sceną. Joje vienas valytojas atsisako plauti tikrą kraują, nes jam už tai nemoka, juk tai nuoroda į vertybinę nuostatą – darosi labai įdomu sužinoti, kas už jos, bet scena čia pat ir pasibaigs, kai kitas valytojas pats pasisiūlys valyti tikrą kraują, nes jam, galima spėti, už tai sumoka. Laiko ir galimybių gilintis į užmestą temą nėra: belieka stebėti, kaip abu pradeda valyti, bet ne valo, o išterlioja tą tikrą ir netikrą kraują per gan didelį scenos grindų plotą. Šis tikras vaizdas, iškalbingesnis už viską, kas buvo pasakyta ką tik ir kiek anksčiau, mums nematant, prieš kameras, nubraukia viską, o pirmojo valytojo vadinamasis protestas prieš neteisybę nuskęsta kaip vieno cento moneta baseinėlyje sukeldama kažkokį keistą juoką – gaila, nes ten buvo vieta, kai norėjosi nerti gilyn, bet staiga viskas nuslydo paviršiumi. Taip ir likau neatsakiusi sau į klausimą, kokios rūšies ten protestas buvo, tik dėl pinigų ar iš principo – atsisakant dangstyti nusikaltimą, o gal tiesiog toks netikras – parodomasis, tipiškas, kylantis iš elementaraus tingėjimo dirbti.

Taip pamažu užsimezga kartkartėmis vis išmušantis iš vėžių dialogiškumas tarp tikro ir netikro, mechaninio ir gyvo, dirbtinio „čia“ ir tikro „tada“. Tad kas dar lieka švenčiausioje „čia ir dabar“ plotmėje, kurios teatras, kad ir kokias išraiškos priemones būtų pasitelkęs, taip lengvai niekada neužleis?

„Čia ir dabar“ plotmėje ryškiausią vietą užima sustabdytas kadras – vandenynas ir jo pakrantė tampa gardžiu kąsneliu simbolių gurmanams: vanduo, kurio nejudina vėjas, smėlis, kurio nepaspirsi, kuris nebyra, kurio nereikia purtyti iš tarpupirščių. Tai, kas gyvojoje gamtoje reikštų gyvybę ir begalybę, svajonės neaprėptį, kas reikštų laikinumą, nes byrantis smėlis ir jo takumas šiame gigantiškame sustabdytame kadre veikiau byloja apie dar tik įvyksiantį laiką ir lemtingą ribą – apie būseną prieš sprendimą, kai akimirka dirbtinai sustingdoma ne todėl, kad yra žavinga, o todėl, kad kai pasirinksi, jau būsi apsiribojęs. Ir tada vietos mažiems žaidimams jau bus gerokai mažiau, jei didžiajame (kūrybos, darbo ar vizijos vystymo) žaidime, šalia esminių dalykų, jos apskritai liks.

Ir dar: pasiskolinti iš Alfredo Hitchcocko – ir genijaus, ir engėjo – asketiškumo estetikos, išgryninti ir vis atsikartojantys „paukščių“, kuriuos puola nematomi paukščiai (nematomi, nes Tippi galvoje), choreografiniai judesiai (choreografas Pawełas Sakowiczius), primenantys labiau įprastą konkurenciją ir nuolatinį pasikeitimą vietomis hierarchinėje sistemoje nei kolektyvo palaikymą, – aiški užuomina į tikrovę, natūralią ir vyraujančią kapitalistinėje visuomenėje, o ne tą, kurios struktūrą būtų įmanoma sugriauti vien panorėjus, be mūsų visų sąmoningumo. Tačiau neįmanoma nesutikti, kad vienas gražiausių epizodų, kai paukštis Badis (akt. Augustė Pociūtė), paukščių dresuotojo asistento (akt. Gediminas Rimeika) raginamas pulti aktorę agresyviai (to reikalauja veiksmas pagal filmuojamos scenos eigą), labai netikėtai elgiasi priešingai ir, užuot kirtęs, baikščiai prisiglaudžia prie Tippi, o šioji apkabina jį apgaubdama savo motiniška stiprybe ir, nežymiai sutrikusi, išlikdama nebyli, tarytum sako, jog jiedu panašūs tuo, kad ir dresuojami išlieka laisvi: jis pats pasirenka parodyti šį tam tikra prasme kilnų gestą, na, o ji – pati pasirinko čia būti. Pagaunu save mąstančią apie nesuvaidintos užuojautos galią ir apie atsakomybę už save patį bei apie dar didesnę jėgą vidinio švelnumo sau, suteikiančio gaivališkos stiprybės.

Spektaklio pradžia pasitinka slogia sunkaus triukšmo muzika (kompozitorius Janas Duszyńskis), gramzdinančia į kažko neatšaukiamo nuojautą. Viskas taip užburiančiai įtraukia į meditacinę būseną, jog reikia didesnių valios pastangų, kad pažadintum save naujai patirčiai, o ji nustebina: matai kenčiantį, bet nelabai skauda. Pradedi svarstyti: gal todėl, kad dar nepažįsti, juk nieko nežinai apie jį, gal todėl, kad jis atitrauktas – pasiekiamas tik ekrane, o gal todėl, kad šimtą kartų už tave didesnio jo atvaizdo vizualumas nuneša į estetizavimo lauką ir žiūrovą su savo jausmais palieka nuošaly. Akivaizdu, jog režisierei svarbiau, kad mes mąstytume, o ne kad jaustume ar užjaustume (su retom išimtim). Kad vienu metu liktume ir užhipnotizuoti, ir budrūs bei įsitempę, nes amfiteatrinio pobūdžio salė ne tik žiūrovams iš paskutinės eilės suteikia galimybę patiems pasijusti kaip paukščiams, stebintiems viską iš labai labai aukštai. Tokiu būdu didžiausią poveikį daro ne išgyvenimas, o atstumas. Atsitraukimas per pritraukimą – pagrindinę veikėją tyrinėti prisileidžiantis žvilgsnis, atveriantis, kad herojė tik pradžioje primena auką, bet vėliau tampa aišku, kad daryti tokias išvadas nereikėtų skubėti, ne tokia jau ji naivi ir ne tokia jau nepragmatiška. Ir dar kitoks, jau atšalęs žvilgsnis, nes iš jau įvykusios praeities į filmavimo aikštelę, kurioje nematomas Hitchcockas, kaip koks nematomas dievas, kurio tik užpakalį gali pamatyti, kaip tame Rembrandto paveiksle, filmuoja savo legendinius „Paukščius“ su visais pirmaisiais nuo pasisekimo apsvaigusiais aktorių džiaugsmais ir karčiomis antromis medalio pusėmis.

Bandant susieti spektaklio pavadinimą su matyta visuma bus jaučiamas dirbtinis pritraukimas, nes paukščiai savo esme yra tie, kurie gali skristi. Metaforiškai tie – sparnuotieji, tie – laisvieji, bet liūdnoji statistika primena, kad tokių visoje žemėje, deja, yra tik penkiolika procentų, visi kiti – auginami narvuose, žmonių maistui. Dar paukščiai yra plėšrūs, vieni – konkrečiai, kiti – santūriai ir tik vienintelis kolibris tarp jų – vegetaras. Spektaklio kūrėjai tarsi kviečia mus atsakyti, kokios rūšies „paukščiai“ esame mes, primena, kad natūralioje gamtoje agresyviausi paukščiai tada, kai gina lizdą su savo mažyliais, o mene dėl to didžiojo meno jais kartais manipuliuojama kaip ir visais kitais, prisidedančiais prie to meno, besižavinčiais juo ir jį vartojančiais, kurie, tiesą pasakius, ir ateina į teatrą ar kiną tam, kad būtų apgauti. Ir pažadinti, ir įspėti, bet ir užhipnotizuoti kartu laikino ir amžino grožio, kurį savo dinamika ir energija sukuria Rasos Samuolytės Tippi ilgiausioje paukščių apgulties scenoje, tačiau daug galingesnę visumą, o ir nevienareikšmišką žinią kuria patys įvairiausi „paukščiai“ ir „paukštytės“, iš kurių atsakingo pasirinkimo laisve pakrikštytų ir vien gėlių žiedadulkėm mintančių – mažuma, o jų nemechaninio tikrumo balsai apmaudžiai ištirpsta šveicarišku tikslumu dirbančioje mechaninėje tikrovėje.

– JUDITA MISEVIČIENĖ –

Gyvūnijos pamoka

Ak, kaip gerai, iš lauko grįžęs ir ant lovos užšokęs pilkas katinėlis joje nieko neranda – žmogus iškeliavęs ir kažkur prapuolęs... Per visą ilgą istoriją, kiek prisimenu, šmėkštelės tik pajuodusi žmogiška ranka, apsemtos statulos dalis. Ką gi, bevardis (nes nėra kas jį vardu šauktų) katinas be žmogaus apsieis puikiai – beveik apsieina ir animacinio filmo „Potvynis“ (*Straume*) siužetas ir personažai.

Tiesa, kartais gyvūnų veiksmai pernelyg priartinami prie *Homo sapiens* būdo ir elgsenos: štai katinas pasigaili ir pasiūlo alkanam šuniui žuvies; su virve gudriai prisitraukiamas pakibęs virš bedugnės laivas, t. y. gyvūnai elgiasi antropomorfiškai, ne kaip nepriklausomi gyvūnijos pasaulio piliečiai. Pasirodo, šio įsigėrusio į kaulus folkloro, holivudiškumo labai sunku atsisakyti, nes nė kiek nesužmoginti personažai praranda mums įprastus tarpusavio ryšius, virsta savarankiškais gamtos kūriniais. Kitokiais.

Kitoks ir latvių animacinis pasakojimas „Potvynis“, kurį vis dėlto gal reikėjo versti „Srautas“ ar „Srovė“. Filmo visavaldis autorius Gintis Zilbalodis, ką tik iššokęs ant „Oskarų“ scenos atsiimti apdovanojimo, savo personažų bendrabūvio stoką užpildo sunkiai išgaunamu ir lengvai prarandamu dvasingumu. Juo filmas apdovanotas, taip sakant, iš aukščiau, o protarpiais prasimušančios loginės klaidos, scenarijaus balti siūlai, katino antgamtiškas pliuškenimasis vandenyse, nesupurenti, pigios kompiuterio

programos grubokai nudrožti gyvūnų kailiai paradoksaliai virsta pranašumais. Jeigu animacija nesiklosto kaip sviestu tepama, tai, pasirodo, tik į gera.

„Potvynio“ pamatai – gamtos, uolėto landšafto (panašaus į Krymą), augalijos ir vandens stichijos – tampa barokiniais rėmais, kuriuose, be katino, dar kapanojasi ir tarpsta kapibara, lemūras, paukštis sekretorius, šuo retriveris. Su šia gamta viskas gerai, ji veši, medžių ir krūmų šakos, regis, tuoj iš ekrano įlįs į kino teatro salę. Vieninteliai baugštūs ženklai – keistos, kažkieno sukurtos ir po kažkieno išnykimo užsilikusios statulos, trūnijančios ir apsemiamos. Gamtos simfoniją su gyvūnų skleidžiamais garsais papildo garso takelis, kuris komentuoja veiksmo eigą ir atstoja tekstą (manau, atsisakius šio muzikinio komentaro būtų susilpnėjusi emocinė istorijos įtaiga, bet būtų labiau išsigryninusi mintis).

Filmas pamažu mena mįsles – autoriaus griežtai nekontroliuojamas srautas atneša tai vieną, tai kitą. Gal tos kitokios nei gyvūnai būtybės, prikūrusios gigantiškų stabų, paliko derlingus plotus, senamiesčių gatves ir iškeliavo į dausas, kaip staiga ima ir iškeliauja paukštis sekretorius; gal *fintikliuškų* kaupikas lemūras, su gentainiais įsitaisęs soste ir spoksantis į sudaužytą veidrodį, kažką perėmė iš tų būtybių.

(Žiniasklaida informavo, kad Rygoje, Nacionalinio meno muziejuje, išstačius pirmąją Baltijos šalyse „Oskaro“ statulėlę eilė nusidriekė gatvėje...)

Latvių kūrinyje, kaip visad, norisi atrasti nacionalinių požymių, bet jų aiškiai vengta, kreiptasi į pasaulinę auditoriją – ir personažai pasirinkti iš tolimiausių pašalių kuo skirtingesni, tarsi nesuderinami. Kad finale sutūpę prie skaidrios balos ir žvelgdami į atspindį išvystų ne skirtumus, o dvasinį bendrumą.

„Potvynis“ primena ir pratęsia kadaise garsiai nuskambėjusį „Pi gyvenimą“ (rež. Ang Lee, 2012), kuriame indų berniukas ir tigras ilgai keliavo viena valtimi, o paskui išsigelbėjęs tigras neatsigręždamas nuėjo į krūmus...

– JŪRATĖ VISOCKAITĖ –

SARA POISSON

Rankos

I.

Praėjusiame amžiuje
vienas veiklus ir draugiškas poetas,
gyvenantis didelėje, pagarsėjusioje saloje,
atsiuntė ploną baltą kišeninę knygelę –
mano krašte negirdėtą poemą,
šlovinančią rankų garbę, baltumą ir tiesą.
Tada dar nebuvau mačiusi filmo
apie pusamžę moterį, rankomis dirbančią
gerą darbą vyrams,
pro skylę sienoje išskirtinai gerai
palengvinančią jų vyriškumus.
Matydavo ji vien tai, kas patikima rankoms,
pati likdavo nematoma, užsidirbdavo duonai.
Ji buvo geriausia, jos delnų linijos,
pirštai, jų atspaudai, plaštakų sąnariai,
oda (ir greičiausiai protas)
gebėjo šiek tiek daugiau nei jos kolegių.
Traukė lyg magnetas, formavo vyriškas trajektorijas.
Prie skylės sienoje tvenkėsi tos moters rankų gerbėjai,
atplukdę ten ir tos įstaigos darbdavį.
Nuosavu įrankiu išbandęs
ypatingas darbininkės rankas,
tarėsi pamilęs ir tą pavargusią moterį.
Tai buvo filmas apie keistai laimingą ir liūdną
dviejų karšti pasmerktų, nežinia, ar tam pasiruošusių,
asmenų meilę arba seną vyrą,
panūdusį sau, į savo rankas paimti tai,
kas galėjo suteikti trumpą laimę daugeliui.

II.

Dar prieš tai buvo veidrodžio spintelė
su primityviai mamos užteptu tamsaus,
lengvai pažeidžiamo lako sluoksniu,
tokiu pat jautriu įdrėskimams kaip ir ji pati, –
tais metais visi buvo panūdę šlovinti tamsius baldus,
mažutėlių gaunamus tik per didžiausias protekcijas.
Spintelę dengė stiklo gabalas
nešlifuotomis briaunomis, į jų vieną
brūkštelėjau dešinę plaštaką
ties delną ir didįjį pirštą jungiančiu sąnariu,
į akis blykstelėjo balta nuosavo kaulo šviesa,
apakino ir aptemdė sąmonę.
Atgavusi amą pasirašiau ant savo dienos krauju
ir numojau ranka į pamokas mokykloje,
tariausi pasimokiusi svarbiausio.
Iki šiol juntu turinti po oda slepiamus,
kraujingais raumenimis aplipusius griaučius,
pamenu tąsyk prie veidrodžio užuominą
giltinės, ji ateis pas mane ir tave
su dalgiu rankose, panašiu į tą
„Nike“ formos randelį
ties plaštakos sąnariu.

III.

Rankų prireikia žaidžiant namus,
kilnojant palaikes sofas kraustantis,
skinant vaistams dilgėles,
lupant bulvę ir skutant morką,
pjautuvu nusidedant žolynams,
siaučiantiems kūdrą,
griaunant savaiminę augalų tvarką,
braidant po miškų uogienojus.
Tenka panaudoti rankas,
žaidžiant su sena špižine vonia,
kažkodėl sumanius, kad reikia
ją prikelti antram gyvenimui savo rankomis,
tačiau kilstelėta ji ūmai ir klastingai
susimoko su žemės trauka ir jodvi taukšteli
sunkiasvoriu emaliuotu dantimi per pirštus,
o tu aukoji smiliaus nagą.
Ištisą dieną plėšusi velėną pabundi iš miegų
geliančiais rankų kaulais, susitaikiusi
su kūno atsaku į žaidimą,
augančia žaidimų kaina,
nes pagaliau išmokai:
niekas čia neduodama už dyką,
ypač tiems, kurie neišmokyti gyventi
atkišus delną,
demonstruojant grožį rankos
ar kitokį
kūno ir sielos grožį.

IV.

Jau labai seni tie laikai,
kai didžiausios pergalės ir didžiausia laimė
buvo pasiekiama pasilipus ant vaikiškų pačiūžų,
netgi jei ledo – tik pėdsakai
ar čiuožykla kieme – tik vaizduotės vaisius.
Nuo kiemo asfalto ant pačiūžų tąsyk atsikėliau
įsitaisiusi gumbą netoli riešo,
lūžis buvo svajonių pasekmė,
pridengta paiku melu,
kad dėl nelaimės kaltas kiemo „ryžikas“:
keistai baugino pakumpusia vaikiška figūra,
dėl kurios atrodė dar labiau svetimas,
tinkamas pravardžiuoti dėl plaukų spalvos
ir tirštai strazdanoto išblyškusio veido.
„Tai ryžikas mus vijosi, jis dėl to kaltas“, –
tokia buvo išgalvota rankos lūžio priežastis,
nors iš tikro buvo kaltas augantis pasipūtimas,
pasakos apie „skriaudikus“ ir „savuosius“,
prastas pralaimėjimo skonis,
iš svajonių ir melų nuausta
laimė tėvynių ir čiuožyklų.

V.

Kas yra sparnai?

Būdama vaikas, mačiau, kaip jie neriasi
iš viščiuko pūkų tarytum iš nieko.
Iš nieko atsirasdavo vištų kiaušiniai gūžtose.
Kai kurie iš jų būdavo šiek tiek kruvini
ar aplipę mėšlu. Mane išmokė visa tai laikyti
savu, artimu savo kūnui.
Plikomis rankomis išgraibydavau gūžtas kūtėje.
Jaučiau ką tik padėtų kiaušinių šilumą.
Visa tai kažkaip buvo susiję su sparnais.
Sužinojusi, iš kur atsiranda kiaušiniai,
sykį pabandžiau to gero ieškoti pirštu
vištos kūno tamsybėse.

Tai buvo mano paslaptis,
ieškant atsakymo, kas yra sparnai.

Paukštis buvo stebėtinai ramus.
Turbūt pripažino rankos pergalę
prieš sparną.

Kas yra paukštis?

VI.

Gražios yra tamsios,
laukus ir miškus vagojančios upės
ir baisios yra mėlynai violetinės
išpampusios plaštakų venos.
Lygindama savo gyslotas rankas
su gražuolių portretuos matytomis
baltomis rankutėmis,
nežinia nuo ko apsikrėtusi
baisia gretinimo liga, išvydau save
kaip kraują ratais pumpuojantį
mėsos gabalą ir mašiną,
visiškai nepanašią į tai,
kuo norėčiau būti.
Ir tik iškėlusi rankas aukštyn,
tarytum pripažindama kapituliaciją,
mačiau, kaip rankų gyslos ūmai susiaurėja,
plaštakų vaizdas ima lietis
rankos ilgio perspektyvoje,
bjaurastis ir kūno ženklai praranda ryškumą.

Dabar jau žinau keletą grožio taisyklių:
atstumas, šaltis,
vėsūs ir tamsūs vandenys,
rūkas, prieblanda,
antklodės, urnos.
Aukštyn iškeltos rankos.

Ir bjaurastis atėjo

Ir bjaurastis atėjo gyveniman
ir ji buvo prieskonis

Aiškiau sakant
kareivis ką tik nušovė
jauną blyškiaveidį priešą tobulu profiliu
dabar jis sutikęs kelyje meiliai sveikina
nepažįstamą seną moterį
ji nekenčia karo, tačiau švelniai
atsuka savo apskritą įdubusį veidą
iš bedantės burnos šviečia jos šypsena
toks yra bjaurasties mokestis už
smurtą teisingumo vardu

Ir bjaurastis seka jus iš paskos
ir ji yra mažas murzinas, alkanas berniukas
didelėmis rudomis akimis
vieną dieną mylėtas
ir šimtą dienų skriaustas

Ir dar toks vyras guli visas bemaž tobulas
gėlėtame savo draugo žmonos patale
klausydamasis šniokščiančio dušo
iš kurio tuoj pasirodys moteris
pasirodys tam, kad dingtų
savo vyrui, savo motinai,
pranyktų sau pačiai,
kaip kad visi dingstame
meilėje ar bjaurastyje

Tada bjaurastis padvelks tiesiai į veidą
ir tai bus seno šuns kailio kvapas
čiaudulys nuo medvilnės audinio dulkių
tik jei reikalaujate be metaforų
tai sakykime, kad tas šuo
jautrus mušamųjų muzikai
ypač kai sužvanga
į jo dubenį sausas ėdalas
iš meilučių veršelių ir viščiukų

Ir bjaurastis susisuka gūžtą
dažniausiai naudojamame namų inde
ir deda ten savo gražius kiaušinius
ir iš jų ritasi žavutėliai mažyliai

Jei kalbėtume, tarsi pieštume
viskas ten kamufliažinių spalvų:
lizdas, kiaušiniai,
šunys, indai,
kraujas,
snargliai ir ašaros.

Bjaurastis irgi.

Davatka

Susipakuoja į liemenuotą suknelę,
kad būtų bent kiek panaši
į tuos piešinius ant tinkuotų tvorų,
tualetų sienų.
Buvo pradėta tamsoje, be liudininkų,
nenutuokiant, kuo visa tai baigsis.
Užtai dabar ji žino viską,
visuomet pasakys, kas dera ir kas nevalia,
kas auksas, o kas pelenai ir gumos smarvė.

Sykį iš anksto neperspėjęs
pravėriau jos namų duris,
radau išsitepusią dažais žilą kuodą,
pasilenkusią virš dubens, įraudusiu veidu,
plikos saulės nemačiusios šlaunys
atrodė tarsi du balti ąsočiai.
Trumparegė, be akinių, žvelgė žlibom akim
į mudviejų nematomą gėdą,
teisingiau, tuštumą,
atsiduodančią amoniaku,
plaukų priežiūros chemija.
Bebalsis garnys, gulbė nebylė,
išmintinga grybiena,
šuo, kuris viską supranta, tik negali pasakyti, –
štai ką ji man priminė.
Privalėjau gelbėti išėjusią iš savo kūno –
karo lauke pasiklydusį gyvulį,
nemelžtą karvę su kietu tešmeniu papilvėj,
vieną raguotę iš ten pasklidusių keturiolikos.

Kodėl būtent ji turėjo man rūpėti,
o ne kuri nors kita, kitoje fronto pusėje?

Matavausi ją kaip drabužį, beveik skubėdamas,
nesgi davatka yra greičiau nei bet kas kitas,
besiveržiantis virsti kažin kuo paprastu:
druskos kristalu ar jo briauna,
o gal tokiu pat tyru, niekam neskolingu
anglies dvideginiu, azotu,
paprasčiau tariant – nekaltais bezdalais
(svetimais metaforai, gimusiai iš vilionių),
palaimingu dvoku: jis mus sulygins.

Matavausi tai, kas buvo ateitis,
trumpam apsirengiau mirtį, apšviestą
didžiulės gimdyklos lempos.
Atsisėdęs prie davatkos, glausdamasis tykiai.
Kvepėjo dantų skalavimo skysčiu, chloru,
jutau jos greitėjantį alsavimą,
jis susilygino su manuoju.

Tėčio biblioteka

► Atkelta iš p. 1

didesnė ir yra visai kito tipo. Mama vertėja ir pas ją labai daug grožinės literatūros įvairiomis kalbomis: anglų, prancūzų, rusų. Bet kai tėtis mirė ir pasakiau, kad Kristina pradėjo tvarkyti tėčio biblioteką, mama sako: „Bet pas mane irgi yra knygų, kurias mes su tėčiu kartu pirkome Rygoje.“ Tada, kai prasidėjo tėčio struktūralizmas, nes jis prasidėjo Rygoje per mano mamos draugus. Mama Vilniuje baigė rusų kalbos pirmą kursą – į rusų kalbą ji įstojo, nes norėjo Leningrade studijuoti menotyrą, bet sulig tėčiu ir Rygos planu menotyra nuplaukė, liko progresyvi rusistika su ryškiu polinkiu į lotmanišką struktūralizmą – mamos rusistai draugai tėtį irgi pritraukė. Kai kurios Rygos periodo knygos likusios mamos bibliotekoje. Atsimenu, būdavo knygų, ant kurių ne nugarėlės, bet priekyje, kur lapai, flomiku būdavo užrašytas vardas, – jų bičiulis norvegas, man rodos, jo vardas buvo Helge [Rinholmas], siųsdavo jiems knygas, bet kad jų neperimtų, ant jų užrašydavo savo vardą.

Kita biblioteka, kurios dalis perėjo į tėčio biblioteką, – mano Biržų dieduko biblioteka. Biržuose mano močiutės antras vyras – tėčio tėtis anksti žuvo – buvo Stanislovas Stonkus. Jis buvo literatūros mokytojas, Biržuose žymus toksai. Ir diedukas turėjo tokią literatūros mokytojo biblioteką. Ten būdavo visos mano vasaros ir ten buvo visi tomai sojeriai, heklberiai finai. Diedukas visas knygas aplenkdavo tokiu rudu virtuviniu popieriumi ir gražiai kaligrafiškai užrašydavo ant nugarėlės, kas tenai yra. Kai diedukas numirė ir Biržų namai buvo iškraustomi, tos knygos kas kur pasklido, bet dalis knygų atsidūrė tėčio bibliotekoje. Kai Kristina paklausė, ką noriu pasiimti iš tėčio bibliotekos, sakau, norėčiau pasiimti kelias tas aplenktas dieduko knygas. Bet išaiškėjo, kad pas tėtį bibliotekoje aplenktas yra ir Didysis lietuvių kalbos žodynas, trys jo tomai. Kaip aplenktos „Don Kichotas“, Hamsuno „Panas“, Lagerlöf „Stebuklingosios Nilso kelionės“... Hamsuną pasiėmiau, o žodyno ne – pas mamą visas yra.

O pati tėčio biblioteka: kai aš dar iki Kristinos gimimo gyvenau trejus metus pas tėtį ir Ireną Knyvos gatvėje – nes mama buvo Maskvoje ir rašė disertaciją, – mano lova stovėjo šalia sienos, kurią visą užėmė knygų lentynos. Iš tos bibliotekos – man tada buvo devyni, dešimt, vienuolika metų – kažkodėl atsimenu „Tilį Ulenšpygelį“. Aš jį perskaičiau. Dar kiek imponuodavo, kad buvo pasirašytos knygos, kokios Gedos, [Marcelijaus] Martinaičio, kai pradėjau eiti į mokyklą, buvo faina, jog žinau, kas jie yra.

Pati namie laikau visas mamos verstas knygas ir tėčio knygas, nors jis ne nuo pat pradžių man jas dovanodavo, gal manė, kad maža. Kai apsižiūrėjau, kad neturiu „Išsprūstančios prasmės“, pasvarsčiusi nuėjau pavalgyti į „Azerus“ – jie gal kažkoks „Mint Vinetu“ filialas su daugybe suverstų įvairiausių žanrų knygų, – radau ją ir pasiėmiau.

Su tuo, ką tėtis darė, mes turėjome tokį – nevadinčiau komplikuotu – ypatingą santykį. Aš jam sakiau, kad jo semiotinis kalbėjimas apie tekstus man yra kaip kelionė iš Centro į Valakampius per Karoliniškes – yra kam patinka, bet galima daug paprasčiau. Nežinau, iš kur atsirado semiotikos palyginimas su paukščių kalba, – paskui gaudavau iš jo knygas su tokiomis dedikacijomis: „Paukščių kalbos kantriai klausytojai“ ar „Obuoliui, nuriedėjusiam nuo obels“ – bet visada „su meile“. Tai nemanau, kad jis kažkaip liūdėjo ar piktinosi dėl mano nesemiotiškumo, mes abu normaliai į tą dalyką žiūrėjome, esu net jam padėjusi verčiant kažką iš Greimo ar Heidi Toelle.

– O vaikystėje tėtis pasiūlydavo ką paskaityti?

– Iš tikro – ne. Mano atžvilgiu jis visai nesikišo. Lyg ir drovėjosi, neprimetinėjo. Jeigu ateisi, paklausi, tada taip, o šiaip tai ne. Tais laikais, kai knygų negalėjai taip paprastai nusipirkti, prašydavau, kad nupirktų ką nors konkrečiai. Prisimenu, Justino Marcinkevičiaus „Dienoraštis be datų“ buvo ant bangos – ją nupirko ir nepasivargino ta proga pasaulėžiūrą ir skonį paformuoti.

Paskutinė knyga, kurią tėtis skaitė, – Aleksandros Kašubienės „Tiksintis vaikas“ (Kašubienę mano mama atvežė, ji pas Kašubienę gyveno tuose jos Mėnulio namuose, grįžo ir Elonai Lubytei viską perdavė, o ši knygą išleido); aš tą knygą turėjau rankose, užėjau pas jį ir sakau, gal nori paskaityti, nes aš manau, kad tėčiui Kašubienė svarbi buvo dar per Greimą, ir jis sako: palik. Kai po kelių dienų užėjau, grąžino jau perskaitytą, sakė, gerai susiskaitė. Manau, kad tai buvo paskutinė jo skaityta knyga, bet šį kartą gauta iš manęs.

– Ar prisimeni dirbantį tėtį?

– Aš kažkaip jo Knyvos gatvėje dirbančio neprisimenu. Gal buvo ne tie laikai, dirbdavai tada darbe.

Šeimyniškiuose, kai ateidavau, sėdėdavo prie stalo, bet jau buvo kompas atsiradęs. Būdavo knygos ir jis ten kažką su jomis darydavo. O pastaraisiais metais, man atrodo, jis tiesiog džiaugėsi pačiu santykiu su knyga, su grožine ir turbūt ne tik su grožine. Kai skaitai ne tam, kad reikia, o tiesiog dėl skaitymo.

Sakyčiau, kad jo skaitymas buvo siauras ir kryptingas, nes mama, pavyzdžiui, be knygų, dar turi visą mediateką. Tėčiui, man rodos, filmai iš principo nelabai egzistavo. Beje, paskutinis filmas, kuriame aš su juo buvau, turbūt buvo „Sugriauti blogio imperiją“, Sergejaus Loznicos apie Landsbergį. Tėtis gerai man viską pakomentavo, ką buvau užmiršusi ar nesupratusi.

Su rankraščiais turiu tokią istoriją – mama šią vasarą atėjo su pundeliu laiškų ir sako: „Čia yra tėčio laiškai man.“ Sako, aš nežinau, ar čia tau dabar duoti, ar kai aš numirsiu. Sakau, susigalvok. Sako, gal duosiu, tu gal paskaitysi, daugiau suprasi. Ir ji man juos davė, bet aš jų [neskaičiau], kaip davė tokiam maišiuke, ir turiu. Dabar, kai pradėjau tyrinėti tėčio giminės medį, galvoju, gerai yra skaityti, kai yra ko paklausti ir pasiaiškinti, kas ir kaip tenai yra.

– Ar išskaitai tėčio raštą? Kristina minėjo, kad tai nelengva.

– Tėtis buvo kairiarankis ir jam neleido rašyti kaire, tai jo rašysena yra dešiniarankio, kuris yra kairiarankis, kuris rašo dešine. Bet aš išskaitau, kai labai reikia.

Grįžtant prie giminės medžio – mano tėčio prosenelis buvo Martynas Cumftas, kuris Nemunėlio Radviliškio bažnyčią pastatė. Žiūriu, Cumfto mama Dorotėja von Reuter turėjo 21 vaiką – nemažai, galvoju. Bet tada pradėjau žiūrėti, kad ta Dorotėja iš pradžių buvo ištekėjusi už žmogaus pavarde Fischeris ir su juo turėjo 10 vaikų; paskui Fischeris numirė, ji ištekėjo už Cumfto ir turėjo 5 vaikus, o mano proprosenelis jauniausias. Bet tasai Fischeris dar prieš Dorotėją buvo vedęs, jei teisingai atsimenu ir suprantu, jos seserį, vos ne dvynę pagal datas, tai su ta seserimi turėjo dar penkis vaikus. Aišku, iš tų vaikų buvo, kurie tų metų neišgyveno. Bet vis tiek mano proprodiedukas tokioj *biškį* futbolo komandoj jauniausias augo.

– Kaip Kęstutis reflektavo savo vokiškumą? Prisimenu, kartais sakydavo esąs bambizas.

– Cumftas ir Dorotėja gimė Švobiškyje, Pasvalio rajone, – jie buvo, sakyčiau, Lietuvos vokiečiai. Nežinau, kokia kalba Dorotėja su savo 21 vaiku kalbėjo, bet pats Martynas Cumftas vedė Emiliją Sofiją Mandzelovską iš Gardino gubernijos ir toje šeimoje, mano supratimu, tikrai lenkiškai visi varė. Nors mano probobutė Elena Elvyra Cumftaitė-Nastopkienė, kaip ir dvi jos sesės, iki revoliucijos Kyjive dėstė vokiečių kalbą, – tai turėjo iš kažkur mokėti.

Kęstutis šeimos istoriją žinojo, nes jo dėdė, tėčio brolis Liudomiras Nastopka, buvo parašęs prisiminimų rankraštį „Mano šeimos kronika“ (saugomas LLTI rankraštyne, ištraukos buvo paskelbtos periodinėje spaudoje, likusią rankraščių dalį dabar skenuoju, tvarkau). Ir teta Halina Korsakienė atsiminimus apie šeimą publikavo poroje knygų. Bet nėra taip, kad Nastopkos suvoktų save kaip vokiečius. Kaip reformatus – taip, nors mano tėtis buvo augintas kaip katalikas, su tokia sąlyga vyskupas davė leidimą tuoktis žemaitei katalikei Marijai Žalytei su reformatu Valentinu Nastopka. (Ir taip, močiutės mama, apie vedybas sužinojusi, apsiverkė, kad su žentu vokiečiu nesusišnekės, mat tais laikais reformatas reiškė „vokietis“, o kai tuokėsi Raudėnų bažnyčioje, visas miestelis sulėkė vokiečio pažiūrėti, bet nedaug ten vokiškumo buvo belikę; nors mano senelis baigė Vienos veterinarijos akademiją ir aišku, kad vokiškai mokėsi.)

Man atrodo labai prasminga, kad tėčio urną Rinkuškiuose ant Širvėnos ežero kranto laidojo kunigė Sigita iš tos pačios Nemunėlio Radviliškio bažnyčios, kurią pastatė mano proprosenelis Martynas Cumftas, ką liudija lenta bažnyčios sienoje. Ir mano probobutės Elenos Elvyros brolis Adomas Cumftas toje bažnyčioje pamokslą sakydamas numirė. Visi galiausiai turime susirinkti į vieną vietą. O jei ta vieta – reformatų bažnyčia, tai ir be knygos rankose neišsiversime. Ar buvai kada reformatų pamaldose? Užsuk į Nemunėlio Radviliškį.

Dirbtinis superintelektas – 2029-aisiais

► Atkelta iš p. 3

– O karybos sritis? Ar kariams tik bepiločiai lėktuvai ir kitos technologijos, kurias valdys dirbtinis intelektas?

– Priimant karybos sprendimus dirbtinis intelektas turės didelių privalumų – greitį, gebėjimą orientuotis, apskaičiuoti riziką ir scenarijus. Manau, kad būtent karinių sprendimų priėmimas bus artimiausia sritis, kurioje viskas keisis. Žmogus šiame paveiksle dar neišnyksta, bet apie žmogų formuojasi įvairūs dirbtinio intelekto procesai – tai matau Ukrainos ir Izraelio pavyzdžiuose. Tolimesnėje ateityje bus kalbama apie technologijas, kurios gebės įtikinti priešininką elgtis pagal jūsų interesus – o tada karai apskritai nebebus reikalingi.

– Žvilgtelėkime į kitas profesijas, kuriose svarbus sprendimų priėmimas, pavyzdžiui, teisinės profesijos.

– Teisės srityje didžiausias klausimas dėl teismų. Nes akivaizdu, kad kituose teisės baruose žmonėms bus mažai vietos. Teisės aktų ir sutarčių rašymas, jų aiškinimas – dirbtinis intelektas neabejotinai tai gali padaryti geriau už žmogų.

– O kaip su verslu?

– Apie verslą gerai pasakyta naujausioje Mustafos Suleymano knygoje „Artėjanti banga: technologijos, galia ir didžiausia dvidešimt pirmo amžiaus dilema“ (*The Coming Wave: Technology, Power and the Twenty-first Century's Greatest Dilemma*, 2023). Joje jis prognozuoja, kad greitai atsiras tokios dirbtinio intelekto sistemos, kurioms pakaks įvardyti sritį, kurioje norite kurti verslą, ir jos ištyrinės rinką, suras vietas, kur yra paklausa, bet nėra pasiūlos, sukurs produktą, pasamdys gamintoją, atliks rinkodarą, suplanuos platinimą ir paleis į rinką. Šį darbą atliks vadinamasis dirbtinio intelekto agentas. Dabar esame prie šio agento sukūrimo slenksčio – artimiausius dvejus metus agentai bus dar silpnoki.

– Kaip tokių didelių permainų išvakarėse valdininkams, politikams planuoti valstybės ateitį? Gal kai kuriuos sprendimus pristabdyti ir palaukti dirbtinio superintelekto? O gal, priešingai, įsisavinti tas technologijas, kurios dar neseniai atrodė perspektyvios, pavyzdžiui, pokalbių robotus?

– Pirma, Latvijai reikia tapti viena iš dirbtinio intelekto technologijų diegimo pradininkių, kad galėtume aktyviai ieškoti savo vietos ateities pasaulyje. Jei būsi vienas pirmųjų, turėsi pranašumą. Manding, nepaprastai svarbu sukurti Nacionalinį dirbtinio intelekto centrą. Antra, turime kuo efektyviau kurti savas sistemas. Pavyzdžiui, karinių viešųjų pirkimų. Nė vienoje NATO valstybėje viešųjų pirkimų sistemos nepritaikytos kuo greičiau diegti naujas technologijas. Taip yra todėl, kad viešųjų pirkimų sistema pagrįsta XX amžiaus logika! Mums būtina peržvelgti visus procesus, padaryti juos kuo lankstesnius, kuo atviresnius naujų technologijų diegimui. Svarbu prisiminti: nauja realybė ateis nepriklausomai nuo to, būsime jai pasiruošę ar ne. Todėl geriau ruoškimės.

– Bet kaip tai įdiegti? Per centralizuotą instituciją, kuri ieškotų trukdžių ir greitai juos šalintų?

– Deja, Latvijoje nėra daug sėkmingų centralizuoto požiūrio pavyzdžių. Todėl ieškočiau galimybių apdovanoti tuos, kurie geba greitai padaryti savo procesus lankstesnius ir atviresnius naujosioms technologijoms.

– O kaip dėl planavimo apskritai? Iki šiol Latvija savo ateitį planavo maždaug iki 2030 metų, o tolimesnėje ateityje nelabai ką matė – galbūt tik demografijos ir pensijų duobes po kelių dešimtmečių. Jei superintelektas jau pakeliui, gal ir neverta daug ką planuoti arba jaudintis dėl būsimų problemų?

– Lankstumas ir gebėjimas prisitaikyti bus svarbiausi dalykai. Jei bus įgyvendinta bent dalis to, apie ką kalbame, tai sukrės net ilgą laiką veikusias sistemas. Be to, gali atsirasti naujų tendencijų, kurių anksčiau neprognozavome. Pavyzdžiui, visi pastebėjo, kad pasaulyje sparčiai mažėja gimstamumas. Labai tikėtina, kad naujos technologijos reikšmingai prailgins gyvenimą ir šitaip atsvers gimstamumo mažėjimą. Niekas šiandien negali pasakyti, ar ateities pasaulyje apskritai reikės tiek daug darbo jėgos. Jau ir šiandien yra įspūdingų pavyzdžių, ką gali padaryti robotai. Todėl procesai, kurie mums iki šiol atrodė fundamentalūs, pavyzdžiui, demografija, gali pasirodyti nebe tokie fundamentalūs. Tačiau kada tai nutiks, sunku pasakyti. O pakeliui bus didelių sukrėtimų. Ar mes, kaip visuomenė, sugebėsime atlaikyti šiuos sukrėtimus ir išgyventi – tai jau milijono dolerių klausimas...

– Ar būtų šokas, jei, pavyzdžiui, kokią nors pramonės šaką greitai visiškai užvaldytų dirbtinis intelektas ir žmonės nebeturėtų nei darbo, nei verslo?

– Taip. Staiga galėtų išnykti ištisi verslai. Pavyzdžiui, rinkodaros kompanijose, su kuriomis bendrauju, jau dabar mažėja įdarbinimo rodikliai. Tai viena iš šakų, kuriai darbo jėga greitai nebebus reikalinga. Tačiau nepamirškime, kad realūs pokyčiai vyks lėčiau nei realios technologinės galimybės dirbtiniam intelektui pakeisti žmones. Pirmas žingsnis gali būti tas: kad tie, kurie sugebės pasinaudoti naujovėmis, nukonkuruos tuos, kurie nesugebės. Bet tam tikru momentu ir šių sumaniųjų nebereikės. Štai tada ir prasidės sukrėtimai! Geostrateginiai iššūkiai niekur nedings, o dirbtinio intelekto technologijos, tarkime, nepakeis Rusijos užsienio politikos.

– Koks būtų patarimas politikams: ką daryti, jeigu taip nutiktų?

– Arba susiraskite žmogų, kuris išmokys jus naujų galimybių, arba imkitės ir įsisavinkite patys, spręsdami savo problemas. Gilus naujų galimybių supratimas paprastai prasideda tada, kai žmogus ima suvokti laukiamų permainų mastą.

Satori.lv, 2024.X.10
Vertė Arvydas Valionis

Mano artimas / eilėraštis

Nulaužtas uosis, bet šviesus dangus

Aldona Ruseckaitė. *Prie horizonto atsigręžk*.
Eilėraščiai. Knygos viršelio dailininkė – Inga Paliokaitė-Zamulskienė. K.: Kauko laiptai, 2024. 108 p.

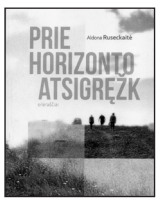

Tai – devintoji Aldonos Ruseckaitės lyrikos knyga. Pirmoji – „Liūdesys kaip sekmadienis“ – išleista 1995 m. V. Oškinio leidykloje. Nuo to meto pasirodė daug rašytojos knygų, ir poezijos, ir prozos. Mano pačios sąmonėje kolegės kūryba ryškiau glaudėsi prie prozos, eseistikos, o ir pati autorė, ko gero, prozoje jautėsi užtikrinčiau. Kitąkart gal be reikalo, kitąkart gal pritrūkdavo pasitikėjimo; bet kuriuo atveju eilėraščius Ruseckaitė rašė visada, nuo pirmosios savo išleistos knygos iki dabar. Ilgiausias tarpas tarp lyrikos rinkinių – šešeri metai. Lyrizmas – prozoje ir siužetiškumas – poezijoje... Šypsausi, nes būtent tokio lyrikos įdaiktinimo dažnai pasigendu tiek savo, tiek kitų poetų lyrikoje. Dažniau būna arba viena – emocija be „pamatų“, arba kita – pliki „pamatai“, viena keliauja atskirai nuo kito. Kartais iš lyrikos tikimasi tos jau kliše tapusios „rupios kasdienybės“, lyg ši garantuotų poeziją.

Kai per žodžių jungtis, netikėtus apvertimus, dar nepatirtą ir stebinančią kalbą, o kartais – visiškai neįmantriai ir paprastai poetas eilėraštyje suriša horizontalę su vertikale, kūrinys tampa poezija. Būtent šitokia neįmantria, bet jaudinančiai pagavia lyrika mane sugriebė ir nepaleido Aldonos Ruseckaitės „Prie horizonto atsigręžk“.

[...] Ar jie jautėsi bent šiek tiek laimingi, džiugūs, užmiršę rūpesčius:
kai tėvas, pagalbon pasiėmęs paauglę dukrą,
važiavo naktimis per miškus į Kauno turgų
ir jį galėjo užpulti žmogus ar vilkas, kai sulūžo vežimas,
o čia dar išparduoti ankstyvąsias bulves
ir nulėkti į Prienus pasiimti tik ką gimusių dvynių...

(p. 10)

Šios eilutės parašytos neseniai. Dabar, kai nei tėvo, nei motinos, nei vieno iš dvynių jau nebėra tarp gyvųjų. Tai – Fellini, kur motina vedasi namo rekvizuotą arklį, o jai šaudo prie kojų, ji krinta ir keliasi. Tai būtiškoji žodinė kinematografija / *žodžiografija*, – su artimaisiais, išėjusiais iš miško, kur akacijų kvapas apgobia veidus susėdusių prie ugnies. Skaičiau ir pirmą kartą skaitydama turėdavau stabtelėti – gyvenimui prikeltas toks vaizdus, tapybiškas pasaulis!

Kuriančio žmogaus „atminties diskas“ kūrybos veiksmu gali susigrąžinti ir netgi sukurti laimę. Knygos pasakotoja leidžiasi į savo gyvenimo ribų, tapatybės paieškas. Ruseckaitės lyrikos vedlė sako: „Ar kas nors pasvarstys – ta moteris buvo laiminga?.. / Geriau paklaustų dabar – parodyčiau – štai šviesus ir aukštas dangus...“ (p. 10). Tai ir yra atsakymas apie laimę, jame skamba dėkingumas už buvimą. Lyrinės pasakotojos „šviesus ir aukštas dangus“ – tai dabar jau išėjęs iš bet ko daiktiško ir apčiuopiamo, bet nepaneigiamai buvusio vaikystės, jaunystės, o ir brandos metų gyvenimo. Autorės žodžiais atgaivintas, prikeltas, sau ir skaitytojui pateiktas kaip fotografinis dokumentas: būta. Ir viskas, ko nebėra, ko nebeliko, vis dėlto, poezijai „įsikišus“, vėl gyva, vėl yra ir gyvena. Atmintis atidaro, įkūnija / *įkūnina* buvusį gyvenimą eilėraštyje, taip gyvenimas tampa neištrinamas, neišraunamas, nenumelioruojamas kaip vaikystės žemė Suvalkijoje, Ingavangio kaime. „O štai tavo, mano, ano istorija gan trumpa, bet svarbiausia. / Tavo, mano, ano istorijos niekas neseka, nežino, nerašo, / ją ir reikia mokėti“ (p. 9).

Kalbant apie šią knygą drąsu minėti ir naratyvą, Aldona pasakoja ramiai, lyg kalbėdama ar prisimindama ką kitą, ne save, o trečią asmenį, kurį puikiai pažįsta. Knygos redaktorius ir leidėjas Viktoras Rudžianskas tekstus įvardijęs kaip laiškus sau pačiai / pačiam, jis kiek ir suabejojęs dėl žanro – kas tai, kas yra ši knyga: grynoji lyrika, poetinė proza? Poetinė eseistika, gal – laiškai? Esu dėkinga kolegai Viktorui, kad rizikavo leisdamas Ruseckaitės poeziją šiuo metu, kai jos įdomioji proza tiesiog ant bangos. Per Lietuvą nenutrūksta susitikimai su rašytoja, daugiausiai juose kalbama apie naują, šeštąjį, rašytojos biografinį romaną „Vienatybė“ (Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2024). Ir veik tuo pat metu „Kauko laiptų“ leidykloje tyliai išleidžiama Ruseckaitės lyrika. Juoba tai tikrai moters rašytojos lyrika (oi, kaip nemėgstame tokio skirstymo, ir man pačiai tai nei pliusas, nei minusas). Manau, leidėjui poetui Rudžianskui tapatybės paieška vaikystės ir jaunystės erdvėse turėtų būti nesvetima.

[...] Dar šmėkšteli vaikai: mergaičių suknelės raudonos,
kaspinai balti, berniukai tamsūs, kepurėlės rudos,
irgi tik mirksnį pasirodo, kažkas dar pamojuoja rankele...
Atrodytų, ramu, tik vėjas pūsčioja kaimynių skareles,
jos eina į bažnyčią, sekmadienis ir vėjas lyg kitoks, ir garsiai
klega [...]

(p. 16)

Perveria vaikiškas autorės – jau ne vaiko (nors kuriantis žmogus būtinai turi išlikti vaiku) – išpažintinis nuoširdumas. Vaikai kalba neįmantriai, paprastai. Autorės laikysena lyriniuose išpažinimuose tokia, tartum ji savo žodžius tartų ribinę, gal net paskutinę gyvenimo valandą. Jokio dramatizmo, graudenimų. Ramybė ir vien tik pasaulį, kuris yra prarastas, o tada vėl atgaunamas kūryboje, registruojantis žvilgsnis. Todėl – juo graudesnis. Verkia ne scenos herojė, verkia „žiūrovai“ (šiuo atveju – skaitytojai). „Kai jau esu ant kalno kai pamatau namus / žvilgsnis nubėga iki pat miško plečiasi / į abi puses neaprėpiu taip ir lieka visam gyvenimui / ilgas slėnio žvilgsnis kai spaudžia visos sienos...“ (p. 20).

Kažkokie jau buvę ir dabar pakartoti judesiai, gal melodija, gal namų ar sodo kvapas... Pakeltas nuo žemės obuolys – detalės, poezijos valia jas sudėlioja į prarasto laiko dėlionę – tai, kas esi tu pats / pati.

Eilėraštis sugriebia, jo eilutės dreskia, Ruseckaitė „gaudo“ savą gyvenimą, stabdo jį, apžiūrinėja, o „pagauna“ ir mano: „[...] ką pasakydavo motina, kai leisdavausi nuo kalno, parvažiavusi iš miesto, / kai ją apkabindavau, kokie buvo jos žodžiai, kai viena kitos pasiilgusios, / apie ką kalbėdavome, susėdusios vakarais ar ravėdamos daržą...“ (p. 53).

Paradoksalu, bet kuo asmeniškesnis gyvenimo įvardijimas, tuo universaliau skamba. Šios visiškai asmeniškos, mirtino artimųjų ilgesio pervertos gaidos jau skambėjo Aldonos Ruseckaitės eilėraščių knygoje „Debesiu“ (Kaunas: Kauko laiptai, 2019).

Aš, tarkim, augau teatre, ne kaime, bet mano atmintį tučtuojau „atidaro“ Aldonos nemiestiškas, gamtiškas, su paukščiais, vištomis, arkliais, šuneliais, katėmis ir kurmiais, su žemės darbais vaikystės, paauglystės laikas. Sodo, kurio neliks, scenografija. Tai Aldonos „Vyšnių sodas“, ir „Prie horizonto atsigręžk“ kalba, tą sodą sukūrusi eilių rinkinyje, yra universali. Nesvarbu, grynoji lyrika, poetinė proza ar poetinė eseistika tai būtų, žanras, kad ir keista, čia nebesvarbus. Poezija tveriama tapybiškai sodriai, gyvenimas restauruojamas preciziškai tiksliai, čia nelimpa nei perdėtos grožybės, nei iškreipti faktai, net jei nėra kam jų patikrinti. Čia sujungiami du krantai. Dangaus karalystėje jau įsikūrė ne vienas Aldonos artimasis, artimiausieji. Abu krantus sujungia tiesos tiltas. Gyvenimas „už horizonto“ ir – šiapus horizonto. Už horizonto – mėlyni tėvo žirgai, „tėvo paika svajonė: kad būtų gražūs – mėlyni, balti, širmi, / lyg lietų per dangų nešantys debesų pulkai...“ (p. 16).

Kada aš buvau? Kada – tebesu? – eilėraščių rinkinyje „Prie horizonto atsigręžk“ autorė savęs klausia. Jau kiek pagyventa, jau prikaupta ir patirties, ir būties fotografijų – prisiminimų. Jų pilnas atminties stalčius. Ir poezijos rinkinio skyriai autorės išvardijami tarsi atsakymas – buvau ir esu: „Kai bendras kraujas“; „Kai vardą užmiršai“; „Kai byra smėlio laikrodis“; „Kai negaliu atsiskirti“; „Kai sodas, paukščiai ir gyvenimas“. Skyrelyje „Iš vaiko gyvenimo“ – keturi eilėraščiai, sklidini erdvios vaikystės laimės: „[...] prie bedugnės rugiuose įbridę / kuo gilyn slapstomės gulim užvertę į dangų / akis ir išties atrodo dangus ta bedugnė.“ Ir liūdnas prisiminimas, tikrovė, permušanti lyriką, sovietinės realybės ženklai, kai visi sukosi, kas kaip išmanė, brutaliai įsiveržia į eilėraštį, bet jo nesugriauna: „[...] drąsiausias tėtė / paslėpęs gilumoj degtinės raugą / bet ir milicininkas jau čionai / skuodžia prie avietyno“ (p. 19).

Knygoje smarkiai išsiskiria autentiška pagava septyni „Motinos monologai, kai gyveno viena“. Kas geriau atkurtų, ištartų kaip psalmės žodžius motinos kalbėjimo būdą, motinos kasdienybę, šiokiadienių rūpesčius ir nuolat kankinančias mintis, jei ne dukra, kurioje visa tai liko įrašyta. Aldonos R. pasakotoja siuvinėja aukso siūlais – žodžiais motinos portretą. Motinos kasdienėje aplinkoje buvo kalbama su avelėmis, vištomis, šunele, atsivedusia septynis mažutėlius ant šiaudų, net su rupūže: „Tu mano rupūžė / ir man graži“ (p. 22). Pasaulėjauta – panteistinė. Aldona – žemės žmogus, nepaisant visos kultūrinės aplinkos, kurioje mokytasi, darbuotasi, gyventa ir tebegyvenama. Man net keista, nes Aldona – krikščionė katalikė, jei vertintume, kad tai, kas užrašyta kaip autentiškas paveldas, yra tiesa. Ruseckaitės knygoje karaliauja gamta, jos ciklai. Gamta – paguoda sunkią neramybės valandą: ►

TEKSTAI NE TEKSTAI

IŠLAIDŲ PLANAVIMAS

Miglės Anušauskaitės komiksas

Jeigu ištiktų panikos priepuolis (pažįstu –
kartą ištiko...) ir aš jau nieko negebėčiau pasakyti –
suskubkite mane nuvežt į mišką ir paguldyti po egle
ant samanų [...]
ant jų vaikystėje nukrisdavau miške įbedus nosį į aitrius
kvapus, mama įspėdavo, jog gali man įkąst gyvatė,
bet niekada pavojų nejutau, tik keistą žemės kvapą,
ir vėliau galvodavau, kad žemės kvapas –
samanų gelmė...

(p. 50)

Baisią prarastį, lemties piktąjį „trintuką“, mėginantį ištrinti tėviškę iš žemėlapio, Ruseckaitė užrašo kaip įvykį, turintį konkrečią datą: „2023 metų spalis, kai vėtra nulaužė šimtametį Tėviškės uosį Ingavangyje“ (p. 27).

Kita vertus, įvardyti Ruseckaitės pasaulėjautą kaip švariai panteistinę tikrai nesiryžčiau. Nesyk eilėse suskamba krikščioniška ištartis: „Matyti, girdėti, suvokti, kaip pulsuoja giminės kraujas“ arba „Kraujas yra linkęs ir mirti, ir prisikelti...“ Kraujo amžinas ryšys, saistantis esamus su išėjusiais – per kartų kartas, tas akivaizdus autorės kūryboje giminės rato branginimas – tai „paveldo“ tema, ataidinti dar nuo Senojo Testamento. Tavo genčiai skirto žemės lopinėlio dalis. Net jei iš tos žemės teliko nulaužtas uosis.

Manau, nesuklysiu tarusi, kad skyriuje „Kai vardą užmiršai“ glaudžiasi meilės eilėraščiai. „Mano žvilgsnis dabar daug skvarbesnis, mano širdis godesnė: / žiūrėčiau į tave, kai ateini ir ypač kai nueini“ (p. 35). Meilė palietė, patirtis nutvilkė, apvogė sielą ir liko atminties dugne kaip sapnas. Autorė ir vėl kalba veik kinematografiškai: „[...] klaidžiojom susikibę už rankų – žiūrim jau liulanti žemė, o spanguolės tokios didelės, tokios raudonos...“ (p. 37).

Ruseckaitės lyrinė herojė sako: „Mano vardas išbluko, nes nebuvo išsiuvinėtas.“ Gal tempiu į svarbią sau pusę, bet lyrikoje išgirstu biblinį motyvą: suteikti vardą Šventojoje Knygoje – tai pašaukti gyventi, suteikti patį gyvenimą. Kai vardas pamirštamas, blunka, atimamas ir gyvenimas. Meilė įbūtina mus, praskleidžia prasmės sparnus, bet pirmiausia – reikia tą mylimosios ar mylimojo vardą ištarti. O paskui – nepamiršti. „Kartais užmirštu tavo vardą. / Tikrai man pačiai nesuprantama – / tave mylėjau, o užmirštu...“ (p. 43).

Mane jaudina knygoje autorės atsivėrimas, susivokimas, pripažinimas: negaliu atsakyti, „kas aš“. „Nežvilgčiok į veidrodį“ (p. 69) – kiek nusigąstama ištinkančio laiko, tačiau atsitraukus pačiai nuo savęs išsaugoma išdidi, stojiška laikysena: reikia pripažinti, jog mes po truputį ne tik keičiamės, bet ir išeiname.

Įsimintinas, ne vienam skaitytojui įstrigęs knygos skyrius „Kai negaliu atsiskirti“. Darsyk sugrįžtama prie rašytojos nepaleidžiančių autorinių prozos knygų, biografinių romanų: „Šešėlis JMM“, „Žemaitės paslaptis“, „Dūžtančios formos“, „Padai pilni vinių“, „EMMI“, „Vienatybė“. Tad kuris gyvenimas yra tikrasis: tas, kurį gyvenome ir susigrąžiname iš atminties šulinio, ar tasai, kurį sukūrėme, kursai atstoja kuriančiajam vaikus, paleistus į pasaulį. Kas gi yra mūsų tikrovė?

Pavydžiu knygos kalbos redaktorei Linai Navickaitei – jos darbas su tekstu turėjo būti nelengvas, bet labai įdomus. Gražus, atsargus ir talpus knygos dailininkės ir maketuotojos Ingos Paliokaitės-Zamulskienės darbas, į knygos viršelį įkomponavus autentišką Ruseckaitės tėviškės fotografiją. Keletas medžių...

Netikėta, kad autorė, su savąja poezija neturinti „pretenzijų“ į išskirtinumą, šia knyga būtent ir išsiskyrė. Kuo? Visiškai atviru savęs ieškojimu, dėliojimu iš prisiminimų to gyvenimo, kurio seniai nebėra. Kaip nebėra ir tėvo, mamos, likę „atvirukai“, vaikystės ir jaunystės vaizdai atsiminimuose, artimų žmonių pasakyti žodžiai, negudrūs iš pirmo žvilgsnio valstietiški darbai, tačiau didi moralė, lietuviško kraujo, giminystės ryšiai, pulsuojantys kaip ratu grįžtanti gyvybė. Sukurtas tiesiog paminklas tėviškei, nusilenkta motinai, artimiesiems... Būtent tas neprimygtinis lietuviškumas, suvalkietiškas santūrumas, pagarba paveldui yra pati Ruseckaitės poezijos širdis, kur iš nieko sukuriama viskas, sugrąžinamas ir atkuriamas visas gyvenimas. Penki skyriai, kuriuose – ne tik tėviškė, tėvai, broliai, sesuo. Poezijoj atsargiai suskamba ir ateities negalimybė, susitaikymas su tuo, kas prarasta, žvilgsnis į save iš nuotolio, iš viršaus, nuo horizonto tolio. Plati eilėraščio eilutė: „Matau, už kalno horizonto – jau mėlyni žirgai senokai / nušuoliavo.“ Eilėraščių proziškumas nepraranda taip būtino ritmo, jų kalba atvira, bet emocija suvaldyta.

Pradėjusi skaityti knygą neieškojau Aldonos Ruseckaitės eilėraščių knygoje „Prie horizonto atsigręžk“ įprastos poezijos. Tai Ruseckaitės poezija, dramatiškos pastangos literatūros įrankiais išplėšti savo gyvenimą, artimųjų veidus iš tamsos ir visa tai iš naujo įbūtinti surado ir mane, įvardijo ir mane.

– DOVILĖ ZELČIŪTĖ –

Šapelis paukščio snape

Sandra Petraškaitė-Pabst. *Kiaunės jaukinimas*.
Eilėraščiai. K.: Kauko laiptai, 2022. 114 p.

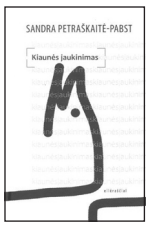

Sandra Petraškaitė-Pabst lietuvių poezijos lauke nėra gerai žinoma, tik keletas jos eilėraščių buvo skelbti kultūrinėje Lietuvos spaudoje, o rinkinys „Kiaunės jaukinimas“ yra pirmoji jos knyga. Autorė yra profesionali diplomuota germanistė, dvidešimt penkerius metus gyvenanti Vokietijoje, dėstanti lietuvių kalbos kursus Štutgarto universitete, tad eilėraščiai jos gyvenime radosi iš poreikio apmąstyti ir išsaugoti savo kultūrinę tapatybę gyvenant kitoje kalbinėje ir kultūrinėje aplinkoje. Ji taip pat ir pedagogė, mokytoja, kurios svarbiausias rūpestis – prieš keletą metų įsteigtoje Štutgarto lituanistinėje mokyklėlėje išmokyti vaikus lietuvių kalbos. Šis sumanymas kilo ir iš asmeniškų paskatų, auginant šeimoje tris dvikalbius vaikus. „Mums, kurių vaikai čionai gimę ir auga mišriose šeimose, yra didžiulė laimė girdėti bei skatinti juos kalbėti lietuviškai. Dvikalbis auklėjimas yra labai sunkus darbas, reikia tam tikro sąmoningumo“[1], – viename interviu teigia S. Petraškaitė-Pabst. Nesunku tad suprasti, kad poezija šiai autorei nėra savitikslė, ji turi gilesnę egzistencinę motyvaciją.

Taigi esminis autorės interesas – lietuviškosios tapatybės išsaugojimas ir jos perdavimas vaikams. Todėl ir eilėraščių knygoje autorė siekia ne tiek originalios meninės saviraiškos ar kokių nors stiliaus eksperimentų, kiek bando tiesiog gyventi lietuviškame žodyje, kuris bent vaizduotės lygmenyje leidžia grįžti į lietuviškąjį pasaulį, pasiekti jaunystės ir net gyvenimo pradžios laikus. Tas pradžios laikas, atvėręs pasaulį per lietuviškuosius vartus, rinkinyje minimas ne kartą, o kalbančioji nuolat pabrėžia savo egzistencijos universalumą, savotišką abstraktumą, kuris randasi tuomet, kai asmuo suvokia save egzistuojantį labiau kalboje, o ne realybėje. Todėl ir jos eilėraščių kalba yra archetipiškai baltiška, linkstanti į tradicinę poetinę leksiką, nes tik tokioje laike sustingusioje kalboje autorė jaučiasi saugi ir neveikiama permainingo pasaulio destruktyvios įtakos. Moteriškojo prieraišumo, ištikimybės tradicijoms liudijimas yra tiesiog deklaratyvus: „verpiu / senais savo protėvių / žodžiais“ (p. 51). Eilėraštyje, jo lietuviškoje kalboje asmuo jaučiasi amžinai jaunas, esmiškai tikras, integralus.

Tačiau eilėraščiuose kuriama subjektė yra susijusi ir su realybe, nes autorė egzistuoja ne vien lietuviškajame pasaulyje. Ji tarsi suskaidyta į dvi kalbines savastis, į lietuviškąją ir vokiškąją, todėl eilėraštis prasiveržia kaip savotiška būsenos diagnozė ir kaip pastanga įveikti egzistencinį dvilypumą: „dvi kalbos dvi kultūros / mano sieloje / lyg ilgakojės stirnos / laukų platybėse / prigludusios prie žemės / tūno // pabaidytos pasileidžia / į skirtingas / pasaulio puses – – – // einu ir einu / bet niekaip neprieinu / ir / neapeinu savęs / nė iš vienos pusės“ (p. 10). Kaip ir Vinco Mykolaičio-Putino eilėraštyje „Tarp dviejų aušrų“, toks sąmonės dvilypumas lemia kognityvinį disonansą, nedermę, o tai baigiasi valios frustracija, bejėgiškumo jausmu. Ši būsena sukelia baimę, nesaugumo jausmą; lyrinės subjektės savastis tapatinama su grakščiu, bet silpnu gamtos padaru – su stirnomis, kurios baimingai glaudžiasi prie žemės, tykiai tūno, o pabaidytos tiesiog kažkur pabėga. O kai žmogus yra padalintas į dvi kalbines savastis, jam neduota pilnatviškai patirti nė vienos iš jų. Tai, sakytume, yra ypatinga agonistinė situacija, kai savasties alternatyvos matomos aiškiai, bet nė viena iš jų negalima, neįgyvendinama, nes jos susijusios viena su kita ir kartu viena kitą neigia, neleidžia išsipildyti nė vienai tapatybei. Taigi žmogus čia, kaip sakoma eilėraštyje, nėra savimi „nė iš vienos pusės“.

Dėl tokios neapibrėžtumo būsenos, primenančios Heisenbergo aptartą kvantų fizikos paradoksą, žmogus, ta visuomenės elementarioji dalelė, vienu metu yra ir čia, ir ten, o kartu – niekur. Todėl iš kalbinės realybės išausta lyrinė subjektė tarsi kybo tuštumoje, bandydama joje atkurti buvusiojo pilnakraujo gyvenimo vizijas, o kartu dėl netikrumo ji jaučia nerimą, kuris prasiskverbia dažname eilėraštyje. Ir taip šiuolaikiniame eilėraštyje atgimsta simbolizmo vizijoje perskeltas žmogus, klausiantis, kaip jam išsilaikyti virsme, kaip „išsitekti tarp dangaus ir žemės?“ (p. 11). O juk kažkada gyvenimas buvo gyvas jaunatviškas šokis, kaip toje Friedricho Nietzschės šokėjų alegorijoje. Ir motina kalbančiajai tai primena: „ar pamenat / būdama devynerių / apsiavėte mano / aukštakulniais bateliais, / vilkėjote / ilgomis iki žemės sukniomis / ir sukotės, / sukotės –“ (p. 14). Primenu, kad autorės poetinė kalba šiaip jau mažai ryšio turi su tiesioginiu gyvenimu, jos semantika kyla iš archetipinių prasmės saugyklų, todėl net ir konkretūs kalbančiosios atminimai / prisiminimai veda sąmonę į universalių, abstrakčių reikšmių gelmes. Viena vertus, tai eilėraščiui suteikia filosofiškumo, kita vertus, jam trūksta konkrečių spalvų, gyvenimo pulso, psichinės vibracijos. Tokia yra filosofinio simbolizmo kaina – „Įvarvinti kraujo į širdį bejėgę / deja, nevalia, nevalia“, skundėsi dar V. Mykolaičio-Putino giliai mąstantis subjektas.

Dvikalbystės labirinte klaidžiojančiai sąmonei kartais atsitinka įdomių netikėtumų, kai vienos kalbos terpėje netikėtai, lyg fizikinės indukcijos principu, atsiranda paralelinės kalbos elementų, ir eilėraštis įgyja spontaniško žaismingumo. Tai atvejis, kai lietuviškas žodis dėl fonetinio sąskambio netikėtai prisišaukia panašų vokišką žodį ar tiesiog juo virsta: „atlaikysiu / ir aš / paradoksų protrūkį: / durstyti, durstyti – *Durst*[2] / pašėlusiam sąstingy“ (p. 15). Taigi sąmonė siekia išlaikyti tolydumą, bet, apimta netikrumo būsenos, ji yra draskoma ir lietuvišku, ir vokišku žodžiu. Suskilusi ar skilinėjanti sąmonė – tai būtų panašu į klinikinį *schizo-frenijos* (skilimo) reiškinį, koks dažnai yra būdingas moderniai kūrybinei vaizduotei (šiuo principu paremta visa Antano Škėmos „Baltos drobulės“ kalbinė ir stilistinė pasakojimo strategija). Kita vertus, tokie eilėraščiai tiesiog rodo padidėjusį asmens jautrumą savastyje vykstantiems procesams, kuriuos skatina svetima kultūrinė terpė. Kitas kalbinės interferencijos pavyzdys: „aš – *Asche*[3], / šiltutėlis / pelenų ryšulėlis“ (p. 23). Savasties tapatinimas su pelenais – tai jau būtų kita, labiau orientalinio fatalizmo tema.

Kai gyvenimas suvokiamas kaip reliatyvus, efemeriškas vyksmas, kyla liūdesys dėl tuštėjančio laiko, tarsi nepastebimai nykstančio, karoliais pabyrančio gyvenimo. S. Petraškaitės-Pabst (kokia komplikuota, nepoetiška pavardė!) eilėraštyje jaučiamos biliūniškos prabėgančio laiko intonacijos, išreikštos elegiška nuotaika bei vaizdiniais, primenančiais „Liūdnos pasakos“ pratarmę: „nugludinti dienų karoliai / tarp mano pirštų – / pabyra sutrūkę // tolumoje pilkuojančios / laibakaklės gervės / šmėsteli, / klykteli, / dingsta“ (p. 16).

Tokiai melancholiškai, iš subjektyvumo gijų nuaustai poetikai gresia sentimentalumas, perdėtas vaizdinių dekoratyvumas, poetinės klišės. Antai esama eilučių, kur „ornamentuota poezija“ veržiasi ne iš širdies kaip spontaniškas regėjimas, bet randasi iš apsiskaitymo, yra išaudžiama iš proto, kuris siūlo kūrėjai tradicinį poetizmų arsenalą. Antai: „nerimstančių / bangų atodūsiais / priartėja / nusidriekę / toliai – / giliai nusėdęs / ilgesys“ (p. 18). Tokių eilėraščių nemažai tenka skaityti jaunųjų filologų konkursuose, kur pradedantieji imituoja poezijos vyksmą bandydami įsijausminti popieriniais žodžiais.

Kartais estetinę nuojautą eilėraštyje sunku atskirti nuo to, kas yra išmokta, perskaityta, įsisavinta iš knygų. Antai eilutės, skambančios eschatologiškai, bet lyg nepasakančios nieko naujo: „jaučiu, jog nejaučiu savęs, / tik – amžinybės nuojauta, jos ilgesys, / kuris visais keliais / namo parves“ (p. 19). Šiaip tenka tiesiog sutikti su tokia koncepcija: gyvenimas tikrai yra judėjimas amžinybės akivaizdoje, ir niekur nedingsi.

Kaip minėta, autorė adoruoja archetipinių prasmių žodyną, visokius poetinius vaizdinius, bet kartais tai atrodo kiek dirbtinoka, estetiškai nepagrįstas žodžių žaismas: „užsilaukė laukai – / ilgai negrįžai // saugiame jų glėbyje / nesvarumo / saldybė // nepermąstoma sala / lyg perkėla / į kitą sielos krantą“ (p. 20). Arba: „pilnatvę savo širdimi / parimusios raikėm“ (p. 28). Pastaroji metafora suvokiama tik smarkiai įtempus protą, nes kaip estetinė pajauta ji yra negyva, nieko nesakanti.

Apskritai visi knygos eilėraščiai telpa modernizmo paradigmoje, kai kurie net pulsuoja simbolizmo poetikos intonacijomis, yra konstruojami pagal vertikalias erdvines projekcijas: „dar manęs niekas nepašaukė / iš ramybės bokštų aukštų // vos įžiūrimas taškas, / kabantis lieptu / tarp praeities ir ateities“ (p. 24); „upės dugne / tyvuliuoja aukštas dangus“ (p. 34).

Dominuoja sublimacijos principas: tiesiogiai prisiliesti prie gyvenimo vengiama, nes kalbančiosios gimtasis pasaulis yra toli, esamasis – svetimas, todėl eilėraščiu tampa tik perkeistos, meniškai konotuotos buvusiojo pasaulio realijos. Ir visa, kas gyva, turi tapti poezija, nes tik tada šis pasaulis gali būti priimtinas, pasisavintas: „po mėlynu dangum / oksimoronų pievos žydi // eilėraščiui / puokštelę / priskyniau“ (p. 27).

Iš esmės beveik visi eilėraščiai monologiški, introspektyvūs, nukreipti į savastį. Pasaulis juose atrodo sapniškas ir ištuštėjęs, jame kalbamasi tik su savimi, nes lyg ir nėra su kuo daugiau kalbėtis. Jei ir kreipiamasi į kokią draugę („Po triumfo arka“), tai toji irgi matoma tolimo laiko perspektyvoje, tik kaip blėstantis atminties turinys.

Nukelta į p. 13 ►

[1] „Sandra Petraškaitė-Pabst: „Dvikalbis auklėjimas – darbas, kuriam reikia didelio sąmoningumo“, *https://www.bernardinai.lt/2012-11-24-sandra-petraskaite-pabst-dvikalbis-auklejimas-darbas-kuriam-reikia-didelio-samoningumo/*
[2] Troškulys (*vok.*).
[3] Pelenai (*vok.*).

Pėda akmenyje

Ar protas gali suvokti tuštumą jos nepavadindamas?

Jiddu Krishnamurti

Kuzuzangpola, – nedrąsiai, pusiau neužtikrinta dėl *dzongkha* tarimo pasisveikinu su jaunu pareigūnu. Jis dėvi naujutėlaitį tamsų *gho* – nacionalinį vyrų kostiumą. Tobulai sušukuoti varno juodumo plaukai. Gražus, griežtas, nepaperkamas. Tyrinėja pasą, vizą su didžiule mandala, virš kurios nuotrauka – melancholiškas ligos išsekinto žmogaus veidas. Smalsiai skaito vienuolio parūpintą iškvietimą į šalį. Ant sienos kabantis plakatas skelbia: *Happiness is a place*. Stoja tylos įtampa. O tada – taukšteli antspaudas. Ir dar vienas. Paskutinė Himalajų karalystė plačiai atveria svetingą glėbį.

•

Po Indijos balagano, festivalių šėlsmo, spalvų ir kvapų maišaties, varginančio žmonių pertekliaus, klaikiausios taršos ir kaitros, valkataujančių vaikų ir galvijų staiga stoja dieviška kalnų tyla ir vienuolynų rimtis, plaučius lepina kristališkas oras, akis džiugina žaliuojančių slėnių gamtovaizdis. Užtat būčiai negailestingai smogia askezė. Turtingi Indijos skoniai virsta prėskais, pavandenijusiais aukštikalnių patiekalais. Gašlius indų žvilgsnius pakeičia droviai nuleistos vyrų akys. Į atkampias vietas miškingais šlaitais neatparpsi spalvingu tuktuku, jas teks sunkiai pasiekti savomis galūnėmis. Ir vis tiek ši šalis, kur senoliai kokakolą vadina juodu vandeniu ir nėra nė vieno kalėjimo, traukia kaip milžiniškas magnetas. Jei nebūčiau sukrapščiusi pakankamai rupijų skrydžiui, į Butaną kaip ištroškęs žvėris prie šaltinio būčiau atėjusi pėsčiomis.

•

Viešbutyje, kurio vienintelė viešnia šiandien esu, pati laukiu svečio. Netrukus pro langą ir pamatau Tseringą, per pagrindinę Timpu aikštę žvaliai atplevėsuojantį raudonojo vyno spalvos abitu. Po akimirkos jis jau mantromis laimina šiaurietiškas ir indiškas lauktuves šeimai. Kaip dosnus nykštukas apdovanoja ir mane. Ant rankų nugula tanka su Žaliąja Tara, smilkalų dėžė, kalnų krištolo maldos karoliai, *kira*... Šį žemę siekiantį, sunkoką, subtiliais raštais išmargintą sijoną apsivysiu tik su vietinės moters pagalba. Dėvint jį didelio žingsnio žengti nepavyks. Tradiciniai kostiumai išties mėgsta supančioti moterų kūnus. Plepam kaip užmigti nenorintys vaikai, po daugelio metų susirašinėjimo liejasi susitikimo džiaugsmas. Išskubam į gaivaus vėjo gairinamą miestą, sukam ratus aplink didžiąją stupą. *Om mani padme hum.* Kažkur tolumoje nuo kalno žvelgia auksinis Buda. Jo akyse atsispindi ne tiek atjauta, kiek palaimingas abejingumas kenčiančiam pasauliui. Tseringas – drūtas, geros nuotaikos vaikinas, jauniausias šeimos vaikas, atiduotas į vienuolyną penkerių. Savo buvimu jis plačiai atvers valstiečių namelių duris ir vienuolynų vartus, nukraus stalus kukliomis kalnų vaišėmis, nuo atokių meditacijos urvų nutrauks užrūdijusias spynas. Mūsų draugystė užgimė tokiom neįtikėtinom aplinkybėm, kad nedrįstu apie tai pasakot. Vis tiek niekas nepatikėtų, kokius žmogaus vaizduotę pranokstančius scenarijus kuria pati Visata. Karminis ryšys, likimas, keistų atsitiktinumų virtinė, mistinė brolystė... kas pasakys, kokios jėgos iš tikrųjų sujungia skirtingiausius žmones?

•

Siauromis, lyg vaikui sumeistrautomis kopėtėlėmis atsargiai kylu stačiu kalno šlaitu. Nesu tikra, kad jos išlaikys įmitusį europiečio kūną. Prie vertikalių įpratusiems kalniečiams lipti – natūrali būsena, bet iš lygumų vaiko šis veiksmas reikalauja sportinės parengties ir uolaus atsargumo. Žvitrus, gal devynerių metų vienuoliukas – mažytis Buda – sunkiai atrakina meditacijos urvą. Jame telpa lygiai vienas žmogus. Giliausiame kampe palaimingai rymo Žalioji Tara. Tai dėl jos užsiropščiau čia. Liksiu meditacijai. Meldžiu vienuoliuko grįžti dar tą pačią dieną – ne po metų! Nepralinksmintas mano pokšto ir ant piršto sukiodamas raktą jis pasišalina. Nesupranta, ką čia veikia svieto perėjūnas, net ne budistas, bet jam ir nerūpi. Išnaudodamas laisvą akimirką nuo griežtos vienuolyno tvarkos jis iš po skverno išsitrauks telefoną ir pasikikendamas įbes nosį į žaidimuką, dėl kurio iš proto kraustosi viso pasaulio vaikai. Lieku vienumoje su Tara, nors tiksliai žinau, kad niekada nesame iš tikrųjų vieni. Sėdėti ant pliko akmens žiauriai skauda. Civilizacijos minkštumų išlepintas kūnas šaukiasi komforto. Sunku rasti patogią pozą ir susikaupti. Kvėpavimas nuo kopimo apsunkęs, keliautojo stuburas – ne pačiausioj tvirtumoj. Išpaikusio kūno vergija gimdo liūdną nevilti, verčia nenatūraliai jaustis natūraliausioje aplinkoje, brėžia siauras galimybių ribas. Tuo pat metu pats save atjausdamas kūnas moko švelnumo ir kantrybės, kviečia tobulėti, budėti vidinėje šviesoje, stvertis gera linkinčios disciplinos. Pastangą susitelkti iki galo sudrasko trečias, pagrindinis, veikėjas, kuris tik dabar išraiškingai pranešė apie save. Tai stambus naktinis drugys, jaukiai įsikūręs oloje saldžiam dienos miegui. Įžeistas mano įsiveržimo šis Taros sargybinis protestuoja dramatiškai skraidydamas aplink galvą. Beveik girdžiu jo pasipiktinimą: *dink iš čia, šventeiva!* Pamiršusi meditaciją žaidžiu su drugiu. Šilkiniai, pilkšvi sparneliai tapšnoja veido odą, ieško vietos nutūpti. Jo aikštingumas ir kutenantys prisilietimai sugrąžina į vaikišką džiaugsmą, o išblaškyta meditacijos pastanga pažadina į fizinę realybę versdama jusles tyrinėti aplinką. Sunkiai pasiekiamas, ankštas ir sunkiomis durimis užslėgtas Taros urvelis akivaizdžiai senokai lankytas žmonių – nėra nei smilkalų, nei žvakių, nei aukų pėdsakų. Kuprinė liko apačioje, atsinešiau tik pačią save. Belieka nusitraukti perlų vėrinį, nuo daugybės metų kasdienio dėvėjimo tapusį kūno dalimi, sunkte prisisunkusį jo energijos. Po Taros kojomis pabyra baltos šviesos kruopelės, užgimusios tolimos jūros vandenyse, o dabar amžiams užmigsiančios saugiame kalno delne. Maištingo drugio džiaugsmui, užsklendžiu olą, į kurią daugybę kartų sugrįšiu fantazijos tikrovėje. *Om tare tuttare ture soha*.

•

Lama laukė mūsų vienoje Tigro lizdo celių. Prieš įeidami į šį galingą, prie stačios uolos pritvirtintą vienuolyną telefonus paliekame saugykloje. Į technologijas įnikusį protą apima našlaitiškas būvis, šį netrukus keičia išsivadavimo iš skaitmenizavimo įpročio džiaugsmas. Pagarbiai palinkęs prie lamos ausies gidas Kinley ilgai kažką aiškina. Lama – nenusakomo amžiaus, lyg būtų nepavaldus laikui, butaniečiams nebūdingos itin šviesios odos, tarytum visą gyvenimą būtų lindėjęs šešėliuose. Dailios formos vienuolio galva nuskusta taip nepriekaištingai, lyg plaukai būtų apskritai nustoję augti. Harmoningi veido bruožai ir ilgalaikės meditacijos ištreniruota pavydėtina laikysena suteikia jam skulptūriško grožio. Taip gali atrodyti žmogus, nužengęs iš daug geresnio pasaulio. Į mane jis nekreipia dėmesio. Pažabotam protui tesu tuštuma. Netrukus Kinley duoda ženklą išdėlioti daiktus. Atsargiai ant šventraščio susiraito maldos karoliai, nugula dukters nuotrauka ir kitos brangenybės. Metas maldai ir prašymams Visatai. Atsukę veidus į spalvingą altorių užsiveriam savyje, o celę užpildo meditatyvus, amžinybę trunkantis lamos murmėjimas. Jo mantros taikoje skęste skęsta nerimastinga siela.

•

Į sidabrišką uolieną pasikaukšėdami lazdom mažais žingsneliais ir klaidžiais takais stumiamės kalnu aukštyn. Kinley čiaumoja *domą*, kvapnią žolių ir prieskonių suktinę, padengiančią dantis šiurpiu raudoniu, bet teikiančią kūnui šilumos. Tseringas tyliai bando apskaičiuoti likusį atstumą. Visi pavargę. *Jei Kristus susitiktų Budą, apie ką jiedu kalbėtųsi prie laužo?* – paįvairinu tylą. *Oooo!* – pralinksmintas netikėtos fantazijos sušunka Kinley. – *Jie kalbėtų nesustodami, taptų geriausiais draugais, neišskiriamais!* Bet štai prieš mus jau veriasi apšiuręs ant kalno šlaito suręstas vienuolynas, kurį tvarko vienintelis vienuolis, bet anaiptol nevienišaujantis. Draugiją šiose dausose jam palaiko kalė, prieš kelias savaites atsivedusi šuniukų. Jų tiek daug, kad negalim suskaityti. Piktai lodama kalė neleidžia artintis prie vaikų, dėl maloningos karmos gimusių mylinčio vienuolio rūpesčiui. Jis šeria augintinius mūsų atgabentais sausainiais. Bet į šį karalienės globojamą, mažytį vienuolyną užsikeberiojom visai ne dėl ciuciukų, o dėl pėdos, kurią viena joginė įspaudė į uolieną. Mano prašymu Tseringas lotyniškais raštenimis užrašo jos vardą: *M-a C-h-e L-a-p D-o-l-m-o*. Veltui bandau atsekti ją „Google“ paieškoje. Joginė apsukriai pasirūpino savo slaptumu, paniekino iliuzines algoritmų erdves. Tseringui murmant mantras bandau įtalpinti ištinusius kaimietės pirštus į grakštų joginės pėdsaką – naiviai pasisemti jos energijos, sekti jos pėdomis. Jei joginė nešiotų batus, dydis turėtų būti gal 35. Vaiko sudėjimas. Bandau įsivaizduoti jos veidą, rudas rytietiškas akis, niekada nekirptus, į kuodą viršugalvyje nerūpestingai susuktus plaukus, drovią tvirtybę, saulės ir vėjų nugairintą asketišką kūną, sustingusį meditacijos rimtyje. Jos balso negirdžiu. Veltui bandau sužinoti, ar pėdsakas įspaustas prieš dešimt, šimtą ar tūkstantį metų. Butaniečiams tas neturi jokios reikšmės, nes jogams negalioja nei laiko, nei erdvės dimensijos. Akmeny įspaustas dešinysis jos pėdsakas dar neatrastas. Jis gali būti, pavyzdžiui, už kelių šimtų ar net tūkstančių kilometrų stūksančioje viršukalnėje. Butane alpinizmas draudžiamas – tai dievų teritorija, kurioje paprastam mirtingajam nėra ką veikt. Įspausti pėdsakus akmenyse mėgo jogai ir joginės, taip įrodydami gebėjimą įveikti materiją. Tolybėse palikta antroji pėda liudija fizinės erdvės nugalėjimą. *Anoks čia stebuklas*, – postringauja Kinley, – *ir kiaurai sieną žmogus gali pereiti, vaikščiot ant vandens, net skraidyti, pražydinti rožę sniege, ką tik nori*... Tiesa, prieš tai kokį milijoną gyvenimų tektų uoliai pasidarbuot, kad susilietum su dieviškąja sąmone, kuriai įmanoma viskas. Pats Kinley jogo ambicijų neturi. Jo protą slegia žemiški rūpesčiai, iš kurių didžiausi: kad neklaužada jaunėlis pagaliau surimtėtų, o gražuolė žmona pradėtų dirbti ir palengvintų vienintelio šeimos maitintojo naštą. Man, paprastuolei, teks pasitenkinti tuo, kad šviesos pėdsakus paliksiu bent jau žmonių gyvenimuose. Bet labiau nei apie įspūdingus jogų performansus butaniečiai mėgsta pasakoti istorijas apie Guru Rinpočę, populiarumu besivaržantį su pačiu Šakjamuniu, pokštus apie vaivorykštinius kūnus, legendas apie tibetietį Milarepą – nušvitusį juodąjį magą. Ir, žinoma, vietinę įžymybę – šventąjį pamišėlį Drukpą Kiunlę, baidžiusį demonus milžinišku peniu. Šioje pasaulio pusėje jis tapo brangiu, šventu simboliu. Ištaigingais falais kruopščiai išpaišyti butaniečių nameliai, kad juos iš tolo aplenktų visos nelaimės. Suluošintiems vakariečių protams penio su trykštančia sperma vaizdiniai kelia atitinkamas asociacijas, verčia kikenti ir komiškai pozuoti asmenukėms. Kaipgi be jų?

•

Nepalietiškoje užkandinėje Kinley svarsto apie valdžios sukurtą laimės indekso teoriją, kurios pats iki galo nesupranta. Man ši matematinė laimės formulė kelia tik juoką. Tarytum laimę būtų galima pamatuot kaip apčiuopiamą daiktą. *Tu atvažiavai iš laimingiausios šalies*, – beda į mane pirštu jis, – *tu geriau išmanai*. Laimingiausios šalies titulu taip pat suabejoju. Jį skeptiškai vertina patys suomiai, kenčiantys amžinos žiemos slogutį, besipiktinantys barbariškais vyriausybės sprendimais ir slegiami ekologinės katastrofos šiurpo, lyg patys vieni būtų už ją atsakingi. Kai kurie net juokauja, kad „laimės konkurse“, matyt, įsivėlė klaida. Apie laimę veikiau kalbėčiau kaip vidinę, asmeninę, visiškai subjektyvią dimensiją. Buvo laikai, kai iki absoliučios euforijos pakakdavo to, kad į taikų miestą išeinu savomis kojomis ir įkvepiu pavasario gaivą savais plaučiais. Buvau laiminga vien dėl to, kad esu sveika. Kad gyvenu! Svarbus ir tikėjimas, samprotauju. Tikintys žmonės man atrodo gerokai laimingesni, psichologiškai harmoningesni, dvasiškai tvirtesni. Jiems baltai pavydžiu. Mano prosenelis Sibire nepalūžo tik todėl, kad visus tuos metus iš tikrųjų gyveno ne tremtyje, o tikėjimo ir vilties šviesoje. Sugrįžti namo gyvam, nors ir nelabai sveikam, buvo jo didžioji laimė. Mano naivus pasakojimas Kinley žavi, bet neįtikina. Į šią laimės formulę jis šaukiasi trečio dėmens – materijos. Tseringas skuba paprieštarauti. Būdamas vienuoliu laimės šaltinio ir jis ieško religinėje tradicijoje bei gyvenimo paprastume. Neturto praktika buvo visiškai patenkintas tol, kol neseniai atokioje provincijoje paveldėjo sklypelį. Paveldas pridarė daug biurokratinių rūpesčių, atitolino nuo vienuolio misijos, sukiršino giminę. Negana to, daktarai grūmoja priešdiabetine būkle, kurią dėl skurdžios aukštikalnių mitybos neretai diagnozuoja ištisoms šeimoms. Taigi, nuo proto ramybės teikiamos laimės nutolo ir pats budizmo ekspertas. Mūsų uolusis vairuotojas Druptopas savęs taip pat nepavadintų laimingu žmogumi. Naktį jam užmigti neleidžia jauno vyro bėdos: šeimos spaudimas dėl vedybų, vis neįtinkančios peršamos merginos, būsto ir nuolatinių pajamų trūkumas. *Galbūt laimė tėra iliuzija*, – svarstau gurgdama nepalietišką *momo*. Nelaimingumas kyla iš pačios žmogaus prigimties, proto, linkusio kurti problemas tuštumoje. Ir kūno, kuris serga, sensta, alksta, zirzia, aklai ieško artumo su kitais kūnais, siekia nepasiekiamų ar trumpalaikių malonumų. Įdomu, ką apie laimės indeksą pasakytų joginė, išmokusi suminkštinti akmenį? ►

•

Vienuolės nuleidžia į drobę suvyniotą miruolę ant plokščio akmens. Kalbėdamos mantras jos būreliu atsitraukia į šalį. Iš pagarbaus atstumo liudijam paskutinį velionės gailiaširdystės gestą gyviesiems: ji pamaitins alkstančius savo niekam kitam nebereikalingu kūnu. *Om ahmi deva shri.* Išdidūs ir makabriški, bet savitai simpatingi grifai jau buriasi į puotą. Netrukus jie apspinta kūną iš visų pusių, visiškai jį uždengia, lieka matyti tik didžiulis, dinamiškas tamsių plunksnų kauburys. Jie kapoja ir kapoja, ir kapoja. Stebėtinai greitai belieka tik keli stambesni kaulai, juos į trupinius kirvuku sudaužo viena iš lydėtojų. Materijos likučius pamažu išnešios šaltas vėjas, kad jie amžiams susilietų su mylinčia gamta. Jokių raudų. Jokių gėlių. Stebiu šią gražiausią pasaulio ceremoniją su pasigėrėjimu ir didžiule pagarba – mirčiai ir gyvenimui. Guodžianti laikinumo pamoka giliai įstringa sąmonėje laisvindama iš materijos vergovės ir primindama: ne-pri-si-rišk! Laidojimas į orą – nykstanti Himalajų tradicija. Iš dalies dėl to, kad nyksta ir patys paukščiai. Bet esama ir kitos, mistiškesnės, priežasties. Tseringas kuo rimčiausiai kužda, kad grifai minta tik gerų žmonių kūnais. Blogų jie neliečia. Į mano klausimą „Kodėl, koks jiems skirtumas?“ jis teatsako pečių gūžtelėjimu.

•

Atokiame Tseringo sklypelyje iškasta negili duobė. Sukviesti vienuoliai taisosi drabužius, ruošiasi ritualui. Netrukus į duobę pilamas riebus jakės pienas, o vėjas per slėnį pagauna nešti mantrų murmesį. Vienbalsiai kalbėdami maldas vienuoliai eina ratais aplink įsivaizduojamą būsimą trobelę, skirtą vienuolijos narių atsiskyrimo praktikoms. Kai visos mantros sukalbėtos, o vieta tinkamai pašventinta, statyboms leista prasidėt. Kai po kelių mėnesių patenkintas Tseringas atsiunčia vaizdo įrašą, žiopteliu. „Trobelė“ labai nevykęs žodis apibūdinti tvirtai suręstam, tibetietiškos architektūros pastatui baltomis sienomis. Talentingo staliaus rankomis nudailinti langai žvelgia į visas pasaulio puses, o pro juos veriasi akinantis Himalajų slėnių peizažas. Šiame pasakų namelyje – du kambariai. Vienas skirtas altoriui, meditacijai, šventraščiams, kitas – poilsiui, maistui, buičiai. Juos skiria kukli higienos patalpėlė. Kažkur įrengta ir krosnelė, tad atsiskyrėliui kalenti dantimis neteks. Medituok iki laikų pabaigos! Tseringas nepasikuklino iš peties – įvedė net elektrą. Skurdžia askeze, kokią įsivaizdavau atsiskyrėlio būste, čia nė iš tolo nedvelkia. Namas veikiau atspindi vidurio kelio idealą. Kokiu stebukliniu būdu į tokią tolybę ir aukštybę atvedė elektros kabelius ir sukėlė statybines medžiagas, nedrįstu nė klaust, nes nujaučiu širdį draskantį už skatikus dirbančių juodadarbių iš Indijos ir asiliukų, šių paklusniausių kalnų stipruolių, išnaudojimą. Negaliu nepasišaipyti iš tokio turtingo vienuolio. Bet negaliu ir nepaploti jo organizaciniam talentui.

•

Kelią pas šamaną pastoja akmenų nuošliauža. Temsta ir šąla. Teks suktis vikriai, išnešioti akmenis į šalis. Nuo šios sizifiškos pareigos vyrai mane atleidžia. Veltėdžiaudama prisimenu mokytoją, vertėją Marpą, išbandžiusį Milarepą beviltiška akmenų tampymo užduotimi. Kantrybę praradęs mokinys tąkart egzamino neišlaikė, užtat jogo karjera jam šauniai susiklostė vėliau ir, kaip žinoma, atvedė tiesiai į nušvitimą. Įveikę daugiau kliūčių šamano namus pagaliau pasiekiam su tamsa. Šeimininkas kuklumu nepasižymi: didžiulis, keliaaukštis tibetietiško stiliaus namas panašus į tvirtovę – gerokai per didelis trijų asmenų šeimai. Linksma pusamžė šamanienė pilsto sviestinę arbatą *sują*, pajuodusiuose puoduose ant ugnies jaukiai kunkuliuoja vakarienė. Prie motinos kojos glaudžiasi vienų metų apskritaveidis vaikelis. Neatitraukia žvilgsnio nuo manęs, lyg regėtų stebuklą. Tseringas šypteli: *vaikis pirmąkart mato užsienietį*. Šamanas panašus į klastingą raganių iš vaikystės pasakų. Šiam buvusiam vienuoliui patikėtas religinis lobis, kuriuo jis pastebimai didžiuojasi lyg asmenine nuosavybe. Stiklinėse dėžutėse užplombuotus artefaktus smalsiai tyrinėjame ir perduodame iš rankų į rankas. Į kiekvieną dėžutę pamaldžiai bumbtelim kakta, kad užsikrėstume relikvijų šventumu. Man jos primena muziejinius itin žavingus, rafinuotus objektus, bet budistams, gyvenantiems religinės sąmonės malonėje, jos reiškia nepalyginamai daugiau. Relikvijas lydinčių legendų tikrumu niekas nedrįsta abejot. Kaulas, kurio tikrosios vertės man nesuprast, senovinė statulėlė, žinomo lamos pašventintas maldos ratelis... Įdomiausia pasirodo nuo kalno atskelta uoliena, kurioje, kaip mus primygtinai patikino, pati gamta natūraliai suformavo medituojančio Budos atvaizdą. Akmens amžinybėje sustingusį siluetą – išties žavingą gamtos meno kūrinį – mielai paglobočiau ir aš. Į namų altoriaus gilumą pagarbiai suslėpęs kilnojamą minimuziejų, šamanas kaip patyręs prekeivis suskumba reklamuoti holistines tabletes. Tikina, kad jos garantuotai išgydys nuo kokių tik nori ligų. Šie į taisyklingus rutuliukus susukti vaistingųjų žolelių mišiniai sarkastiškam protui primena glotnius kiškio kakučius, kurių, pasinaudodami reta karmos dovana, prisižeriam į kišenes kaip vaikai saldainių. Šis keistas suvenyras tebedūla mano spintos tamsoje.

•

Medinė vonia primena valtį aukštais kraštais. Viename jos gale, išeinančiame į lauko pusę, nardinami ugnyje iki raudonumo įkaitę akmenys, kitame – pliuškenasi mauduolis. Šioje himalajiškoje saunos versijoje pasidaro taip karšta, kad imi prakaituoti po vandeniu. Karštis įsismelkia iki kaulų smegenų ir ilgai neblėsta aukštumų žvarboje, veidas pagaliau nusidažo sveikuolio spalva, išnyksta kelionės nukankintų raumenų įtampa. Virš vonios kyla tiršti garai, skleisdami raminantį gydomųjų ir kvapniųjų žolelių aromatą. Ši egzotiška spa atrodo lyg išnirusi iš viduramžių glūdumos. O gal civilizacijos priešaušrio? Akmuo, medis, vanduo, garas... ir jų guodžiamas pavargęs, liūdnas, siautulingas žmogaus kūnas. Vonią supa negrabiai suręsta trobikė, pro kurios plyšius akmenų kaitintojai – paauglėjantys jakų piemenys – panorėję gali netrukdomai mane apžiūrėt, ypač kai visame nuogume pakylu atsivėsinti ant vonios krašto. Mano amžiaus moteriai į tai giliai nusispjaut.

•

Ši meditacijos ola skiriasi nuo anksčiau regėtų. Į ją reikia ne įkopti, o nusileisti žemyn pirmykščiu liftu – palaike, per kelias vietas sudurta virve. Melskimės, broliai, kad ji neplyštų. Nugarmėtume su trenksmu. Mūsų nuotaikingas atėjimas išbaido tikruosius urvo šeimininkus – šikšnosparnių šeimyną, kuri žaibo greičiu išsilaksto pro plyšį į vakarėjantį slėnį. Visi, išskyrus vieną, likusį palaimingai kaboti mums virš galvų. *Štai tikrasis jogas, meditacijos meistras!* Nė kiek netrikdomas mūsų trepsėjimo šis juodas angelas tęsia savo klajones dvasinio kosmoso platybėse. Gal ir mus jis užkrės savo pasigėrėtina rimtimi? Norėčiau pakutenti jo aksominį sprandą, bet skubu susitelkti. Ši gerokai lengviau prieinama ir atvira ola aiškiai paženklinta žmogiškos veiklos pėdsakais: pakampėse dūla rupijos ir ngultrumai, siena aprūkusi nuo liepsnelių. Tseringas imasi vienuolio pareigų. Pakyla smilkalų dūmas, oloje maloniai nuaidi mantros murmėjimas. Neįtikėtina, kad žmogus gali išmokti tokio ilgio tekstus atmintinai, negana to – deklamuoti juos atitinkamu tempu ir ritmu, tiksliai žinoti, kada daryti tylos pauzę, kada pakartoti, kada pagarsinti, kada pereiti į šnabždesį. Nesuprantu nė vieno žodžio, bet pati mantros melodija glosto ir ramina sielą, jaučiu jos gydomąjį poveikį. Liūliuoju mantros lopšyje. Vienuolio mokslai trunka gerokai ilgiau nei mediko Indijos universitetuose. Kas žino, gal būtent dėl nesiliaujančių pasaulio vienuolių maldų už taiką tebesame gyvi, Žemė dar nesusprogo į šipulius, o karai, šie žmonijos sapnuojami klaikiausi košmarai, anksčiau ar vėliau iš tikrųjų liaujasi. Mažieji novicijai man pasirodė paklusnūs ir mieli vaikai, tikri šaunuoliai, bet Tseringas, kuris paprastai kupinas geranoriškumo, savo mokinukams karčių žodžių negaili: *very naughty, tikri neklaužados ir tinginiai, tik futbolas ir telefonas galvoj, nieko iš jų nebus, kasmet vis blogyn*. Galiu tik atjausti šiuos judrius budas, atvesdintus į vienuolyną ne savo valia ir susodintus prie senovinių religininių tekstų rimtyje ir pelėsių tvaike skendinčioje salėje, virš kurios įėjimo kybo šiurpą keliantis, tikrų tikriausias bizūnas. Bandau įtikinti šią atavistinę disciplinavimo priemonę kuo giliau užkast, bet pozityvioji pedagogika lieka nuoširdžiai nesuprasta. Laimei, vienuolyne niekas per prievartą nelaikomas. Tik kur savo vietą surastų religinį išsilavinimą įgijęs vaikas? Nosį jam kaipmat nušluostytų iš valstybinių mokyklų išėję mandruoliai, kurie per pertraukas skaito japoniškus komiksus, o didžiąją dalį dalykų mokosi angliškai, nes *dzonghka* kalboje trūksta matematikos, fizikos, chemijos ir kitų mokslų terminijos. Religiniai reikalai šiems ateities piliečiams menkai rūpi, jie svajoja apie didelius pinigus australijose ir kanadose. Mokyklon nuklydusias mintis grąžinu į meditacijos olą, kurioje jauku kaip įsčiose, bet susikaupimą ir kvėpavimą netrukus ima trikdyti mūsų judėjimo sukeltos dulkės. Jos akiplėšiškai veržiasi į plaučius, dirgina akis, girgžda tarp dantų. Pamiršk meditaciją. Nenuorama kūnas ir besiblaškantis protas vėl bjauriai pasityčiojo iš susitelkimo pastangos. Beveik girdžiu šikšnosparnių kikenimą: *gal jau metas namolio, mergyt, prisipiligriminai!*

•

Knygynėlyje spėju pavartyti Butanui skirtą Pauliaus Normanto fotografijų albumą „The Dragon Kingdom of Prayer“. Knyga sudaryta su didžiule meile, pagarbiai išstatyta greta kitų autorių. Tokios tautiečio paliudytos taikos karalystės nebepamatys joks ateities keliautojas. Senovinėmis *kiromis* pasipuošusios moterys asketiškoje aukštikalnių buityje, linksmuoliai vaikai, skarmaluoti maldininkai, įdegę jakų piemenys, amžių išbandymus ištvėrusių vienuolynų grožis, magiškos budistinės šventės, akimirkos iš slapto vienuolių gyvenimo... Kiekvieną nuotrauką lydi mylintis, kūrybingas menininko žvilgsnis. Autoriaus nebėra, o štai ant Himalajų šlaito gėriuosi gražiausiomis jo fotografijomis ir jose įamžintais negrįžtamai praėjusiais laikais. Knygyne kortelių nepriima, tad belieka paglostyti šį spalvingą Normanto pėdsaką ir palinkėti, kad vertingą albumą įsigytų turtingesnis Butano bičiulis. Nejučia apima melancholija, bet išvykimo liūdesys nespėja įsismarkaut, nes ant sienos mane sulaiko. *Iš kur ši tanka? Iš kurio vienuolyno?* – draugiškai tardo pareigūnas žinovo žvilgsniu tyrinėdamas ant stalo išskleistą paveikslą, jo akį ypač patraukia auksine kloste pridengtos, žalios Taros krūtys. *Iš Gelephu. Vienuolio dovana.* Paskutiniai žodžiai suveikia kaip burtažodis. Nieko nebeklausinėdamas mikliai suvynioja tanką į oranžinę drobulę ir abiem rankom iš naujo įteikia dovaną. *Madam, tokiu atveju ji priklauso tik Jums.*

– RŪTA MARIJA VILJAMAA –

Autorės nuotraukos

Šapelis paukščio snape

► Atkelta iš p. 11

Vieni iš gražiausių eilėraščių, regis, yra tie, kurie neišprotauti, neišmąstyti, o radęsi spontaniškai, kaip akimirkos įkvėpimas. Antai eilėraštis „Skaidrumo“: „kaip kėkšto / mėlyna plunksna / šmėstelėjo / man laikinumas // nepasigedau, rodos, nieko / tik dangus / kažkur buvo išėjęs –“ (p. 33).

Kadangi šie eilėraščiai nėra nukreipti į pasaulį, juose imama reflektuoti pati kūrybinė sąmonė, bandoma suvokti poezijos paskirtį ir prasmę. Poezijos paskirtis, kaip ir Aido Marčėno deklaratyviuose eilėraščiuose (tarkim, jo „Poezijos menas“), yra pasaulio audimas iš žodžių nėrinio, kuris ir turėtų tapti atrama žmogui ir pakeisti nykstančią gyvenimo tikrovę. Kaip ir archajinės kultūros magiškose praktikose, žodžių burtais bandoma apsaugoti pasaulį nuo sugriuvimo, nuo chaoso: „žodį prie žodžio dėlioti, / mintį pagauti, / išnešioti, / neleisti pražūti // megzti ryšius su žmonėm, // kaip tinklą nerti, / kad atlaikytų, / atsivėrus prarajai“ (p. 41). Šalia „vyriškojo“ būties konstravimo iš žodžių čia prisideda ir moteriškasis kūrimo aspektas – „išnešiojimas“. O tie kuriamieji sielų ryšiai yra „auginamos gelmės“, kurios tampa „vienintele gelme“.

Savita, intriguojanti rinkinio pavadinimo metafora – kiaunės jaukinimas. Eilėraštyje „Laukiant kiaunės“ šį gyvūną galima suvokti kaip prigimtinį instinktą, protui nepavaldžią jėgą, kūrybinį impulsą, šventumo proveržį, kurio galima tik laukti sakraliu sutemų metu, visiškai nuraminus mintis ir nuslopinus praktinio pasaulio triukšmą: „kasdien, vos tik sutemus, / patyliukais, / kad neišbaidyčiau, / kaip šventės / jos laukiu / nuo stogo vienišo kaimyno“ (p. 53). Poezijos palyginimas su kiaune – ne ką keistesnis nei Leonardo da Vinci paveikslas „Dama su šermuonėliu“ – abiem atvejais turime keistą moteriškumo, grakštaus gamtos elemento ir žmogiškųjų lūkesčių junginį, abiem atvejais regime įdomią jaukinimo ir jaukumo būseną. O pats prijaukintas eilėraštis – tai lyg prisikėlimo, dvasinio atgimimo viltis („eilėraščio skiautėj / Velykų laukiu“, p. 53). Taigi kiaunės jaukinimas – tai bandymas valdyti mintis, kad jos padėtų įprasminti gyvenimą, leistų susikurti jaukius būties namus.

Taigi lyrinės subjektės egzistencija labai abstrakti, efemeriška, plevenanti tarp dviejų pasaulių, punktyriškai išsidriekusi laike, o svarbiausias sąmonės judesys – retrospektyvus, nuolatinis ėjimas į gyvenimo pradžios būsenas. Akimirkos, tik akimirkos... Ir, kaip pasakyta šioje knygoje, „eilėraštis yra tai, / kuo jis nėra, / srauni akimirkos čiurkšlė“, taip pat eilėraštis yra tik „šapelis šiaudinis / paukščio snape / savajai gūžtai, svajonėm susukti, / trumpam užsnūsti“ (p. 44).

Trapi toji poezija, efemeriška, bet kartais labai reikalinga. Ypač gyvenant svetimame krašte.

– REGIMANTAS TAMOŠAITIS –

Paklydę pasakoje: blakės, kapinių paminklai ir amžinai gyva Italija

Dar valanda ir devyniolika minučių iki aušros. Stovim dviese perone. Bučinys į kaktą ir žodžiai lyg peilis: „Buvo smagu.“ Tyliu, nors noriu suspausti Jo ranką ir bėgti, skubėti iš šio priešaušrio tamsoje skendinčio perono. Bet kur, į mišką, į pelkę, į nebūtį, kur samanų pataluose galėčiau tyliai į ausį kartoti: „Myliu tave. Aš atsiprašau.“ Bet man reikia skubėti į darbą. Sudie, užsiveria traukinio durys. Neisim tūkstančio kilometrų ir nebesikarstysime namų stogais. Byra ašaros ir skauda taip, lyg būčiau gulėjusi ten apačioj ant bėgių, kur ką tik pradundėjo greitasis traukinys Kaunas–Vilnius.

Stiklinio biuro klerkams pasakau, kad susirgau. Nemeluoju. Pila karštis ir jaučiu, jog tikrai sergu. Siela serga, nors tokios diagnozės šeimos gydytojai parašyti negali, tat tenka tenkintis įrašu *e. sveikatoje* „Ūmus viršutinių kvėpavimo takų uždegimas“. Išskrendu į Italiją, nors gydymo lėktuvo bilietais gydytojai irgi skirti negali, tik mėtų skonio pastilių nuo gerklės skausmo ir liepžiedžių arbatos.

Vaikštau po šventąją Romą dužusi į milijoną šipulių. Atrodo, jog laikas išeina greičiau, nei galiu jį sugaudyti. Lyg būtų prarastas ryšys su tuo pasauliu, kuriame dar kažkas vyks. Gyvenimas tolsta drauge su žydro dangaus fragmentu ir kalnų snieguotomis viršukalnėmis, lyg nutrūkus apsauginei virvei ir kūnui krentant žemyn į ledyno plyšį. Atgal į jau nugyventą gyvenimą. Atgal ten, kur jau viskas buvo.

Dukra karstosi po medžius, o aš vakare geriu pigų itališką vyną. Gyvename skvote – senoviniame name, kurį apleistą kadais užėmė Vudstoko dvasios įkvėpti hipiai, ieškoję prieglobsčio nuo kapitalizmo gniaužtų. Paskendęs medžių kupste, rausvas namas dideliais langais su langinėmis primena itališko kaimo vilą. Po kiemą bėgioja vištos, auga bazilikai, o priėjęs prie lango, regis, galėtum girdėti kaimenę ožkų su skimbčiojančiais po kaklu varpeliais. Tačiau realybė kiek kitokia – namas iš visų pusių apsuptas šiukšlių kalnų ir niūrių daugiabučių, kurių balkonuose neišgirsi itališkai besišnekučiuojančių kaimynų. Vakarais tamsiuose daugiabučių kiemuose būriuojasi beformės būtybės, kurių buvimo vietą išduoda tik garsūs šūksniai nesuprantama kalba ir smilkstančių cigarečių raudoni taškeliai.

Šviesa name atsiranda tik penktą valandą vakaro, kai įsižiebia gatvės žibintai. „Elektra nelegaliai prijungta prie laidų“, – aiškina namo gyventojai. O šį genialų sprendimą sugalvojo ir įgyvendino vienas nagingas vaikinas, kuris gyveno mudviejų su dukra kambaryje. Gyveno, kol numirė nuo kovido. Jis irgi ieškojo ir net kai ką šitam gyvenime mokėjo, bet nepasisekė. Gretimame kambaryje dar vienas bėglys vaduojasi nuo sistemos gniaužtų doze po dozės. Lyg viduramžių alchemikas vis ieško medžiagų derinio, kuris pagaliau praskeltų žmogiškąjį kiautą ir jį nušviestų dieviškoji visa ko prasmė. Paskrajojęs po spalvotus pasaulius jis visad sugrįžta į tą patį kambarį be elektros, žnekteli ant to paties purvino čiužinio ir žvelgia į tą pačią zvimbiančią palubę, pilną nematomų uodų. Už šį pasaulį kiti juk daug malonesni, net jei ir tėra apnuodyto proto sukurti. Taip, kaip ir kaimynui iš kairės, kuris visą naktį ir dieną garsiai mylisi. Vėl ir vėl. Tai jo dozė ir pabėgimas. Iš čia ir dabar į kitur ir ne čia. Į kitą kūną. Kitą gyvenimą ir kitą būtį, kuri galbūt šiek tiek lengvesnė už šią.

Visi kiti kambariai tušti – jų gyventojai jau prieš tris dienas išlėkė į reivą kitame skvote. Kol kas nė vienas negrįžo. Virtuvėje su kalnu neplautų indų senis hipis, paskendęs žolės dūmuose, pasakoja, kaip pėsčiomis perėjo Egiptą ir Somalyje ieškojo laivo, kuris jį nugabentų į išsvajotąją Indiją. Deja, laivo nerado ir vos negavo galo nuo vidurių šiltinės.

– Niekada neturėjau vaikų, bet dabar turiu 20 mažvaikių suaugusiųjų kūnuose, kurie nesugeba savimi pasirūpinti, – purkštauja seniokas, giliai truktelėjęs dūmo.

Buvo laikai. Venecijoje vykdavo anarchistų sąskrydžiai, o turistų numylėtoje Šv. Morkaus aikštėje, sulindę į miegmaišius, miegodavo būriai hipių. Buvo laikai, bet pražuvo. O ir pasaulio jie nepakeitė. Nesugriovė kapitalizmo, neatpirko neteisybių. Apšnerkštos virtuvės ir ore besisukančių dūmų peizaže jo sulinkęs siluetas atrodo šiek tiek liūdnai pavargęs. Naktį aplink girdisi šūviai, gal petardos. O mudvi su dukra suėdė blakės. Pasidažau lūpas kraujo raudonumo lūpdažiu. Jis dera su blakių ištapytu raudonų taškelių žvaigždynu ant mano veido.

Traukiniu riedame į Romos priemiesčius ieškoti protėvio kunigo kapo. Kadais prieš šimtą metų jis pabudo savo nedidukėje pirkioje Biržuose. Susikrovė mantą į rusvą odinį lagaminą, po pažastim pasikišo keletą poezijos knygų bei Bibliją juodais viršeliais ir išvyko į šventąją Romą. Ketino ten mokytis lotynų kalbos, skaityti šventraščius ir tapti kunigu. Taip, kaip visad norėjo jo tėvai ir pats likimas jam buvo sudėliojęs. Bučinys mamai į kaktą, linktelėjimas tėvui ir į tolį nudundėję traukinio vagonai. Tokius jis matė tėvus paskutinį kartą – tolstančius kaimo perone, bet su pasididžiavimo kupinomis šypsenomis. Sūnus bus kunigas, ir dar išvyksta mokytis į Romą!

Tačiau prasidėjo Antrasis pasaulinis karas. Rusų okupacija. Nebeliko nei Lietuvos, nei kur sugrįžti. Nusileidusi geležinė uždanga amžiams jį paliko už vartų, lyg iš rojaus sodų išvarytą paklydėlį, kuriam namų durys jau nebeatsivers. Roma tapo jo namais, o jis – lyg nerimastinga siela, prakeikta klajonių po pasaulį geismu. Namus randanti visur, bet drauge su ilgesio graužuliu suprantanti, kad nepriklauso niekur. Romos priemiesčiuose esančio kaimelio bažnytėlėje jis laikydavo pamaldas, klausydavo šimtais lūpų jam itališkai šnabždamų nuodėmių ir atgulė amžinojo poilsio, kur prie jo kapo lietuviškomis *sveikomis marijomis* nesimeldė nė vienas jo giminaitis.

Išlipame tuščiame priemiesčio perone. Gyvenimas čia teka lėtai. Nedidukas miestelis apšviestas pavasariškos saulės spindulių, nors ir yra gūdus lapkritis. Norėčiau čia pasenti ir numirti. Saulėkaitoje gerti vyną, valgyti itališkus raviolius, kavinėje prie miestelio mūrų pasakoti laukinės jaunystės istorijas, maskatuoti rankomis ir garsiai juoktis, o besileidžiant saulei žiūrėti, kaip ji paskęsta amžinai žaliame Italijos horizonte. Taip, matyt, ir mano protėvis nugyveno jam skirtas dienas – žiūrėdamas į šį peizažą saulėlydžio spindulių raudonyje. Išdraskytas ir kruvinas išsiskyrimas laikui bėgant pavirsta ilgesingu noru priklausyti. Ar jis ilgėjosi tėvynės ir tų kitų nenugyventų gyvenimų? Gal jis mirė anksčiau nei jo viltis sugrįžti. O gal tiesiog pamilo savo naująją tėvynę ir slogus ilgesys jo nebekamavo.

Leidžiamės link atokiau miestelio esančių kapinių. Prie tvoros palinkusi milžiniška pinija lyg pasaulio medis sergi mirusiųjų karalystę, o plati laja kabinasi į žydrą dangų lyg šnypščiančios gyvatės. Pridedu kaktą prie šiurkštaus kamieno ir jaučiu, kaip šakų venomis pulsuojančiais syvais teka pati būtis. Kelioms minutėms sugrįžtu namo, kur viskas vėl turi prasmę. Lyg paspaudus žadintuvo *snooze* mygtuką, dar penkioms minutėms atidedant pabudimą atgal į šio pasaulio realybę. Atgal į tamsų rytą, šuns pavadį, nugertus tris gurkšnius kavos, paskubom išsivalytus dantis ir tuščią nuo minčių galvą, kuomet transportuodama savo kūną į biurą nykščiu minkai beprasmybę švečiančiame ekrane. Kelionė per nesibaigiančius *reelsus*. Atseikėtos 30 sekundžių svorio dopamino dozės, kurių noris dar ir dar, lyg sintetinės laimės trupinių, nors visada grūdi telefoną į kišenę alkanas, taip niekada iki galo ir nebūdamas laimingas. Staiga dukra stipriau suspaudžia mano ranką:

– Angelas sakė, kad visi sienose palaidoti.

Suspaudžiu jos mažą rankutę ir sakau, jog viskas gerai. Smagu, jog angelas su tavimi šnekasi. Tačiau, įėjus pro metalinius kapinių vartus į medžių pavėsyje skendinčią ramią alėją, man pasišiaušia oda. Iš abiejų alėjos pusių – aukštos sienos, kur keliais aukštais sulaidoti sielų apleisti kūnai. Vaikai, matyt, nėra praradę ryšio su anapusybe – neseniai atkeliavę į šią būtį jie vis dar mena, kas yra nebūtis.

– Ar tu jau grįžai namo? – klausiu baltos antkapio lentos, kuri atrodo visai panaši į tą iš senos nuotraukos, kurią davė senelis.

Nesulaukusi atsakymo padedu gėles ir uždainuoju lietuviškai. *Kopiau, kopiau rožės šakom, rožės šakom… ir pasiekiau Dievo sodą… Dievo sodą…* Mano balsui perskrodus kapinių tylą sausame jų ore, regis, nelieka gyvybės, o kūnu nuvilnija tas pats šiurpas kaip ir įeinant pro vartus. Iš kažkur atsiradęs vėjo gūsis sujudina tujas šalia kapo, o dukra beda pirštu į mane:

– Mama, jis dabar yra tavyje. O dabar peršoko į mane.

– Gal tai reiškia, jog sielai iš kapo patiko mūsų daina? – nusijuokiu aš.

Einant atgal link kapinių vartų, žiūriu į antkapiuose sustingusį laiką ir galvoju apie svetimus gyvenimus, kurie irgi jau buvo. Čia atgulusieji irgi skubėjo ir nespėjo, juos paliko mylimieji, jie geidė, mylėjosi, kažkuo tikėjo ar netikėjo niekuo, ilgėjosi namų ir prasmės, atrado ir prarado, protestavo arba darė tai, ko iš jų tikėjosi kiti. Visi „būk kaip“ nublanksta prieš šį baltą kapinių marmurą. Nė vienas nenusinešė savo titulų į anapusybę, o antkapiai neturi kišenių ar banko sąskaitų. Mirtis yra vienintelis „tikrai“ gyvenime, o visa kita tėra „galbūt“.

Skirtingi kūnai skirtingame erdvėlaikyje, bet esmė ta pati. Pasaka be galo, sekama milijardo širdžių, tuo pačiu ritmu tvinksinčių gyvenimą. Anksčiau visi sekė pasakas, o jų magiškas pasaulis buvo pilnas šventųjų, narsos ir herojų, tamsiųjų jėgų, sunkių pasirinkimų, transformuojančių patirčių bei blogį visada nugalinčio gėrio. Magiškame pasakų pasaulyje gyvenusiems namai buvo tai, kas saugu ir suprantama, – sodybos trobesiai, obelys, prie medžio pririšta ožka ir morkų lysvė. Už tvoros tvyrantis nepažintas miškų pasaulis knibžda pavojų. Žengdamas iš namų į nežinomybę visuomet rizikuoji nebegrįžti arba sugrįžti herojumi, nešinu tik tau skirta išmintimi. Dabar tokį išėjimą į piktųjų jėgų pilnus miškus pasaulis vadintų „išėjimu iš komforto zonos“. Transformacijos vyksta tik ten, kur nepatogu ir nesaugu. Nors kai pasakų mažiau, tai ir pasaulis mažiau magiškas. Per daug suaugus belieka išjausti nuogą, lyg pilkas didmiesčio asfaltas, beprasmybę. Angelai nebešnibžda į ausį gyvenimo paslapčių. Žaibus sukelia elektros iškrovos, o ne pykčiu besisvaidantis Dzeusas, šiaurės pašvaistės – tai elektromagnetinis saulės vėjas, o ne mirusiųjų sielos ar dangumi prabėgusi ugninė lapė. Jei nėra magijos, tai gyvenimas pasibaigia šiuo. Tad viską reikia srėbti godumo kupinomis akimis, čia ir dabar, lyg nebebūtų rytojaus. Nes jo ir nėra. Reikia bėgti, skubėti. Lyg pelėms girgždančiame rate, narvelyje, pilname pjuvenų ir pusiau apgraužtų kukurūzų. Tik rytiečiai ramiai šypsos mirties akivaizdoje. Juk ramiau, kai žinai, jog tai ne pirmas ir tikrai ne paskutinis gyvenimas. Kai manai, jog turi vienintelį šansą, kur kas stipriau purto išlikimo karštinė.

– Šis gyvenimas tau kelintas? – juokais paklausiu šalimais kulniuojančios dukros. Susikaupusi veido išraiška išduoda, jog ji skaičiuoja.

– Dvyliktas, – rimtai atsako.

– Tau gerai. Aš tai nežinau. Gal čia pirmas ir paskutinis.

Riedėdama atgal link Romos žvilgteliu į nuotrauką ir su siaubu suprantu, jog kapas visgi ne tas. Pasidaviau dvidešimt metrų per arti prie velniai žino kokio advokato Dominyko Valencanio kapo. Ką padarysi. Atsilošusi į minkštą krėslą nusišypsau ir seku dukrai protėvio kunigo istoriją.

– Seniai seniai mažame kaimelyje gyveno šeima, kuri negalėjo susilaukti vaikų. Praradę viltį jie nuėjo į bažnyčią ir davė priesaiką Dievui – jeigu šis atsiųsiąs bent vieną palikuonį, jie visą likusį gyvenimą gyvens lyg brolis ir sesuo. Tikėsi stebuklais ar ne, bet netrukus jiems gimė sūnus. O tada dar trys vaikai. Bijodami prakeiksmo už neištesėtus pažadus jie nuėjo pas kunigą. „Tokias priesaikas gali atleisti tik pats popiežius“, – pakraipė galvą jis. Ką gi daryti? Reiks važiuoti pas popiežių. Nupjovė vyras visus savo pasėlius ir susikrovęs mantą iškeliavo į Italiją. Po ilgos kelionės popiežius jį priėmė ir pasakė, jog bus laisvas nuo priesaikos tik tada, kai pasimels Šventojoje Žemėje, o savo sūnų išleis į kunigus. Sėdo žmogelis į laivą ir išplaukė į Jeruzalę. Jam grįžus, džiaugėsi šeima prakeiksmo nusikračiusi, o užaugęs sūnus tapo kunigu.

Po trečios taurės vyno seku šią pasaką ir vaikinui bare, irgi, beje, Dominykui. Jam idėja atsidurti manyje turbūt būtų patikusi ne ką mažiau nei advokatui, besiilsinčiam po marmurine antkapio lenta. Jis ką tik sakė, jog mano gražios akys, bet išklausęs visų istorijų persimainiusiu veidu mesteli:

– Jau per daug tų pasakų šiai nakčiai.

Gal tikrai per daug? Gal ėmiau ir viską savo gyvenime išsigalvojau? Juk rašytojai gyvena triskart – išgyvendami, užrašydami ir išgalvodami. O jei paklysta naratyvuose – niekad taip ir negyvena iš tikrųjų. Gal jau tūkstantį ir vieną naktį seku pasakas, kaip Šecherazada išprotėjusiam šeichui, kuris norėdamas išgirsti istorijos pabaigą kasnakt ir vėl nusprendžia jos nepribaigti. Jam pasakų nebuvo per daug. Nors jis ir buvo šiek tiek psichopatas. Kaip kitaip paaiškinti jo norą vestuvių naktį pribaigti savo žmonas.

Susisupusi į spalvotas skaras, Šecherazada seka pasaką. O tada kitą pasaką pasakoje. O tada pasaką pasakos pasakoje. Apie magiškus paukščius ir skraidančius kilimus, plėšikus ir spalvotuose buteliuose gyvenančius džinus, kurie pyksta ant savo išlaisvintojų, bet kartais ir išpildo visus jų norus. Jos istorijos vyniojasi lyg siūlai, milijonu krypčių, lyg audžiamas rytietiškas kilimas, kurio margaspalvių siūlų chaosas po dešimtmečio pavirsta išrašytais ir išpieštais ornamentais. Lyg promočių sapnai, kuriuose atidariusi kiekvienas duris patenki vis į naują kažkieno susapnuotą naktį, iš visų tūkstančio ir vienos.

Šecherazados balsas švelnus ir tylus. Lyg motinos lopšinė, lyg mylimosios malda. Prigulęs šalia ant auksiniais siūlais siuvinėtų raudonų pagalvėlių kalno šeichas trina savo rudas akis. Gal vėjas pripustė dykumų smėlio, o gal tiesiog jiems abiem be galo trūksta miego nuo tiek bemiegių naktų, bet štai dar valanda ir devyniolika minučių iki aušros. Raudonose lūpose žaidžia šypsnys, o tyla praryja paskutinius pasakos etiudus. Dunda traukinys. Reikia skubėti į darbą.

– LIEPA DURGĖ –

„Žaidžiant klases“ su Ugne Karvelis

Pirmą kartą esu prašomas kaip asmenybę apibūdinti žmogų, kurio šių metų kovo 4 dieną 4 valandą jau 23 metai nėra tarp gyvųjų. Labai keistas pojūtis. Savęs klausiu, gal tai, ką dabar čia rašinėju, tėra tik mano paties įsivaizdavimas, kliedesys ir nieko realaus ar objektyvaus neturinti veikla. Bandant mintyse, t. y. savo vidine klausa, vėl „atgaminti“ mūsų paskutinius pokalbius ir Ugnės balso tembrą, kūnu pajusti apsikabinimo kvapą ir buvusios šilumos bangas su seniai iš vadinamosios esamos dabarties, o iš to praėjusio laiko žiūrint, dabartinės „ateities“, grįžimo į praeitį „parėjusia“ siurrealybe, susisuka ne tik protas ir siela: tiesiog dingsta iš po kojų žemės pojūtis, paties vardas, esama vieta, amžius, laikas... Nes tai, ką čia bandau raidėmis „įgarsinti“, yra tik skraidančios prisiminimų šukės to Martyno Aitvaro, kurio jau irgi seniai seniai nebėra, nes NIEKAS daugiau taip jo ir nevadina, nešaukia, nekviečia užlėkti vakarop salotų, sūrio su raudonuoju vynu, padėti susiruošti svečių priėmimui ar tiesiog pakeisti muziką grotuve! O žinant, kad žmogus kas septynerius metus savo kūno ląstelių mirtimi ir jų atsinaujinimu imtinai pasikeičia – regeneruojasi, tai aš pats nuo tos 2002 metų kovo 4-osios 4 valandos ryto jau tris kartus miriau ir triskart atgijau (su paklaida ir, deja, vis didesne...). Tad dabar nuo tos dienos jau ketvirtą kartą vis dar sukuosi savo „regeneracinėj“ amžėjimo spiralėj.

Nejaukiai britki ta užprogramuota „atsinaujinimo“ regeneracinė ląstelių programa man panaši į kokį nors be perstojo rėkiantį propagandinį radijo tašką (kurio vis vien nieks neklauso, nes ir „nėra kada“), vis kliedžiančiai skubinantį rožinį rytojų, o tu pats juk žinai, kad tai tiesiog visiems vienodai dykai ir be įsipareigojimų dalinama šių laikų kultinė komercinė doktrina; „jaunystė iki grabo lentos!..“ O kaip su tom mintim ir prisiminimais? Ar jos irgi taip „regeneruojasi“ ir tampa nebepanašios į tas buvusias „jaunas“, pirmines, nebeatpažįstamos?! Paralelinių pasaulių – prisiminimų trankus kankanas!! Kieno ten koja staiga kyšo iš po to margai „papūsto“ polkutės sijonėlio; ar iš „Moulin Rouge“ kabako, ar iš Kernavės apeigų, o gal iš Neringos žvejų tinklų?! Ach, tos laiko neturinčios disonansinės sutartinės, daugiabriaunėm gyvenimo veidrodžio šukėm reflektuojančiai skraidančios...

...daugiabriaunė, daugialypė, prieštaringa, nenuspėjama, paslaptinga, arši, aštri, kovinga, pavojinga, galinga, beribė, laisva, disciplinuota darbe, bohemiška, karišką ištverminga, magiška, mitologiškai lietuviška, strateginio mąstymo, kasdienybėje kūrybiška iki smulkmenų, be galo originali, perfekcionistė, siaubingai reikli sau, aplinkai bei aplinkiniams, netoleruojanti vidutinybių, valdinga, nemėgstanti ir vengianti kompromisų, nepavargstanti, nepasiduodanti, drąsi, įdomi, besąlygiškai siekianti užsibrėžto tikslo, ypač jautri aplinkai ir pokyčiams joje (turiu omenyje žmonių nuotaikas ar situacijas), ūkiškai praktiška, nesmulkmeniška, *haute couture* skonio, geriau „per nykštį“ viskio negu stiklą vyno, užkietėjusi patriotė, Che Guevaros liudininkė ir simpatizantė, lotynų „chebros“ vadinta „baltiškąja valkirija“...

Tą sąrašą savybių galėčiau tęsti, tik nežinau, ar tai Jums padės susigaudyti, nes skirtingų aplinkybių duotybėse tos charakteristikos verstųsi visos tiesiog aukštyn kojom, taptų pačios sau prieštaraujančios. Tiksliau būtų, ko gero, sakyti, kad Ugnė buvo išskirtinė, be galo stipri, beribė asmenybė, kurios kiekviena gyvenama sekundė buvo tikrąja šio žodžio prasme kūryba pati savaime. Šalia Jos, su Ja buvo ne tik „įdomu ar malonu būti“; tai buvo nevaldomai, įtraukiančiai, intelektualiai, energetiškai, užburiančiai ir magnetiškai nepakartojama, viliojančiai nepasotinama. Ji buvo svaiginanti: laikas šalia Jos skriejo nevaldomai žaibiškai arba tiesiog nustodavo judėti.

Ugnės namuose Paryžiuje Ugnies elementas buvo nuolat palaikomas žvakių liepsnos pavidalu. Nakčiai saugumo sumetimais, be abejo, užpučiamos. Ji žvakių apsuptyje gyveno patogiai ir jaukiai ne tik su Ją supančiais gyvaisiais, bet ir su tais, kur ryšys įmanomas tik mintimis ir empatija, sinchronu „perteikiamomis“ ir Ją „pasiekiančiomis“ skirtingomis informacijos formomis, sutapimais, „pasitvirtinimais“, „neigimais“, „perspėjimais“, dažniausiai Jos matomais ar numanomais ženklais, kuriuos Ji mokėjo sau atpažinti ir „konvertuoti“ į mūsų gyvenamą esamąjį laiką – dabartį. Kitos, paralelinės erdvės – kosmosai – buvo Ugnės išgyvenama kasdienybė. Ji mokėjo būti visur vienu metu – tikras Dvynys!! Prie žvakių Ji dirbo, priiminėjo svečius, ilsėjosi, tiesiog buvo savimi ir gyveno kurdama dabartį. Jos mėgstamas posakis „Mokėk skaityt ženklus“ buvo integrali Jos asmenybės dalis.

Mums tik susipažinus, 1997 metų kovą–balandį, mačiau sunkų, reabilitacinį Lietuvos grįžimo į tarptautinę areną kelią. Šalies diplomatija, Lietuvos užsienio reikalų ir kultūros ministerijų darbuotojai – tarnautojai buvo negailestingai paženklinti sovietiniu štampu ir tiesiog kartais, švelniai tariant, abejotinu bendravimo skoniu bei laikysena. Dažnu protokolo nežinojimu ar nevaldymu, nesusigaudymu esamoje aplinkoje, nejautrumu, tiesiog amato neišmanymu ir situacijos neįvertinimu, susikaustymu ir neužtikrintumu, menkavertiškumo kompleksais atsidūrus užsienyje (per artimus ryšius, „blatą“) atstovauti Lietuvai, užsienio kalbų nemokėjimu, o oficialių furšetų metu, padauginus šampano, darbinio bendravimo „vadelių nebelaikymu“ ir liežuvio bei informacijos ne(be)kontroliavimu, pokalbių tono ar kalbos garsumo ne(be)valdymu, „garsių“ patriotinių šūksnių ne vietoje rėkavimu, dūžtančiomis šampano taurėmis, krentančiomis furšetinėmis lėkštėmis, mindomomis kojomis, stumdymusi švediško stalo vaišių link, garbių svečių netyčiniais apliejimais vynu ar kitais gėrimais, diplomatiniais liapsusais pasakojant abejotinus „postsovietinius“ anekdotus sunkiai suprantama kalba... sąrašas tikrai ne baigtinis.

Čia (tiksliau sakant, visiems išsiskirsčius ir paskutinį svečią išleidus pro duris Ugnės bute Vilniuje ar Paryžiuje) Ugnė po tokių ar panašių „siurprizų“ niršdavo ir pykdama riaumodavo, kaukdavo lyg furija! Jai būdavo dėl Lietuvos klaikiai, siaubingai gėda, be galo skaudu, nesuprantama ir nesuvokiama. Ką jau kalbėti apie pačios investuotą energiją, laiką, įdirbį ir tarptautinius ryšius, apie nerimą dėl žalos Lietuvos, kaip išskirtinės, unikaliai originalios ir nepakartojamos kultūros, tradicijų, istorijos, kalbos, mitologijos, poetinio pasaulio suvokimo, nematerialaus ir žodinio paveldo vertos šalies, įvaizdžio kūrimo sėkmei, nenugalimo ir monumentalaus vaizdinio įtvirtinimui. Kiek kartų Ji, grįžusi po varginančių darbinių kelionių ar konferencijų, sunkiai užlipusi į ketvirtą aukštą, įnirtingai sviesdama per porą metrų nuo savęs darbinę – kelioninę rankinę, šaukdavo, kad „tie lietuviai visai jau išprotėjo“, padarę tą ar aną protu nesuvokiamo... Tie lietuviški „šiaudai“, lendantys iš „sovietinių kaliošų“, buvo Jos kasdienis priešas Paryžiuje. Ji pyko ant nemokšų, siuto ant postnomenklatūrinės sistemos Lietuvos diplomatijos ir kultūros sektoriuose, netoleravo tarptautiniu mastu pripažintų bendravimo protokolo normų nesilaikymo, Jos neinformavimo apie įvykius laiku, įsipareigojimų nevykdymo, komunikacinių pražiopsojimų, savo pareigų perleidimo kitiems Jos neatsiklausus, ką jau kalbėti apie darbo niuansus, skonį, subtilybes ir t. t.

Pasaulio diplomatijos vandenyse Ugnė plaukiojo lyg lydys. Ji pažinojo tuos vandenis „iš gelmių“ per šalių kultūrą, istoriją, papročius, pomėgius, artimus draugus ir senus priešus. Keitė kaukes ten, kur ir kokių jų reikėjo pagal aplinką. Savo permatančiu įžvalgumu Ji grakščiai ir žavingai nuspėdavo, apčiuopdavo pašnekovo skonį, būdą, mintis, niuansus ir, jam pačiam nepastebint, įtikdama pasiekdavo palankumo Jai rūpimais klausimais. Gebėjo padaryti pritrenkiantį, vienokį ar kitokį, įspūdį, kuris buvo reikiamas tam kartui norimam tikslui pasiekti.

Tais 1997–2002 metais man pačiam teko didžiulė, neeilinė užduotis ir atsakomybė tarnauti Tėvynei (nemokamai) kaip Lietuvos jaunimo garbės kultūros atašė Paryžiuje. Dariau viską, kas tik Ugnės veiklos sferoje buvo reikiama ir Jos man patikima atlikti. Dabar į detales neįsiu. Darbų diapazonas: nuo svečių stalo padengimo namuose iki to meto Jungtinių Tautų generalinio sekretoriaus Boutroso Boutroso Ghali drauge su Ugne sutikimo UNESCO pagrindinėje būstinėje. Vien nuo minties, kad suklydęs prateriosiu su Ugne man tokį brangų ryšį ir pasitikėjimą, kurį aš nežmoniškai branginau, mane išpildavo šaltas prakaitas ir jausdavau, kaip srovelė nuteka nugara stuburu žemyn, aprasojusi kakta atšąla... Su koncertinės scenos griežiant solo stresu bei įtampomis buvau jau apsipratęs, bet čia vyko kažkas visai kitokio, nepakartojamo ir dar niekada nepatirto. Jaučiausi įtrauktas į kažką žymiai žymiai svarbesnio ir rimtesnio, jau sau pačiam ne(be)priklausančio, be galo atsakingo, drauge su Ugne už Tėvynės sėkmę ir pripažinimą mūsų visų ir Lietuvos vardo pasaulyje!

Pačiai Ugnei būnant daugialypei ir daugiabriaunei savo kompetencijose per literatūrą, diplomatiją, mitologiją, politiką ir mėgusiai platų menų išraiškos formų diapazoną bei niuansų įvairiapusiškumą, žodis „spalva“ buvo tik maža užuomina, duodanti suprasti, kad šalia to atsiveria neaprėpiami kitų būsenų ir išraiškos priemonių klodai. Vaikiškai naivus ir tuo pat metu filosofiškai monumentalus vertybinis taikos kaip fenomeno klausimas, ieškantis ne tik jos formos, dydžio, aprėpties, spalvos, garso, skonio, kvapo, sąlygų, aplinkybių... begalinis savo aprėptyje. Ugnės gyvenimo kaleidoskopas, prasisukęs per visus pasaulio žemynus, kaip magnetas sutraukė į save įvairialypį ir margą šių žemynų folklorinį bei ritminį raštą ir skambesį. Ugnė, nebijodama reflektuoti gyvenimo veidrodiniu būdu, pati užgimusi po Dvynių – Oro ženklu, gebėjo įžiūrėti ženklus ir paraleles ten, kur tai buvo aktualiausia žmonijos ir kultūros vystymosi raidai. Pavyzdžiui, Milanas Kundera ir Julio Cortázaras – tai pasauliui Jos atrasti literatūros fenomenai, taip pat mūsų visų Vilniaus senamiestis, Kuršių nerija, Dainų šventė, įteisinti UNESCO kaip žmonijos pasaulio architektūros, gamtos ir kultūros vertybės. Priimdama užsienio šalių prezidentus ir kitus svarbius svečius savo namuose, pasidabinusi Šiaurės Amerikos čiabuvių margai išsiuvinėta suknia, basa, puošniais masyviais lietuviško gintaro karoliais, kiekvieną įsileisdavo į savo erdvę su pagarba, smalsumu ir džiugiu žvilgsniu.

P. S. Tik po poros metų Ugnės nepaliaujamu reikalavimu išdrįsau ištarti Jai „Tu“...

P. P. S. Bekurdami drauge „Le son et la parole“, mes mainėmės vietom: Ji grojo žodžiu, o aš kalbėjau garsu ant Paryžiaus *Pont des Arts* (Menų tilto).

2025 m. vasario 26 d.

– MARTYNAS ŠVĖGŽDA VON BEKKER –

Aštuonios atvirutės iš „Kino pavasario“

Peržiūrėti keliolika „Kino pavasario“ filmų pradeda jungtis į vieną. Daug magiškojo realizmo („Žokėjus“, „Queer“), gražių gamtos vaizdų („Pabėgimas“, „Paukščių giesmės“) ar neramaus lakstymo mieste („Suleimano istorija“, „Pabėgimas“). Šiame vaizdų sūkury pradeda ryškėti stabilios ir nesikeičiančios reklamos, rodomos prieš seansus. Net nepajutusi pradedu analizuoti ir galvoti apie jas viso festivalio kontekste.

„Birutė“ ir „Pergalė“ neatsiliko nuo pasaulinių madų ir sukūrė savikritiškas reklamas, kaip tai jau keletą metų daro „Duolingo“ ar „Ryanair“. „Birutės“ vandens reklamoje reflektuojamas kalbančiosios infantilumas. Vietoj švelnaus, truputį gundančio aktorės kalbėjimo pasirenkamas aiškus ir atviras pasakymas, kad „Birutė“ yra tiesiog geras mineralinis vanduo. O kad „Pergalės“ saldainių, kurtų su „Michelin“ įvertintu šefu, reklama neatrodytų snobiška, girdime, kaip užkadrinis balsas buvo mokomas ištart „mi shuh lan“. Abiem atvejais savikritiškumas turi įtikinti žiūrovę (-ą) reklamų autentiškumu. Pripažindamos trūkumus jos tikisi įgyti mūsų pasitikėjimą. Vis dėlto abu variantai atrodo nenuoširdūs – manipuliacijos mechanizmas paprastas ir aiškus: truputis įprastos reklamos, tada jos kritika, po kurios eina „nuoširdi“ reklama.

Savikritika prasidėjo ir pati „Kino pavasario“ reklaminė kampanija. Prieš pamatydami atnaujintą vizualinį identitetą, sužinojome, kaip jį vertina „Kino pavasario“ komanda ir draugai. Tai puikiai suveikė. Buvo sukurta laukimo atmosfera: įdomu sužinoti, kas vienam nepatiko, o kitam patiko. Galėjome pasijusti įtrauktos (-i) į vidinę festivalio virtuvę. Vis dėlto tai kelia platesnį klausimą: ar mums dar reikia kritikų, jei kritikuojamasis užbėga įvykiams už akių? Smagu, kad „Kino pavasariui“ taip nenutiko: nors komanda pati įvardino, kad logotipas primena „TV pagalbą“, komentatoriai nepatingėjo to priminti ir sugalvoti dar daugiau ir įdomesnių asociacijų. Prisipažinsiu, skaityti komentarus po „Kino pavasario“ vizualinio identiteto paviešinimo įrašu buvo nerealiai smagi patirtis.

Aptartosios reklamos smarkiai skiriasi nuo matytų „Kino pavasario“ filme „Aštuonios atvirutės iš Utopijos“ (rež. Radu Jude, Christian Ferencz-Flatz). Filme pateikiamas postsocialistinės Rumunijos reklamų koliažas, kur be refleksijos geriant degtinę rėkiama „už imperializmą“, o moterys tiek seksualizuotos, kad joms net nereikia galvų – jų vietoj saldūs kaip jos pačios tortai. Panašių reklamų netrūko ir Lietuvoje, o gal įsijungus televizorių ar Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos puslapį pasirodytų, kad jų vis dar per daug? Šia proga prisiminiau neseniai interneto platybėse matytą „Tornado“ alaus reklamą – vyras išgėręs šio alaus šlapinasi taip, kad medis išvirsta. Tikra lietuviško vyriškumo viršūnė!

Nukelta į p. 16 ►

2 001 puslapis

Vidas Morkūnas. *Pelės sniege.* Otthilde, 2025. 227 p.

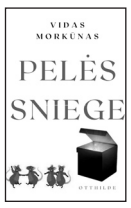

Nauja garsaus rašytojo ir vertėjo knyga „Pelės sniege“ yra 7 apsakymų su tam tikromis uodegėlėmis rinkinys. Vido apsakymuose visada yra antras, o kai kada ir trečias dugnas. Šiame rinkinyje, atrodo, egzistuoja ir tam tikras metafizinis toršeras. Nuostabiai švari ir tvarkinga kalba. Nenustebčiau, jei pagal šį rinkinį būtų sukurtas animacinių filmų suaugusiesiems ciklas.

Čia skaitydamas girdi rašytojo balso intonacijas, matai, kaip jis, staiga atsipalaidavęs, šypsosi. Ir nelyg kavinėje „Mint Vinetu“ pasakoja tikrą įvykį – apie žiemą kartoninėje dėželėje nešamas palaidoti peles. Protagonistą, įtartinai Žvėryno kvartale klampojantį per sniegą, seka policijos mašina ir jis bijo, kad policininkai jį sustabdys ir paklaus – iš kur jis gavo tas peles ir kodėl jas čia dabar reikia kažkur palaidoti.

Skaitydamas prisiminiau, kaip būdamas gal 13 metų esu palaidojęs savo žiurkėną vyšnios medyje. Kiek pasilipęs pririšau jį su plaušine virvele prie šakos. Matyt, kad vidiniu žvilgsniu regėtų dangų.

José de la Playa. *5 monetos ore.* Vertė Simonas Bernotas. Rašytojų asociacijos leidykla, 2024. 363 p.

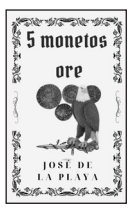

Įtraukiantis žongliravimo pradžiamokslis, skirtas mokslininkams, – nieko daugiau apie šią knygą pasakyti ir nebūtų galima. Nebent pagirti gerą vertimą.

Temperatūra. Sudarė Kasparas Pocius ir Gytis Norvilas. LANDM, 2024. 450 p.

Tai dar viena po neseniai pasirodžiusių „Šiaurės ateivių“ kultūrinėje spaudoje jau publikuotų tekstų rinktinė. Įvade minima, kad rinktinė galėjo būti pavadinta „Iš kairės į dešinę“, „Paukščiais bendrabučio virtuvėje“ ar net „Salotine atmintimi“.

Pasirinktas kiek netradicinis sudarymo būdas – tekstus, esančius kairėje (beveik kaip „Svano“) rinktinės pusėje, iki 191 puslapio, atrinko Kasparas Pocius, o esančius dešinėje – Gytis Norvilas. Kasparas atrinko nemažai žinomų autorių (Antanas Venclova, Salomėja Nėris ir kt.) niekur kitur nepublikuotų tekstų.

Nustebino rinktinės formatas (40 × 50 cm). Jei visas „Litmenis“ būtų suskaitmenintas, tuomet sakyčiau, kad ši rinktinė yra tuštumą apjuosęs vėrinys, galbūt net panašus į Vladimiro Nabokovo knygoje „Kairysis kaspinas“ aprašytą *collier de chien*. Bet taip nėra. Gyčio sudarytoje dalyje figūruoja labiau jo paties ir jaunesnės kartos autoriai. Nustebau, kad čia įtrauktas ir Henriko Hipsterio tekstas „Tylos detektyve, kelkitės“, spausdintas, kai „Litmenio“ redaktoriumi buvo Alvydas Šlepikas.

„Temperatūra“ nuo jau minėtos „Šiaurės ateivių“ rinktinės skiriasi tuo, kad čia esama ne tik prozos tekstų, bet ir tam tikrų politinių (daugiausia spausdintų iki 1989 m.) pasvarstymų, neprilygstančių, žinoma, dabartiniams „skeltininkų“ tekstams. Kurie, tiesą sakant, retai ir išsiduoda, apie ką išties esantys. Nepaprastai įtraukiantis ir paveikus Vido Morkūno tekstas, iš dedikacijos inicialų spėčiau, skirtas rašytojai ir kritikei Virginijai Cibarauskei. Kuriame prozos ar poezijos kambaryje ji, tiesą sakant, ir pradingo?

„Temperatūra“ – tinkama skaitytojams, mėgstantiems burtis iš atsitiktinai pasirinkto knygos puslapio, eilutės ar žodžio. Sakyk skaičių! Iš kairės ar iš dešinės?..

Pedro Fernandes. *9 ½ savaitės su lordu Drakula.* Vertė J. Petrulienė. Laisvos knygos, 2025. 361 p.

„È solo un trucco“ (it. „Tai tik triukas“), – prieš pat pradangindamas dramblį taria baltai apsirengęs veikėjas juodai apsirengusiam veikėjui viename Paolo Sorrentino filme.

Atvirai tariant, ši knyga priminė vieną melodiją – tiek pažįstamą, kad ir jos pavadinimą pamiršti. Kuitiesi kuitiesi po atmintį, o ten erzinančios rokoko stiliaus melodijos. Pavyzdžiui, iš scenos virtuvėje įstrigo tik ant grindų krintančių sidabrinių šaukštų garsai, taip pat duslus liokajaus šūksmas apie nešamą desertą: „Grieeeetinėėlęęę ant staaalooo.“

Knyga tikrai neparašyta, kaip sakoma, krauju. Nors buvo momentų, turinčių sąsajų su romantiniu 1986 m. Adriano Lyne’o sukurtu filmu „Devynios su puse savaitės“. Bet gal tai tik braškės, vyšnios ir vėl braškės, tuomet pienas, tuomet sirupas ant šlaunų – primenantys Kim Basinger ir Mickey Rourke’o erotines mizanscenas virtuvėje.

Dialogai skurdoki: „Lorde, ar galiu jus pabučiuoti“ (6 skyrius), „Su malonumu išjočiau su jumis į medžioklę, bet esu sotus“ (8 skyrius), „Tau galvoje tik mano kaklas, o šiuo metu jis kaip tyčia išbertas“ (12 skyrius).

Reziumuojant – „è solo un vampiro che ha trascorso 9 settimane e mezzo in Turchia“ („tai tik vampyras, 9 su puse savaitės praleidęs Turkijoje“). Gaila, bet pačios Turkijos aprašymų nelabai daug. Gal tik vienur ar kitur minimi kepti kaštainiai, granatų sultys ar turkiška pirtis, kurioje jus pasitinka lordas, – pradžioje jį sudievinate („tai tikras turkas“), bet vėliau paaiškėja, kad tai (tik) Turkijoje gyvenantis rumunas. Kaip ir paaiškinti tokį nusivylimą...

Joe W. Biden. *Daiktas yra kūnas.* Vertė Jurgita Venckūnaitė. Sizifas, 2024. 433 p.

Viduramžiais žmogaus kūnas buvo suvokiamas kaip mikrokosmas, atspindintis visatos harmoniją ir tvarką. Šis požiūris buvo glaudžiai susijęs su humoraline teorija, teigiančia, kad sveikatą lemia trijų skysčių – kraujo, flegmos ir tulžies – pusiausvyra. Kūno ir sielos dualumas ir sąveika buvo esminiai viduramžių medicinoje ir filosofijoje, o ligos neretai buvo interpretuojamos kaip dvasinių ar moralinių nukrypimų pasekmė arba dovana (gydytojams).

Joe W. Bidenas savo knygoje nagrinėja kūno kaip daikto fenomeną. Retkarčiais kūną prilygindamas stalui, kitais kartais spintai, foteliui ar kt. Jei ne protarpinė šikšnosparnių analizė, būtų galima teigti, kad ši kūno-daikto studija padarė lemiamą įtaką Jano Švankmajerio trumpiesiems filmams ar net Salvadorui Dalí.

Algimantas Rokas Černiauskas. *Šikšnosparniai, mano meile.* Komiksai. Rašytojų asociacijos leidykla, 2025. 167 p.

Gero menininko faina komiksų knyga apie Vladislovo Vazos gyvenimą Merkinėje ir meilę šikšnosparniams. Faktas, kad menininkas netoli savo dirbtuvių yra pastatęs antkapį (!) Sigitui Gedai, yra ne mažiau įdomus nei tai, kad Merkinėje mirė čia ne kartą lankęsis Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Vladislovas Vaza.

– DEIVIDAS PREIŠEGALAVIČIUS –

Aštuonios atvirutės iš „Kino pavasario“

► Atkelta iš p. 15

Savikritikos trūko ne tik postsocialistinės Rumunijos reklamoms, bet ir prieš filmą rodomai „Kino pavasario“ reklamai. Ekranui užtemus girdime aktorės Rasos Samuolytės įgarsintą tekstą apie autorinių filmų žiūrėjimą kine. Reklama pasakoma tai, apie ką jau prieš keletą metų kalbėjome su draugais: eiti į filmą malonu, nes lengviau susitelkti į filmo žiūrėjimą, pats ėjimo procesas yra rituališkas, šventiškas ir dėl to vertingas. Nors kaip visada malonu girdėti Rasą Samuolytę, šios idėjos, sklindančios iš ekrano, tampa didaktinės: nereikia tikėtis laimingų pabaigų (nors „Kino pavasario“ filmuose jų netrūksta, pavyzdžiui, „Trijose draugėse“, „Pove“, „Pabėgime“), reikia atrasti bendrumą su salėje sėdinčiais ar drąsiai jausti. Gal aš per daug maištinga siela, bet kai man ekranas liepia drąsiai jausti, nebenoriu jausti ir esu nusiteikusi analizuoti filmą struktūriškai.

Su tokiu nusiteikimu pradėjau žiūrėti vieną filmą – „Grand Theft Hamlet“ (rež. Pinny Grylls, Sam Crane). Šis dokumentinis filmas nufilmuotas per karantiną kompiuteriniame žaidime GTA mėginant pastatyti Šekspyro „Hamletą“. Vienas filmo veikėjų ima abejoti savo sumanymu: jam tai atrodo kaip nerimta veikla, visiška nesąmonė, nepalyginama su darbu tikrame teatre. Panašiai kartais ir aš, ir mano pažįstami jaučiamės: abejojame savo veiklos prasmingumu, reikalingumu ir nuolat susiduriame su lūkesčiu būti produktyviems. Nenorėjau, tačiau susitapatinau su personažu ir pajaučiau. Ši savikritika suartino ir suteikė vilčių: nebūtinai viskas, ką veikiu, turi būti vertinama nesąmonės ir rimtumo ašyje.

Dvejojimo savimi atskleidimas, sukritikavimas veiklos, kurios rezultatą mačiau ekrane, parodė viešos savikritikos galią. Ji suartina, atskleidžia mūsų dvejones ir parodo mūsų ribotumą. Pasijaučiame artimesni kūrėjoms (-ams), su kuriomis (-iais) galbūt daug bendro neturime, ir patikime jų kūriniu, kuriuo galbūt jie patys netikėjo. Deja, šiuo mūsų jausmu galima manipuliuoti kuriant įspūdį, kad korporacijos tėra paprasti, savimi dvejojantys žmonės. Žinoma, ne visada lengva suprasti, kas mumis žaidžia. Kūriniai lygiai taip pat gali būti nenuoširdūs, galbūt kažkam toks pasirodė „Grand Theft Hamlet“. Vis dėlto savikritiška reklama nepadidino noro nusipirkti saldainių.

– AISTĖ BRAZDŽIŪNAITĖ –

ŠIAURĖS ATĖNAI

Prenumeruok ! Paremk !

Užsiprenumeruoti galima bet kuriame pašte arba internetu *prenumeruok.lt, prenumeruoti.lt.*

Dėkojame už praeitais metais „Šiaurės Atėnams“ skirtą 1,2 proc. paramą. Šiemet vėl prašome užpildyti Valstybinės mokesčių inspekcijos formą FR0512. Formą galite užpildyti internetu *deklaravimas.vmi.lt.*

VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“

Redaktorė – Eglė Frank
(*egle.frankone@gmail.com*, +370 698 80 890).
Vertimai, „Skaitykla Nr. 5“ – Andrius Patiomkinas.
Kalbos redaktorė – Audrė Kubiliūtė.
Maketuotoja – Zita Remeikienė.
Finansininkė – Danuta Churtasenko (+370 652 87 978).
Redakcijos adresas Maironio g. 10, LT-01124 Vilnius.
El. paštas *satenai@gmail.com;* tinklalapis *www.satenai.lt.*
Dvisavaitinis laikraštis išeina penktadieniais.
Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.

Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“. ISSN 1392-7760.
4 spaudos lankai. Indeksas 0109. Tiražas 1 173 egz.
Redakcijos ir autorių nuomonės nebūtinai sutampa.
VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“ sąskaita banke
LT36 7300 0100 0000 7071, AB „Swedbank“.
Spausdino UAB „Respublikos“ spaustuvė,
M. Sleževičiaus g. 7, LT-06326 Vilnius.
Medijų rėmimo fondas 2025 m. suteikė 58 291 Eur
paramą laikraščio leidybai, 45 000 Eur projektui
„Žmogaus intelektas dirbtinio intelekto pasaulyje“.

MRF MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS
KPLA NARYS
9 771392 776033